

T.C.
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SERDAL FİDAN

147134

TÜRK DÜNYASINDA SOSYO-KÜLTÜREL
BÜTÜNLEŞME

DANIŞMAN

YRD. DOÇ. DR. DOLUNAY ŞENOL ÇEVİK

147134

KIRIKKALE 2004

ÖZET

Bu çalışmada, öncelikle kültür, sosyo-kültürel yapı, sosyal bütünleşme tipleri incelenmiş ve daha sonra Türk dünyasında sosyo-kültürel bütünleşmenin sağlanabilmesi için Türk kültürünün manevî değerleri ele alınmıştır.

Türk dünyasında sosyo-kültürel bütünleşme incelenirken, öncelikle Türk Cumhuriyetlerinin ve Federe – Muhtar Türk Cumhuriyetlerinin tarihî, coğrafi yapıları, ekonomik yapıları, kültürel ve siyasî yapıları üzerinde durulmuştur.

Çalışma Türk milletinin dil, din, ortak milliyet, ortak tarih şuuru ve Türk kimliği gibi manevî kültür değerlerinin Türk dünyasında sosyo-kültürel bütünleşmeye etkileri ve işlevleri tarihsel bir süreç göz önünde tutularak Türk dünyasında sosyo-kültürel bütünleşmeye katkıları bakımından önemleri ele alınmıştır.

ABSTRACT

In this study, first of all, methodologically we have tried to clarify our conceptual framework such as culture, socio-cultural structure, social integrations types and then focused on our main researches topic on socio-cultural unification with in the Turkic World.

In this direction, initially we have paid attention to the cultural, political, historical, economic and demographic structures of independent and semi-independent Turkish speaking countries.

The study has shown that the common language, religion, historical common, consciousness collective ethnics background could play an important role in the socio-cultural consolidation of Turkic World.

KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığım “Türk Dünyasında Sosyo-Kültürel Bütünleşme” adlı bu çalışmamı, bilim ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazdığım ve faydalandığım eserlerin bibliyografyada gösterdiklerimden ibaret olduğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu şeref ve haysiyetimle doğrularım.

02.05.2004

Serdal FİDAN

ÖNSÖZ

1990'dan sonra Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Türk dünyası diye nitelendirilen bir coğrafya ortaya çıkmıştır. Bu coğrafyada yaşayan Türkler, farklı kimliklerle isimlendirilseler dahi, hepsi aynı cevherden beslenen bir ağacın dalları gibidirler.

Binlerce yıldır, aynı dili konuşan, hemen hemen aynı dine inanan, ortak bir tarihî geçmişe sahip olan ve millî kimliklerinin üzerinde Türk diye isimlendirilen bu coğrafyada, Türklerin dünyasında sosyo-kültürel bütünleşmenin, kültürün manevî değerleriyle "mânâ etrafında" bütünleşme ile sağlanabileceği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmamız boyunca yardım ve desteklerini esirgemeyen başta tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Dolunay Çevik'e, Doç. Dr. Mimar Türkkahraman'a ve Yrd. Doç. Dr. Ömer Budak'a teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tezimin şekillenmesi sırasında yardımlarını gördüğüm Kamil Şahin, ve Dr. Sıtkı Yıldız'ın katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Serdal FİDAN

Kırıkkale 2004

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
KİŞİSEL KABUL / AÇIKLAMA	III
ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	V
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	7
1.KÜLTÜR VE SOYSAL BÜTÜNLEŞME.....	7
1.1.Kültür	7
1.1.1.Kültür Nedir ?	7
1.1.2.Kültür Tanımları	7
1.1.3.Kültürün Özellikleri	11
1.1.4.Sorokin'e Göre Kültür Tipleri.....	13
1.1.4.1.Maddeci Kültür	14
1.1.4.2.Maneviyatçı Kültür	15
1.1.4.3.İdeal Kültür	15
1.2.Sosyo-Kültürel Yapı	17
1.3.Sosyal Bütünleşme Tipleri	26
1.3.1.Gerçek Bütünleşmeyi Göstermeyen Durumlar: Sosyal Yığınlar	26
1.3.1.1.Yersel Bitişiklik	26
1.3.1.2.Dış Tesirlerle Bir Araya Gelme	27
1.3.1.3.Sosyal Bütünleştirme	28
1.3.1.4.Normatif Bütünleşme	29
1.3.1.5.Komünal ve Birlikli Bütünleşme	33
1.3.2.Gerçek Bütünleşmeyi Gösteren Durumlar :Sosyal Bütünler	34
1.3.2.1.Fonksiyonel Bütünleşme.....	35
1.3.2.2.Mana Etrafında Bütünleşme.....	37
1.4.Sosyal Bütünleşmeyi Etkileyen Faktörler.....	41
1.4.1.Psikolojik Faktörler	41
1.4.2.Sosyal Faktörler	43
1.5.Sosyal Bütünleşmenin Gerçekleşmesi İçin Gerekli Temel Şartlar	44
İKİNCİ BÖLÜM.....	46
2.FEDERE VE BAĞIMSIZ TÜRK CUMHURİYETLERİNİN SOSYO-KÜLTÜREL YAPILARI	46
2.1.Bağımsız Türk Cumhuriyetleri	46
2.1.1.Azerbaycan.....	46
2.1.1.1.Tarihi	46
2.1.1.2.Coğrafi Yapı.....	48
2.1.1.3.Demografik Yapı.....	48
2.1.1.4.Ekonomik Yapı	49
2.1.1.5.Kültürel Ve Siyasi Yapı	50
2.1.2.Kazakistan	52
2.1.2.1.Tarihi	52
2.1.2.2.Coğrafi Yapı.....	53
2.1.2.3.Demografik Yapı.....	53

2.1.2.4.Ekonomik Yapı	54
2.1.2.5.Kültürel Ve Siyasi Yapı	55
2.1.3.Kırgızistan	57
2.1.3.1.Tarihi	57
2.1.3.2.Coğrafi Yapı.....	58
2.1.3.3.Demografik Yapı.....	59
2.1.3.4.Ekonomik Yapı	60
2.1.3.5.Kültürel ve Siyasi Yapı	61
2.1.4.Özbekistan.....	62
2.1.4.1.Tarihi.....	62
2.1.4.2.Coğrafi Yapı.....	63
2.1.4.3.Demografik Yapı.....	64
2.1.4.4.Ekonomik Yapı	64
2.1.4.5.Kültürel Ve Siyasi Yapı	65
2.1.5.Türkmenistan	67
2.1.5.1.Tarihi	67
2.1.5.2.Coğrafi Yapı.....	68
2.1.5.3.Demografik Yapı.....	68
2.1.5.4.Ekonomik Yapı	69
2.1.5.5.Kültürel ve Siyasi Yapı	70
2.1.6.Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti	71
2.2.Federe ve Muhtar Türk Cumhuriyetleri	75
2.2.1.Tataristan Cumhuriyeti	75
2.2.2.Başkurdistan Cumhuriyeti.....	77
2.2.3.Çuvaşistan Cumhuriyeti	78
2.2.4.Saka (Yakut) Muhtar Cumhuriyeti	79
2.2.5.Altay Cumhuriyeti.....	81
2.2.6.Tuva Cumhuriyeti	82
2.2.7.Hakas Cumhuriyeti	83
2.2.8.Kırım Özerk Cumhuriyeti	84
2.2.9.Gagavuz (Gökoğuz) Muhtar Cumhuriyeti	85
2.2.10.Doğu Türkistan Özerk Cumhuriyeti	86
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	88
3.TÜRK DÜNYASINDA SOSYO-KÜLTÜREL BÜTÜNLEŞMENİN TEMEL	
DİNAMİKLERİ	88
3.1.Türk Dünyasında Bütünleştirici Bir Unsur Olarak Dil	90
3.1.1.Ana Hatlarıyla Türk Yazı Dilinin Tarihi Gelişimi.....	92
3.1.1.1.Türkçe'nin Günümüzdeki Yayılma Alanları	94
3.1.1.2.Türk Dünyası'nda Bütünleşmede Dil Birliği ve Bütünlüğü Yolundaki Tarihi Arka Plan.....	95
3.1.2.Bütünleşmede Dil Birliği Ve Alfabe Sorunu	98
3.1.3.Türk Dünyasında Bütünleşme Ve Türk Dili	99
3.1.4.Türk Dünyasında Sosyo-Kültürel Bütünleşmede Dil ve Yazı Birliği İle İlgili Teklifler	103
3.2.Ortak Milliyet (Millet), Tarih Şuuru ve Türk Kimliği	104
3.2.1.Millet Nedir?	104
3.2.2.Milleti Meydana Getiren Unsurlar	105
3.2.2.1. Objektif Faktörler.....	106

3.2.2.1.1.Soy Birliği	106
3.2.2.1.2.Ortak Dil	106
3.2.2.1.3.Aynı Dine İnanma.....	107
3.2.2.1.4.Örf ve Adetler Birliği	107
3.2.2.2.Sübjektif Faktörler	107
3.2.2.2.1.Milli His Duygusunun Doğuşu	108
3.2.2.2.2.Milli Seciye	108
3.2.2.2.3.Ortak Tarih Şuuru	111
3.3.Türk Dünyasında Bütünleştirci Bir Unsur Olarak Din	115
3.3.1.Dinin İşlevleri	116
3.3.1.1.Güven ve Dirlik Sağlama.....	116
3.3.1.2.Toplumsal Kontrolü Sağlama	116
3.3.1.3.Toplumsal Dayanışmayı Kuvvetlendirme	116
3.3.2.Din Ve Toplum İlişkisi	117
3.3.3.Dinin Bütünleştirci İşlevi	119
3.3.4.Türk Dünyasında Dini Yapı Ve Bütünleşme	120
3.3.4.1.Hıristiyan Türkler.....	121
3.3.4.2.Musevi Türkler.....	122
3.3.4.3.Budist (Lamaist) Türkler.....	122
3.3.4.4.Burkanizm (Ak-Yang)	122
3.3.5.Dinin Sosyal Bütünleşmedeki Yeri.....	123
SONUÇ	134
KAYNAKÇA.....	142

GİRİŞ

“Türk Dünyasında Sosyo-Kültürel Bütünleşme” adlı tez çalışmamızın konusu 1990’lı yıllardan sonra her kez tarafından söylenilmeye başlanan ve kabul edilen bir Türk Dünyasında sosyo-kültürel bütünleşme nasıl ve kültürün hangi değerleriyle sağlanabilir yönünde bir çalışmadır.

Atatürk 29 Ekim 1933’te Nutuk’ta bu bağlamda aynen şunları söyler;

“Bu gün Sovyetler Birliği dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse bu günden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya Macaristan gibi parçalanabilir, ufalanabilir. Bu gün elinde sıkı tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilir. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir... Bizim bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak yalnız o günü susup beklemek değildir. Hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprülerini sağlam tutarak. Dil bir köprüdür... İnanç bir köprüdür... Tarih bir köprüdür.”

“...Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz. Onların (Türkiye dışındaki Türklerin) bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gerekli.” (Memiş-Köstüklü; 2002:1)

İşte Türk Dünyasında sosyo-kültürel bütünleşmenin sağlanabilmesi için manevi kültür unsurlarının manalı bir bütünlüğü gereklidir.

Yüksek Lisans tezi olarak bu konuyu seçmemizin en önemli nedeni, 1990’dan sonra Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin dağılmasıyla birlikte Türk Dünyası diye nitelendirilen bir coğrafya ortaya çıkmıştır. Bu coğrafyada yaşayan Türkler farklı milli kimliklerle isimlendirilseler dahi hepsi aynı kökten çıkan bir ağacın dalları gibidirler. Yeni bir söylem olan Türk Dünyasında hareketle binlerce yıldır aynı dili konuşan, hemen hemen aynı dine inanan, ortak bir tarihi geçmişe sahip olan ve milli kimliklerinin üzerinde Türk diye isimlendirilen bu coğrafyada, Türklerin Dünyasında sosyo-kültürel bütünleşmenin, kültürün manevi değerleriyle “mana etrafında” bütünleşme ile sağlanabileceğini ortaya koymaya çalıştık.

Diğer yandan böyle bir çalışmayı yapmamızın nedenlerinden ikincisi de, 20.yüzyılın sonlarında soğuk savaş döneminin sona ermesinden sonra, Dünya bir taraftan küreselleşirken (Globalleşme), diğer taraftan yeniden kutuplaşmalara ayrılmaktadır. Küreselleşme karşısında Türk Dünyasının kendi öz değerlerinin küresel kültür emperyalizmi karşısında hayatiyetini devam ettirebilmesi manevi kültür unsurlarının bütün Türk Dünyasında işlenmesi sonucunda Türk Dünyasını bir birine yaklaştırması inancımızdır.

Bizi bu çalışmaya iten bir diğer sebepte, Türk Dünyasını oluşturan Türk Cumhuriyetleri ve Federe-Muhtar Türk Cumhuriyetlerinin Coğrafi, Ekonomik, Demografik, Siyasi, Kültürel ve Tarihleri hakkında bilgi elde ederek bu kardeş Cumhuriyet ve Toplulukları yakından tanıyarak analiz etmektir.

Bizi böyle bir çalışmaya iten böyle bir sebepte “Türk Dünyasında Sosyo-Kültürel Bütünleşme” henüz bu tür çalışmaların çok az sayıda oluşudur. Türk Dünyasının kültürel değerlerine yönelik çalışmalar hemen hemen makalelerden öteye geçmemektedir. Bu bağlamda bu çalışma bu alanda yapılan en iyi örneklerden birisidir.

Son olarak bizi böyle bir çalışma yapmaya iten sebeplerden biriside Türk Dünyasına duyduğumuz ilgidir.

1-Çalışmanın Konusu ve Kapsamı

“Türk Dünyasında Sosyo-Kültürel Bütünleşme” adlı bu çalışmada Türk Dünyasında sosyo-kültürel bütünleşmenin manevi kültür unsurlarıyla “mana etrafında” bütünleşme şekli ile sağlanabileceğini konu edinmektedir. Konunun kavramsal perspektifinin geniş olması, birbirini ilgilendiren, belirleyen birçok kavram değerlerle birlikte, sosyal bütünleşme tipleri, Türk Dünyası ve Türk Dünyasında sosyo-kültürel bütünleşmeyi sağlayacak bütünleşmenin temel dinamikleri olan dil, din, ortak milliyet, tarih şuuru ve kimlik gibi kültürel değerlerin her birinin tarihsel gelişim süreçleriyle birlikte Türk Dünyası içerisinde sosyo-kültürel birleşmeye etkileri ele alınmaya çalışıldı.

Türk Dünyasında sosyo-kültürel bütünleşme ele alınırken genel olarak kültürün işlevlerinden, sosyal bütünleşmeden ve sosyo-kültürel yapıdan ve bu sosyo-kültürel yapı içerisinde sosyal bütünleşme tiplerinden “mana etrafında bütünleşme” (kültürel bütünleşme)’nin Türk Dünyasında sosyo-kültürel bütünleşmenin sağlanmasındaki önemi belirginleştirilmeyi ve buna yönelik çözümler ve değerlendirmeler ortaya koymak hedeflenmiştir. Nitekim bu hedef çerçevesinde yürütülen çalışmamız bu çerçevede, Türk Dünyasında ortak kültür değerleri arasında bağlantılar kurarak sosyo-kültürel bütünleşme imkanı ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamızın başat kavramlarından birini de, sosyo-kültürel yapı kavramı teşkil etmektedir. Sosyo-kültürel yapı kavramının anlamı ve sosyo kültürel yapı hakkında çeşitli kaynaklara başvurarak bu kavramın kültür ile olan ilişkisine değinmeğe ve böylece sosyo-kültürel yapı kavramı hakkında bilgi vermeye çalıştık. Kültür, sosyo-kültürel yapı, sosyal bütünleşme kavramları bir birleriyle ilintili/ilişkili olan kavramlardır. Bu ilişkinin boyutları tezimizin kavramsal çerçeveyi içeren bölümünde açıklanmakta ve değerlendirilmektedir.

Türk Dünyasında sosyo-kültürel bütünleşmeyi, kültürün manevi değerlerinin önemi tarihsel örnekleriyle birlikte bu çalışmada gösterilmeye çalışılırken İsmail Gaspralı, Ziya Gökalp, Ahun Zade, Alişir Nevai, Kaşgarlı Mahmut, Mehmet Eröz, S.M. Arsal ve Atatürk gibi bu alanda görüş belirten ve çalışan kişilerin görüş ve düşünceleri çerçevesinde çalışmamıza yön vermek amaçlanmıştır.

Bugün Türkler, ana hatlarıyla batıda Balkanlardan, doğuda Büyük Okyanusa, kuzeyde Kuzey Buz Denizinden, güneyde Tibet’e kadar olan büyük bir sahada yaşarlar. Çalışmamızı Türk cumhuriyetleri (Azerbaycan, Türkmenistan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan) ve Federe - Muhtar Türk Cumhuriyetleri olarak sınırlandırdık. Bu Cumhuriyetlerin sosyo-kültürel yapıları hakkında bilgi vererek Türk Tarihindeki ve Türk Dünyasındaki yerleri ve önemleri vurgulanmış, Çarlık ve Sovyet Rusya’sının Türk Dünyasında sosyo-kültürel bütünleşmenin oluşmaması için yaptığı siyasi ve kültürel baskılar tarihi verilerle çalışmamız çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Türk Dünyasında sosyo-kültürel bütünleşmenin ortaya konulması için Türk toplumsal – siyasi ve kültürel değerlerinin müşterek kültür unsurları tespit edilmiştir. Bunun için Türk dilinin tarihi arka planı incelenerek Türk Dünyasında Konuşulan Türkçe'nin ayrı ayrı bir dil değil, Türkçe'nin farklı lehçelerinin bir yansıması olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Diğer taraftan ortak milliyet ve ortak tarih şuuru, Türk kimliği ve din (İslamiyet) bu bağlamda Türk sosyo-kültürel yapısında bütünleşme üzerindeki fonksiyonları bağlamında ortaya konmaya çalışılmıştır.

2.Konunun Önemi ve Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, hem Türk Dünyasının sosyo-kültürel yapısını tanımaya yönelik bir katkıda bulunmak hem de kültürün manevi değerleri çerçevesinde Türk Dünyasında sosyo kültürel bütünleşmeyi sağlamadaki fonksiyonlarını inceleyerek, Türk kültürünün manevi değerlerinin Türk Dünyasında sosyo-kültürel bütünleşmede önemini ortaya koymaktır.

Çalışmaya bizi yönelten, motive eden unsurların başında Türk Dünyasında sosyo kültürel bütünleşmeyi konu edinen çalışmaların azlığı, adeta bu konunun bakir bir alan olmasıdır. Bu konuya yakın çalışmalar makalelerden öteye gitmemekle birlikte Türk Dünyasında sosyo-kültürel bütünleşme üzerinde yapılmış bir çalışmaya rastlamadık.

Ayrıca bu çalışmada amaçlanan hedef Türk Dünyasında sosyo-kültürel bütünleşmenin temelini manevi kültür unsurlarının oluşturacağı ve bu kültür unsurlarının da manalı bir bütünleşme ile Türk Dünyasının sosyo-kültürel yapısıyla uyuşacak bir söylem zenginliği kazandırma çabası bulunmaktadır. Bu çalışmanın amaçlarından biride söz konusu çabada bütün Türk Dünyasında bir siyasal söylem edinmenin niyetlerini görmemiz ve bunu gösterebilmenin imkanlarının aramaktır.

3.Yaklaşım ve Yöntem

Böylece elimizdeki çalışmanın kapsamı hakkında bir değerlendirme sunduktan sonra çalışmamızdaki ana iddiayı şu şekilde ortaya koyabiliriz. Binlerce yıldır aynı kökten beslenen bir cevherin damarlarını oluşturan Türk Cumhuriyetleri

ve Federe-Muhtar Türk Cumhuriyetleri (Türk Dünyası) arasında sosyo-kültürel bütünleşme kültürün manevi değerleri ile sağlana bilir şeklinde bir iddiamız bulunmaktadır. Çalışma sonunda elde edilecek genel izlenim burada söz konusu edilen iddiaya uygun bir sonuç ortaya çıkaracağını düşünüyoruz.

Türk Dünyasında sosyo-kültürel bütünleşme ve bu bütünleşme durumunu kültürün manevi değerleri çerçevesinde “mana etrafında bütünleşme” ile sağlanabileceğini konu edinen bu tez literatür çalışmasına dayanmaktadır. Bu çalışma sırasında bu alanla ilgili yazarların birinci el çalışmaları ile diğer ilgili ikinci el kaynaklardan faydalanılmıştır.

4. Çalışmanın Planı

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde; ele alınan konuda amaçlanan daha çok “kültür” gibi geniş bir kavramsal açılıma sahip bir kavramla ilintili olabilecek sosyo-kültürel yapı ve bütünleşme tipleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sorokin ve Amiran Kurtkan Bilgiseven’in kültür, sosyo-kültürel yapı ve bütünleşme üzerindeki görüşlerinden faydalanılmıştır.

Söz konusu kavramların tanımlanmalarında değişik yazarların değerlendirmelerinden ve analizlerinden yararlanılmıştır. Kültür, sosyo-kültürel yapı ve sosyal bütünleşme kavramları açıklanmakta ve bu kavramlar yoğun tahlilleriyle birlikte ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde; Türk Dünyasında; Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan Cumhuriyetleri ile birlikte Federe-Muhtar Türk Cumhuriyetlerinin; Tarihi, coğrafi, demografik, ekonomik, kültürel ve siyasal yapıları hakkında bir analiz yapılmıştır. Böylece çalışmamızın üçüncü bölümüne giriş yapmak ve Türk Dünyasında sosyo-kültürel bütünleşmede Türk kültürünün manevi değerlerinin önemi gösterilmeye çalışılmıştır.

Türk Dünyasında sosyo-kültürel bütünleşmenin, Türk sosyo-kültürel yapısının tarihsel gelişimi ile ilişkili olarak değerlendirmenin önemini vurgulandığı Üçüncü bölümde ise, dil, din, ortak milliyet, ortak tarih şuuru ve Türk kimliğinin

Türk Dünyasında bütünleşme üzerindeki önemleri tarihsel verilere, değişik kaynaklara ve isimlere atıflar yapılarak ortaya konulmaktadır. Türk sosyo-kültürel yapısında bütünleşme tarihsel gelişim süreci içerisinde karşılaştığı sorunların tespiti ve bu sorunlar içerisinde mana etrafındaki bütünleşmenin önemi ve içeriği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece tezimizde amaçladığımız bir plan dahilinde tezin sürekliliği sağlanmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.KÜLTÜR VE SOYSAL BÜTÜNLEŞME

1.1.Kültür

1.1.1.Kültür Nedir ?

Sosyal bir varlık olan insan, temel ihtiyaçları ve amaçları doğrultusunda diğer insanlarla etkileşime girerek; gruplar, topluluklar oluşturarak, ortak ihtiyaçlar paydasında ve davranış kalıpları içinde varlığını sürdürür.

Birey sosyalleşmesini gerçekleştirirken içinde bulunduğu toplumun, grubun veya topluluğun kültürünü de öğrenir. Gerek toplum, gerekse grup üyeleri tarafından paylaşılan ortak inanç, tutum ve değerler o toplum veya grubun kültürünü oluşturur. (Nirun, 1994:63)

Tarihi süreçte, nesiller boyu aktarılarak günümüze değin getirilen, toplumsal normları, davranış kalıplarını, değerleri, bireyler tarafından oluşturulan maddi ve manevi unsurları ve yaşam tasarımlarını kapsayan kültür, sosyal bilimlerin en çok ilgilendiği ve çalıştığı konular arasında yer alır.

Çağdaş, sosyal ve beşeri bilimlerin konularından birini oluşturan “kültür” gündelik dilde, görgü kurallarına uygun davranışların bilgisi olarak anlaşılırken, bilimsel dilde pratik ve teknolojiyi de kapsayacak biçimde kullanılmaktadır. İlk olarak Antropolojide kavram olarak kullanılmış ilerleyen süreçte tüm toplumbilimlerin temel kavram ve araştırma konularından biri olma özelliğini kazanmıştır. Ancak toplum bilimlerinde uzlaşımış bir tanım yapılamamış ve sayısız tanımlar geliştirilmiştir.

1.1.2.Kültür Tanımları

Köken olarak, Latince “colere”, “sürüp, ekip – biçmek” gibi zirai üretim manasına gelen kültür kelimesi, aydınlanma felsefesinin etkisiyle Voltaire’de Fransız ihtilali öncesinde bir anlam kazanmış Fransız lügatında “insan ruhunu terbiye, sanat ve fikir eserlerini değiştirme” şeklinde kullanılmıştır. (Turan, 1994: 11) Kültür

kelimesinin başlıca iki manası vardır. Buna göre birinci manası bilgi, ikinci manası ise antropolojiktir.

Kültür kelimesinin Osmanlı Türkçe'sinde karşılığını “maarif” ve “irfan” olarak görmekteyiz. “İrfan” kelimesi Osmanlı Türkçe'sinde bilme, biliş, anlayış, vukuf, ilim ve zeka ile hasıl olan kemal (Şemsettin Sami, 1989: 933) manasına gelmektedir. Yine doğuda XX yüzyıl başlarında İranlılar, bu kelimeye karşılık olarak kendi dillerinde “bilim, edep, hüner, yetenek” manasına gelen “ferhang” kelimesini kullanmışlardır. (Turan, 1994: 11)

İngilizce’ de çiftliği ön plana çıkaran kültür kavramı 1420’lerde ortaya çıkmıştır. Antropolojideki teknik deyim İngilizce’de ilk kez 1865 yılında kullanılmış, sistematik olarak tanımlanmış ve temel bir kavram haline E.B.Tylor tarafından getirilmiştir. E.B.Tylor kültürü şöyle tanımlamıştır: kültür ya da uygarlık bir toplumun üyesi olarak insan oğlunun öğrendiği bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenek-görenek benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür. (Bozkurt, 1993: 102) Kültürün bu tanımında belirtilen bütün unsurlar, önceki nesillerin sonraki nesillere bıraktığı mirasa dayalıdır. İnsanın kendisi, insanlık denilen bir çevreyi meydana getirir ki, bu onun kültürüdür. Bu da yüzyıllar öncesine dayanan insan bilgisi, insan sanatı, insan kuralları ve insanın üyesi olduğu bir benzeri olması özelliğidir.

Kültür, tanımlanması güç bir kavramdır. Kroeber ve Kluchohn kültür konusunda yayınladıkları bir antolojide kültür kavramının 164 farklı tanımını derlemiş ve tartışmışlardır. (Güngör, 1991: 46) Bu tanımlar temel özellikleri açısından 6 gruba ayrılır.

1. *Tasvirici Tanımlama*: Bu tanımlamanın temsilcisi olan Boas, Tylor’un klasik tanımını yinelemektedir. Kültür, bir toplumun sosyal alışkanlıklarının tüm göstergelerini, yaşadığı toplumun tüm alışkanlıklarından etkilenen kişinin tepkilerini ve bu alışkanlıklarının belirlediği insan etkinliklerinin tüm ürünlerini içerir.

2. *Tarihsel Tanımlama*: Kültürü kendi başına tanımlamak yerine, sosyal miras ya da sosyal gelenekler gibi tek bir yönünü ele alır. Kültür, bir sosyal mirastır. İnsanlığın bütün sosyal mirası anlamına gelir.

3. *Kuralcı tanımlama:* kültürü belli bir yaşam biçimi ya da dinamik gücü olan kurallar ve bu kuralların sonuçları olarak tanımlamaktadır.

4. *Psikolojik Tanımlama:* Kültür, uyum sağlama, öğrenme ve alışkanlık gibi süreçleri ele aldığı için psikolojik olarak adlandırılmaktadır. Kültür öncelikle ihtiyaçları karşılamak , sorunları çözmek ve dış çevreye, diğer insanlara uyum sağlamak için gereken teknikler dizisi olarak görülür. Psikolojik tanımlamaya göre kültür, toplumda içgüdüleri bastıran veya farklı yollarla tatminine izin verilen her şeydir.

5. *Yapısal tanımlama:* Bu tanımlama her kültürün sistematik niteliğini ve kültürün ayrıştırılabilir yönleri arasındaki organize ilişkileri vurgulamaktadır. Kültürün davranışlara dayanması ve onları yorumlaması gereken, ancak kendisi bir davranış olmayan soyut ve kavramsal bir modeldir.

6. *Genetik tanımlama:* kültürün nasıl oluştuğu, kültürü ortaya çıkaran veya mümkün kılan etmenlerin neler olduğunu araştırır. Kültürün diğer özelliklerine de değinilmekle beraber özellikle genetik olarak kültürü tanımlarlar. (Turan, 1994: 24-28) Kültürü, geçmişteki davranış bütünlerinin geleceğe aktarılabilen sonuçlarının birikimi olarak tanımlarlar.

Kültürü grupsal bazda temellendirerek bireylerin yaşam tasarımlarına indirgeyen Kluchohn ve Kelly'e göre kültür; "bir grubun tümü ya da belli üyeleri tarafından paylaşılan ve tarihsel olarak geliştirilmiş açık ya da ortak yaşam tasarımları sistemidir." (Sencer, 1979: 5)

Bireylerin zihniyet yapılarından oluşturdukları sosyal ilişkiler, değerler ve fikirlerin tümünü kültür içersine yerleştiren Thurnward'a göre ise; bir insan topluluğundaki sosyal ilişkilerin yapısı zihniyet ve değerler, birlikte yaşama esnasında oluşan geleneklerin kurumların ve fikirlerin meydana getirdiği bir sistemdir. (Özakpınar, 1997: 36)

Malinowski ise kültürü antropolojik düzeyde temellendirerek, bireylerin sosyal yaşam içersindeki tüm alışkanlıklarının bir bütünselliği olarak değerlendirir. (Malinowski, 1992: 66)

Ülkemizde sosyal bilimciler alanında kültür olgusuyla ilgili çalışmalar yapılmış ve farklı tanımlara gidilmiştir. Bu çalışmalar içinde kültür (hars), kavramını sistemli bir şekilde ilk tarif eden Ziya Gökalp'tir.

Gökalp, kültürü medeniyetten farklı kabul ederek şu şekilde tanımlamıştır. “Kültür, bir milletin, dini, ahlaki, hukuki, muakelevi, bedii, lisani, iktisadi, ve fenni hayatlarının ahenkli, mecmuasıdır.”(Kafesoğlu, 1965: 181) Gökalp'e göre kültür, millidir ve bu bakımdan kültüre “milli kültür” veya “hars” adını vermektedir. Ona göre kültür milli olduğu halde medeniyet beynelmiledir. Medeniyet bir çok milletin sosyal hayatlarının ortak bir bütünüdür. Örneğin, Avrupa ve Amerika medeniyet dairesinde bütün Avrupalı milletler arasında ortak bir batı medeniyeti vardır. Bu medeniyetin içinde birbirinden ayrı ve bağımsız olmak üzere bir İngiliz kültürü, bir Fransız kültürü, bir alman kültürü mevcuttur. Medeniyet, yöntemler ve kişisel iradelerle oluşan toplumsal olayların bütünüdür. Milli kültürün içine giren şeyler, yöntemle, fertlerin iradesiyle oluşmamıştır. Yapay değerlerdir. (Gökalp, 1987: 35-36) Milli kültüre dahil olan şeylerin oluşması kendiliğinden ve tabii olarak gelişir.

Mehmet Eröz'e göre kültür; kişinin kişiliğini kazanmasında, halkın milli şahsiyetini kazanarak millet haline gelmesinde kültürün rolü büyüktür. “Diliyle, diniyle, sanatıyla, yazılı ve sözlü edebiyatıyla, gelenek ve görenekleriyle kültür, binlerce yılın oluşturduğu tarihi ve içtimai bir bütündür. (Eröz, 1997: 46)

Mümtaz Turhan'a göre; kültür bir cemiyetin sahip olduğu maddi ve manevi kıymetlerden teşekkül eden öyle bir bütündür ki, cemiyet içinde mevcut her nevi bilgiyi, alakaları, itiyatları, kıymet ölçülerini, umumi atıtat, görüş ve zihniyet ile her nevi davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlarla beraber o cemiyet mensuplarının ekserisinde müşterek olan ve onu diğer cemiyetlerden ayırt eden hususi hayat tarzını temin eder. (Turhan, 1997: 48)

Ele alınan tanımlar doğrultusunda ve genel hatlarıyla kültürün; toplumun bireylerinin sosyal etkileşim yoluyla nesiller boyu aktarıldığını, insanların maddi ve manevi yaşam tasarımlarını kapsadığını, içeriğiyle gerek topluma gerekse bireye kimlik kazandırarak diğer toplumlardan farklılaştığını, toplumda ki değerlerin,

normların ve sosyal kontrol unsurlarının belirlediği karmaşık sistemler bütünü olduğunu görürüz.

Tüm kültür tanımları nedenli birbiriyle bağdaşmaz görünse de, her tanım, kültürün ayrı bir özellik ve işlevini sunmaktadır. Ancak Malinowski’inde belirttiği üzere kültür, kısmen bağımlı kısmen de birbiriyle ilişkili bütünleşmiş bir kompozisyondur ki bu bütünleşme gösterdiği unsur ve işlevlerin her toplumda olması açısından evrensel bir özellik sunar. (Özender, 1994: 144)

Toplum üyeleri arasındaki dayanışma kültür ortaklığına bağlıdır. Aynı geçmişi ve şimdiki zamanı paylaşan, aynı kaideleri bölüşen; dil, din, gelenek, görenek bakımından benzeşen insanların meydana getirdiği hayat tarzı kültürdür. İnsanı, zümreyi ve topyekün bir toplumu; duygular, düşünceler, hayaller ve davranışlar bakımından kendine mahsus bir sistem hüviyetiyle şekillendiren (Tural, 1992: 109-111) ve bir ideal etrafında bütünleştiren kültürdür.

1.1.3.Kültürün Özellikleri

Bilimsel literatürde farklı tanımlar geliştirilmiş olsa da kültürün genel anlamda özelliklerinden bahsetmek mümkündür.

Bu özellikleri Bozkurt Güvenç, Murdock’tan esinlenerek şu başlıklar altında sıralamıştır: (Bozkurt, 1993: 102)

1. Kültür öğrenilir
2. Kültür tarihi ve süreklidir.
3. Toplumsaldır
4. İdeal ya da idealleştirilmiş kurallar sistemidir
5. İhtiyaçları karşılayıcı ve doyum sağlayıcıdır
6. Değişir
7. Bütünleştiricidir.
8. Soyutlamadır.

1) *Kültür öğrenilir:* Kültür bireyin doğuştan getirdiği bir unsur olmamakla birlikte, varlığını ve sürekliliğini toplumsal yaşama borçludur. Çünkü, kültürün başlıca taşıyıcısı ve aktarıcısı dildir. Bu aktarıcılıkta insan diğer insanlarla iletişime girme gerekliliğinden kaynaklı olarak hem kültürü yaratır hem de aktarır. Bu aktarım öğrenme yoluyla gerçekleşir. Birey kültürü doğduğunda hazır olarak bulur ve toplum üyesi olarak varlık kazanmasında içinde bulunduğu toplumun kültürünü özümlemesiyle oluşur. Böylece birey, çocukluk yıllarından başlayarak kültürü öğrenir, tanır ve onlara uygun düşünce, değer ve davranışlar öğrenir. (Sencer, 1979: 8-9)

2) *Kültür tarihi ve süreklidir:* R. Linton'un ifadesiyle "toplumsal bir katılım" olan kültürün, aktarıcılığını ve sürekliliğini gerçekleştiren bireyler aynı zamanda kültüre tarihsel bir boyut kazandırır. Böylece kültür, toplumun diğer kuşaklardan günümüze ulaştırdığı toplumsal bir mirastır. Kültür, öğrenme yoluyla, bazen de oluşturduğu gelenekleri kullanarak sonraki kuşaklara ulaşır. Kültürün içeriğini paylaşan bireyler bunun bilincindedirler. Bilinçli bir nitelik taşıyan bu kültür türüne karşılık bireyler, zaman zaman farkına varmadan kültürü kullanırlar. Bu tür kültürel unsurlara verilebilecek en iyi örnek, belirli yön ve biçimde düşünmeye yönelen dildir. (Tolan, 1975: 224-225) Dil, kültürün, tarihi ve sürekli kullanılmasındaki en etkin araçlardan ve unsurlardan biridir.

3) *Kültür toplumsaldır ve bu toplumsal yapı içerisinde idealleştirilmiş kurallar sistemidir:* Kültür, toplumsal yapı içerisinde toplumsal normları ve değerleri de bünyesinde barındırır. İdealleştirilmiş kurallar sistemi sunan kültürel sistem de birey, kültürel kuralı ve kurala uymayanı hemen tanır. Ortak inanç, tutum ve değerler belirleyen bireyler bunların devamının sağlanması için simgesel ve düşünsel açıdan ideal olan normlar sistemi oluştururlar. Oluşturulan bu sistem içinde bireyler, idealleştirilmiş kurallar sistemiyle kültürün korunarak devam etmesini gerçekleştirirler. (Güvenç, 1993: 104)

4) *Kültür, ihtiyaçları karşılayıcı ve doyum sağlayıcıdır:* İdeal kurallar sistemi ve ortak değerleri içeren kültür, bireylerin ihtiyaçlarını karşılaması açısından psikolojik ve biyolojik unsurları da taşır. Kültürel kurumlar ve ilkeler bireylere

doyum sağlaması, ihtiyaçları karşılaması ve alışkanlıkları desteklemesi açısından pekiştirici ve aynı zamanda işlevseldir. (Güvenç, 1993: 104)

5) *Kültür değişir*: Gelişen ve değişen ihtiyaçlar, bireysel, grupsal veya toplumsal tecrübeler, yeni kuşakların algılayabildiği zorunluluklar, toplumun yapısını etkilediği yönde ve düzeyde kültürel değişmeye de neden olabilmektedir. Kültür değişmeleri toplumsal yapı ve ilişkileri ifade ettiği veya yansıttığı ölçüde sosyolojinin konusu içinde yer alır. Bu özelliğinden dolayı kültür, tarihsel süreç içinde sürekli olarak değişen dinamik bir olgudur. (Tolan, 1975: 225)

6) *Kültür bütünleştiricidir*: Kültür, ortak değer, tutum, davranışlar ve inançları barındırdığından diğer toplumsal kurumlarla etkileşim halindedir ve bütünleşmeyi de sağlamaktadır. Kültürün bütünleştirici işlevi sosyo-kültürel değişimin aıttığı uçurumda oluşan çatışmaları uzlaştırıp kapatmaya çalışması açısından toplumsal yapıda fonksiyonel özelliğe sahiptir. (Güvenç, 1993: 107)

7) *Kültür Soyutlamadır*: Kültür toplumsal yapı düzeyinde bir kavramdır ve birebir, birinci elden gözlenebilir bir karşılığı yoktur. Ancak bir soyutlamayla elde edilen kavramsal bir olgudur. Kavramı besleyen olaylar, konular değişkenler gözlenerek, zihinde soyut bir kavram olarak yer alır. Kültür ve kültür formları bireye bir yaşama deseni sunar ki, kültür, değerlerin yaşatılıp benimsetilmesinde, sosyal dayanışmanın hatta toplumların birbirleriyle ilişkilerinin düzenlenmesine değin, gözlemlenebilir bir soyutlamadır. (Tolan, 1975: 225)

O halde kültürün özelliklerinden ve sosyal bilimlerde çeşitli kültür anlayışlarından çıkan sonuç; kültürün , toplumsal boyutta, sistemler bütünü olduğudur. Toplumsal yaşamın devamlılığı açısından kültür toplumda işlevseldir.

1.1.4.Sorokin'e Göre Kültür Tipleri

Sorokin, kültür tiplerini üç ana grupta inceler. Bu temel kültür tipleri, gerçekliğin algılanış farklarından ortaya çıkar.

1.1.4.1.Maddeci Kùltür

Maddeci kùltürler beş duyu ile idrak edilen maddi aleme dayanır. Maddi alem sürekli değişme içinde olduğundan, dünyevi değerler mutlak değil, izafidir. (Bilgiseven, 1985: 333)

Maddeci kùltür demek manevi yönü bulunmayan kùltür demek değildir. Maddeci kùltürlerinde bir manevi yüzü vardır. Fakat bu manevi yüzde maddi hazlara yöneliktir. Teknik ilerleme ve refahın mutluluk getireceği düşüncesi ve inancı, buna bir örnek sayılabilir. Mesela, marksist rejimlerde dinsizliğin bir din gibi ele alınışı, maddeci kùltürün manevi yüzünü oluşturur. Bu durumda maddi zevklere eşitlik sağlayıcı adalet parolası altında genç nesilleri maddi zevklere ağırlıklı bir şekilde yönelten liderlerin ve düşünürlerin birer peygamber gibi, her sözü ilahi bir hikmet halinde benimsenen kişiler durumuna getirildikleri görölmektedir. (Bilgiseven, 1984: 10-11)

Sorokin'e göre maddeci kùltürde üç alt kùltür vardır. Bunlardan ilki, Epikür modelini esas alır. Epikür, "insan için su tasına bile ihtiyaç yoktur" su avuçla içilebilir" görüşündeki Diyojenin tam tersine, ihtiyaçların ve isteklerin artması ile dış dünyanın zenginleşeceğini ve insanın mutlu olacağını savunur. Modelin amacı insanları tabiata hakim kılmaktır. Epikürcü maddecilikte ahlak ikinci plana atılmakta ve maddi tatmin ön plana çıkmaktadır. İkincisi, maddeci kùltürde insan dış dünyanın nimetlerinden yararlanmada hiçbir ahlaki bağ ile sınırlı değildir. kontrolsüz iç alemin istekleri karşılanırken, bütün ahlak kuralları çiğnenebilmektedir. (Bilgiseven, 1985: 442)

Üçüncüsü, maddi haz ve tatminin yüceltildiği bir toplumda, kişilerin maddi hazlardan kopması oldukça zordur. Bu zorluk sebebiyle, toplumun gidişatını beğenmeyen bazı kişiler maddi hazcılığın yüceltilmesine nasihatlarla karşı çıkarlar. Bu kişilerin sözleri hareketlerine uymaz. Çünkü onlar gerçek anlamda idealist değillerdir. Bunlar idealizmi, maddeci tatmin isteğinden doğan gerçek gayelerini gizlemede maske olarak kullanırlar. Bunun sonucu olarakta söz ve nasihatları, insanların tutum ve davranışlarında olumlu etkiyi meydana getiremez.

1.1.4.2. Maneviyatçı Kültür

Maneviyatçı kültürler, maddi alemi değil mutlak realite olan Allah'ı esas alır, onunla bütünleşmeye çalışırlar. Maddi aleme ilgi en az ölçüde olup, maddi alemin zenginleştirilerek değiştirilmesine önem verilmez. Ampirik dünyayı çok dikkatle incelemeye çalışmaz ve teknolojik icatlara da yönelmez. Kendisini mutlak varlığın, mutlak değerın tasarrufundan kabul eder. (Bilgiseven, 1985: 442)

Maneviyatçı tutumların kazandığı yoğunluğun en üst noktaya ulaşması durumunda (bu maddi aleme ilginin en alt noktaya inmesi demektir), sosyo-kültürel yapı mahva sürüklenir. Bu durumda yapılacak en uygun şey ideal kültüre yönelmektir.

Maneviyatçı kültüründe iki alt kültürü vardır. (Bilgiseven, 1985: 421-422) Birincisi “zahitlik” kültürüdür. İnsanın nefesine ve ihtiyaçlarına hakim olması esasına dayanır. Epikürcülüğün tam tersi bir anlayışla dünya nimetlerini en az ölçüde kullanmak gerçeğini savunurlar.

Maneviyatçı kültürlerin ikincisi de zahitlik anlayışını esas alır. Zahitlik anlayışı, grubu aşarak bütün toplumu kapsamıştır. Artık toplum içinde bir zahitler grubu yoktur, çünkü bütün toplum zahittir. Bu kültür zahitlik kültürünün ikinci aşaması sayılır. Zahitlik kültürü, özel bir grubu nitelendirirken, zahitlik anlayışı genel bir toplumu nitelendirmektedir. Zahitler grubu, toplumu zahitleştirerek kültürü değiştirmişlerdir.

Maneviyatçı tutumları kazandığı yoğunluğun en üst noktaya ulaşması durumunda sosyo-kültürel yapı mahva sürüklenir. Bu durumda yapılacak en iyi şey ideal kültüre yönelmektir. (Çevik, 1999: 305)

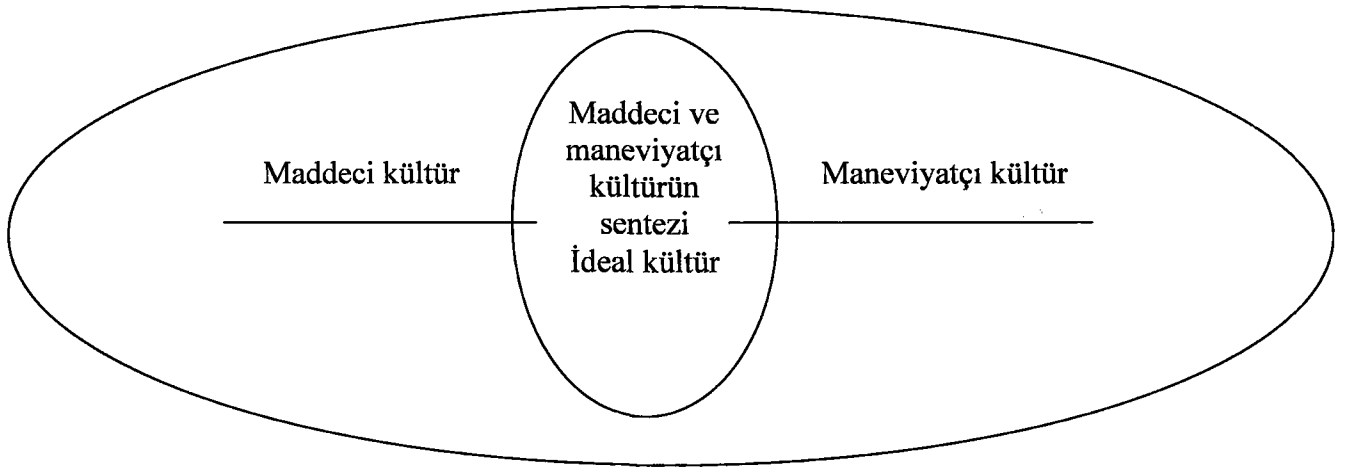
1.1.4.3. İdeal Kültür

İdeal kültürler, maddeci ve maneviyatçı kültürlerin mükemmel bir sentezle birleştirildiği karma kültürlerdir. Maddeci ve maneviyatçı kültürlerin tek yanlılık kusurları ideal kültürlerde ortadan kaldırılmış maddeci kültürler insanın ruhunu, maneviyatçı kültürlerde bedenini ihmal ettikleri halde ideal kültürler insanı, hem maddi hem de manevi bütünlük içinde değerlendirir. Maddeci ve maneviyatçı kültürlerin kendi sınırlarını meydana getiren çizgileri aşmaları durumunda sosyo-

kültürel yapının yok olması kaçınılmazdır. Bu durum da her iki sistem içinde ideal kültüre yönelmek en iyi yoldur. (Bilgiseven, 1985: 422-423) Demek ki maddi kültür ile manevi kültür unsurları arasında birliktelik ve ahenk sağlayarak oluşturulan kültür ideal kültürdür. Sosyo-kültürel yapının sürekliliğini sağlayan, maddi ve manevi kültür ahengi olan ideal kültürdür. Sosyo-kültürel yapıları ideal kültüre dayanmayan sistemler yok olmaya muhtaçtırlar.

İdeal kültür, iki karşı uçta yer alan ve birbirinin zıttı olan maddeci ve maneviyatçı kültürlerin arasında, bir denge noktası durumundadır. İdeal kültürde, maddi vasıtalar manevi hedeflere yükselmek için basamak olarak kabul edilir. İdeal kültürün hakim olduğu toplumda, kişiyi ve toplumu birbirinin rakibi olarak göremeyiz. Kişi ve toplum aynı realitenin değişik görünümü olarak idrak edilir. İdeal kültürde, bir kişiye veya gruba yapılan haksızlık karşısında kişiler bu haksızlıkların doğurduğu acıları kendilerine yapılımışçasına bir his merkezi durumunda girerler. Böyle bir ortak his oluşmuş toplumlarda bütünleşme gerçekleşmiştir. Bu bütünleşmenin gerçekleşmesi “mana” etrafında sağlanmaktadır.

Kültür tiplerini üç ana grupta inceleyen Sorokin’e göre sosyo-kültürel yapının bütünleşmesini ve bu bütünleşmenin devamını sağlayan kültür tipi maddeci ve maneviyatçı kültürün sentezi olan ideal kültürdür. Sorokin’in bu görüşlerini aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz.

Sosyo-kültürel yapı

Sosyo-kültürel yapının bütünleşmesini ve bu bütünleşmenin devamını maddeci ve maneviyatçı kültürün sentezi olan ideal kültür sağlar.

1.2.Sosyo-Kültürel Yapı

Sosyal hayatın elemanları olan fertler, sosyal hayat alanı içinde yer alırlar. Toplum içinde olan birey yani “aktör” toplumsal nitelik kazanmış olarak, toplumun kendisine verdiği rolleri ve bu rollerle diğer aktörlerde geliştirdiği sosyal ilişkiler bütünü içerisinde toplumsal yapıda yer alır. İnsanlar arası sosyal ilişkilerin somut yönleri de sosyal hayat alanının da yaklaşımlar, uzaklaşımlar, gruplaşmalar ve dağılımlar tarzında görülmekte ve gözlem yeteneği kazanabilmektedir. (İnan, 1999: 27) Toplumun belirlediği ve verdiği rolleri yerine getiren aktörlerin bir araya gelmesi ve birbirinden etkilenmeleri sonucunda toplumsal sistem ortaya çıkar. (Kongar, 1995: 33) Böylece, toplumsal sistem; paylaşılmış semboller ve kültürel olarak yapılaşmış bir sistem açısından uzlaştıran, belirlenen ve en azından belirli bir fiziksel ve çevresel yöne sahip olan bir durumda birbirleriyle etkileşimde olan aktörlerin çoğunluğuna dayanır. (Kızılçelik, 1992: 71)

Bir toplumsal sistem içindeki ilişkiler, toplumsal olgular ya da toplumsal kurumlar ile düzenlendiğinde ortaya toplumsal yapı çıkmaktadır. Birey toplum içine girdiği andan itibaren aktör, aktörlerin bir araya gelmesiyle de toplumsal sistem, toplumsal sistem içindeki davranışların kurallarını ve kalıplarını, toplumsal kurum ya da olgular toplumsal yapıyı belirlemekte ve oluşturmaktadır. (Kongar, 1995: 34-35)

Sosyoloji literatürü içinde sosyal yapı kavramı pek çok sosyal bilimcinin araştırmalarının temelini teşkil etmiştir. Toplum bilimcilerin bir kısmı, sosyal değişme olgusuna sosyal yapı ve yapının unsurları açısından yaklaşmışlardır. Örneğin, A. Comte, toplumsal yapıyı birey, aile ve toplum açısından analiz eder. Merton ise sosyal yapıyı, toplum yada grup üyelerinin organize edilmiş sosyal ilişkilerden oluştuğunu belirtir. (Kızılçelik, 1991: 162) Fransız bilim adamı Levi Starauss, oluşan yapıyı insanın kurduğu ve yarattığı sosyal organizasyonlardan ve somut olarak izlenen örneklerin genelleştirilmiş sisteminden ibaret görmektedir.(Erkal, 1993: 163-175) Parsons’a göre sosyal yapı, aktörlerin sosyal etkileşimlerinin örüntüleşmiş sistemidir. Davranışı yönlendiren karşılıklı ilişkili roller, birliktelikler, normlar ve değerlerin kümesidir. Diğer bir deyişle sosyal yapı,

normatif kültürün örgütlenmiş ve süreklilik gösteren bir örüntüsüdür. (Poloma, 1993: 151-158)

Türk sosyoloji literatüründe özel bir yeri olan Mübeccel Kıray ise, sosyal yapıyı şöyle açıklar; “İster ilkel, ister feodal, ister modern yapıda ya da bunların değişim sürecinde ki bir anında olsun her sosyal yapı bu yapıyı oluşturan sosyal kurumların, bireyler arası ilişkilerden oluşmuş sosyal değerlerin birbirlerini karşılıklı etkiledikleri bir bütündür. İşte bu bütünlük ve düzen sosyal yapıyı oluşturur.” (Kıray, 1984: 15-16)

İbrahim Yasa’ya göre de; bir topluluğun toplum düzenini, kuruluşu, kuruluşun işleyişi ve bir takım görevleri getiriş yoludur. (Bozkurt, 1972: 35-36)

Nihat Nirun ise şöyle bir tanımlama getirir. “sosyal yapı, dinamik sosyal bünyenin adeta bir iskeleti ve çevresi mahiyetindedir. Her yapı belirli bir coğrafi çevre ve fiziki ortamda temellenen bir sosyal çevrenin içinde bulunur. Her toplum birbirinden farklı olmakla birlikte sosyal yapıların da, farklılık göstereceği gerçektir.” (Nirun, 1991: 135-137)

Özetle toplumsal ilişkilerin bir bütünü olarak tanımlanan sosyal yapı, sosyal ilişkiler ağı ve bu ilişkilerin üzerinde geliştiği fiziksel çevreden oluşan, kültürel (manevi), fiziksel (maddi) yönleri bünyesinde barındırır. Kültürel yönünü toplumsal kurumlar, gruplar, ilişkiler, statüler, roller, normlar ve değerler oluştururken, fiziksel yönünde, toplumsal eylemlerin ve ilişkilerin üzerinde geliştiği ortam oluşturur.

Kültürel yapı, genel olarak toplum hayatının nasıl olması gerektiğini ortaya koyar. Sosyal yapı ise, toplumun yapısının nasıl olması gerektiğini değil, nasıl olduğunu ortaya çıkarır. Sosyal yapı, bazı durumlarda kültürel yapıdan uzaklaşabilir. Kültürel yapı, ferdi benliğe ve kişiliğe ait değer ve davranışları mahalli olmaktan çıkarmayı başarmışlık sonucunda ortaya çıkan bir durumdur. Kültürel yapı, tek tek insanların benliği, kimliği ve kişiliğinin varlıklarını kabul eden, milli benlik, milli kimlik ve milli kişilik belirtilerinin ortak payda ölçüsüne çıktığı bir sosyal gerçekliktir. (Tural, 1992: 17)

Sosyal yapı, bir değer ve kurumlar bütününe meydana getirdiği, az veya çok değişme özelliği gösteren özel bir kompozisyon, içinde yaşayanları benzeştiren özel bir sosyal hayattır. (Tural, 1992: 14-16)

Birleşmek, kaynaşmak, birlik, ahenk ve denge içinde bulunmak, yek vücut olmak... gibi manalara gelen ve batı dillerindeki “integration” un karşılığı olan “bütünleşme” sosyolojide, toplumdaki küçük ya da alt gruplar, cemaatler, menfaat birlikleri, müesseseler gibi sosyal yapının çeşitli unsurları arasındaki tamamlanma ve kaynaşma durumunu ifade etmektedir. (Bilgiseven, 1977: 165) Diğer bir deyişle sosyal bütünleşme, bir toplumu meydana getiren fertlerin, farklı grupların ve daha geniş muhtelif ünitelerin karşılıklı bağımlılık ve ahenk içerisinde bir düzen teşkil edecek şekilde birleşmeleri sürecinden ibarettir. Bir başka açıdan da sosyal bütünleşme, bir toplum ve sosyal grup içinde hakim olan kültürel değerlerin toplumu meydana getiren fertler tarafından alınarak, kendilerine mal edilmesi ve böylece fertlerin toplumun sosyo-kültürel değerlerini kazanarak onunla uyumlu bir şekilde yaşama durumuna gelmeleri sürecini ifade etmektedir. (Günay, 1998: 311)

Emre Kongar’a göre ise bütünleşme; değerlerin, inançların ya da insanların, grupların bir sistem ya da bir bütün meydana getirecek şekilde bir etkileşim içinde olmalarıdır. (Kongar, 1985: 418) Bir toplumun varlığının devam etmesinde ihtiyaç duyulan en önemli süreç sosyal bütünleşmedir.

Yine bütünleşme; bir toplumda türlü kümelerin, örgütlü bir toplum yaşamını gerçekleştirecek biçimde birbirlerine karşılıklı olarak uyarlanmaları durumu ya da sürecidir. (Özer, 1984: 22)

Sosyal bütünleşme; fertlerin veya sosyal grupların dünya görüşleri arasındaki farkların cemiyetteki milli kültürden minimum seviyede sapsmış olması halidir. Bir başka tanımla sosyal bütünleşme; cemiyetteki her bir sosyal grubun kendi hakkında vardığı şuurun yoğunluğunun toplumdaki bütünleşmeyi bozmayacak seviyede olmasıdır. (Erkal, 1993: 266)

Ougburn-Nimkoff’a göre bütünleşme, “grubun varlığını sürdürmesi, yani üyelerin grup içerisinde bir arada kalabilmeleri için etki yapan ve faaliyette bulunan kuvvetlerin tümü”dür. Bütünleşme birbirinden ayrı parçaların tek bir birey (ünite)

haline gelmelerini sağlayan srectir. Bu bakımdan bütünleşme bir tür örgütlenme sürecidir. Toplumun çeşitli faaliyetlerinin birbirleri ile ahenkli olma derecesidir. (Dönmezer, 1990: 192)

Sanayi devrimi, sosyologların dikkatini bütünleşme konusu üzerine çekmiş ve sosyal bütünleşme konusunun büyük öncüsü Durkheim olmuştur. Durkheim'e göre bireylerin bağlı buldukları gruplar içinde kalmalarını sağlayan faktörlerin başında benzerlik, yani kişilerin aynı karakteristiklere sahip bulunmaları gelir. Durkheim, küçük bir toplumda bütün üyelerin aynı aslı karakteristikleri taımalarından ortaya çıkan bu dayanışmaya "mekanik dayanışma" adını vermiştir. Mekanik dayanışma, ortak değer ve inanışlar marifetiyle yerleşen dayanımadır. Bu değer ve inançlar kişinin ve grupların başarılı olarak i birliği yapabilmelerini sağlar. Buna karşılık, i bölümünden doğan dayanışmayı "organik dayanışma" olarak adlandırmıştır. (Dönmezer, 1990: 192-193)

Toplumsal sitemde bireye ayrı bir kişilik atfetmeyen Durkheim'e göre birey, kendine benzeyen öteki kişilerle birleşerek bir toplumsal varlık meydana getirir ve kendisi de bu toplumsal varlığın bir parçası olur. Dolayısıyla dayanışma insanların birbirine benzetikleri oranda artar. (Kongar, 1985: 102) Mekanik dayanışma da, Durkheim'in ifadesiyle bir benzeşme dayanımasıdır. (Aron, 1994: 225)

Mekanik dayanımada atıf sanayi ncesinedir. Bu dönemde toplumsal örgütlenme pek farklılamamıtır. "Toplumsal örgütlenmenin morfolojik yapısı, koordine edilmiş ve merkezi bir otoriteye karşılıklı bağımlılığın ve toplumsal bağların zayıf olmasına, nüfus oranının düşüklüğüne, maddi ve ahlaki yoğunluğa tabi olan farlı unsurlardan oluşan parçalı bir nitelik taşır. Kollektif duygular ve inançlar egemendir, bireysel bilinç ender olarak gözlenebilir. (Swivgewood, 1998: 140)

Organik dayanışma biçimi ise, düşünce birliğinin yani topluluğun tutarlı birliğinin farklılaşması ile doğduğu ya da anlatım bulduğu dayanışma biçimidir. Dolayısıyla organik dayanımada bireyler artık benzer değil, farlıdır ve bir bakıma farklı oldukları içinde bütünleşme sağlanır. (Aron, 1994: 226)

Durkheim'e göre, toplumlar cemaat hayatından cemiyet hayatına geçtikçe işbölümü artacaktır. Çünkü, kollektif şuur, ferdi şuurları sardığı oranda, benzerliğe dayanan mekanik dayanışma güçlenir. Oysa toplumlarda işbölümü arttıkça, fertler birbirlerinin eksiklerini tamamladıklarını daha büyük bir şiddette hissederler, birbirlerine sınıksız bağlanırlar. İşte fertlerin farklılaşması sonucu meydana gelen bu dayanışmaya Organik Dayanışma denir. Organik dayanışmada, mekanik dayanışmanın aksine toplumsal yapı, ileri düzeyde karşılıklı bağımlılık, sanayiinin gelişmesi, yüksek nüfus oranı, ahlaki ve maddi yoğunlukla karakterize edilebilir. (Swingewood, 1998: 141) Mekanik dayanışmadaki toplumsal benzerlik aracılığı ile sağlanan dayanışmanın yerini farklılıklar ve toplumsal bağların kuvvetlendirilmesiyle sağlanan organik dayanışma almıştır. Farklılaşma ile bütünleşme birlikte düşünülmelidir. Toplumun mekanik iş bölümünden, organik iş bölümüne geçişi ile bütünleşme de artacaktır. Dolayısıyla bütünleşme farklılaşmanın zorunlu bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Her toplum, üyeleri arasındaki dayanışma şuru ile belirlemekle birlikte, bu dayanışma aynı zamanda bütün toplumlarda bir takım yıkıcı nitelikte olmayan farklılıkların varlığını da zorunlu kılar. Toplumdaki bu farklılıklar toplumsal dayanışmayı engellemediği gibi sosyal bütünleşmeye de yardım ettiğinden bir çok sosyolog, sosyal gelişmeyi, bir farklılaşma ve bütünleşme süreci saymaktadır. (Eröz, 1982: 186)

Bütünleşme terimi genellikle tutunum, dayanışma, birlik, denge, uyarlama ve anomi terimiyle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Ancak bu terimler sosyo-kültürel olgunun statik yanları olduğu kadar dinamik yanlarını da içerdiği ölçüde sosyal bilimci için bir anlam ifade ederler. Başka bir deyişle bütünleşme sadece düzen ve yapıya değil, eylem ve işleve de işaret eder.

Sosyo-kültürel bütünleşme tüm insan ilişkileri sisteminde katı bir türdeşliğin varlığı anlamına gelmez. Farklı parçaların birleşmesi, düzenlenmesi ve uyumu olmadıkça, bütünleşmeden söz etmek olanaksızdır. Bütünleşmiş toplum, soru sormaksızın itaat eden kişilerin oluşturduğu ve katı bir biçimde kurallaştırılmış bir toplum demek değildir. (Fichter, 1990: 183)

Bütünleşme genellikle özümseme, sosyalizasyon, akkültürasyon gibi sosyal süreçleri belirtir. Toplumun temel oluşturucuları gruplardır ve her grupta sosyal kişilerden oluşur. Bu nedenle sosyal bütünleşme üç düzeyde analiz edilebilir.

a- *Sosyal kişiliğin bütünleşmesi*: Bireyin sosyal yönlerini eşgüdülmüş ve sürekli bir biçimde oynadığı gerçeğine işaret eder. Kişi bir gruptan diğerine değiştiği ve farklı rollerin işlevini taşıdığı için bütünleşmiş sosyal kişilik davranış örüntülerini gerçekleştirirken hiçbir açık çatışma örneği sergilemez. Böyle bir kişinin spor grubundaki davranışı ailesindeki, işindeki ve diğer gruptaki davranışlarından farklıdır ama onlara karşıt değildir. (Fichter, 1990: 187)

b- *Grup bütünleşmesi*: Grup üyelerinin, grup hedeflerine doğru rollerini karşılıklı bağımlılık içinde oynadıkları anlamına gelir. Bütünleşmiş grup, amaçlarını en alt düzeyde bir çatışma ile başarabilen bir grup demektir. Böyle bir grubun üyelerinin sosyal ilişkilerini verimli ve barışçıl bir biçimde yürüttükleri de gerçektir. Bu kişiler işbirliği, uyarlanma ve özümseme süreçlerine ağırlık verirler. (Fichter, 1990: 187)

c- *Toplumun bütünleşmesi*: Toplumun bütünleşmesi sadece temel grupların değil, ait gruplarında başarılı bir biçimde iş birliği yapmaya muktedir olduğu gerçeğine işaret eder. Bütünleşmiş bir toplumda okul, ev, oyun çevresi çocuğu karşıt yönle çekmez. İş yeri, camii ve siyasi parti birbirine karşıt açıklamalar getirerek kişiyi arada bırakmazlar. Bütünleşmiş toplumda bu alanların her biri ait gruplar ile zorunlu olarak eşgüdümlenmiştir. (Fichter, 1990: 187)

Toplumda ki kişilerin farklı, grupların çeşitli olduğu, statü ve rollerin çoğulluğu sık sık vurgulanamaz. Böyle bir birlik mantıksal bir kavramdır. Kişi ve grupların anlamlı bir şekilde bir araya getirildiği ve sosyal gereksinmelerinin düzenli bir biçimde karşılandığı anlamına gelir. Sosyal bütünleşme farklılıkları önlemez, farklılıkları eşgüdümler ve yönlendirir. (Fichter, 1990: 187-188)

Parsons 17.yy. da İngiltere'nin sanayi ihtilaline geçişini, yüksek seviyede ekonomik ve politik farklılaşmanın topluma çoğulcu bir karakter kazandırmasına bağlamaktadır. "Parsons, Durkheim gibi işbölümü ile sosyal bütünleşme arasında münasebet kurarken, iptidai işbölümünde, sosyal statünün mesleği tayin ettiği,

modern işbölümünde ise, bilgi ve kabiliyet ile kazanılan mesleğin statüyü belirlediğine işaret etmektedir.” (Erkal, 1993: 271) Ona göre, işbölümü, ihtisaslaşma rolleri ihtiva ettiğinden iki bütünleşmeyi birden yaratır. Bunlar;

-Sosyal sistemde farklı statüde olanlar arasındaki irtibatla bütünleşme

-Bir dereceye kadar, farklılık gösteren menfaatler de bütünleşme. (Eröz, 1982: 201)

Sosyal bütünleşme sosyologların önem verdikleri fakat üzerinde uzlaşamadıkları kavramlardan biridir. Toplumun bir organizma gibi algılayanlar ile yapısal-işlevselciler, bu kavramlarını kavramlarının merkezlerine yerleştirmişlerdir. Onlara göre toplum Organik bir bütündür, birbirleriyle ilintili parçalardan meydana gelir. Toplumsal sistemi meydana getiren tüm öğeler, sistemin ihtiyaçlarıyla ilintili özel işlevleri yerine getirmeleri ölçüsünde vazgeçilmez bir önem taşımaktadır. Toplumsal bütünleşmeye, mevcut toplumsal, ekonomik ve politik yapıyı meşrulaştıran bir dizi yaygın ilkeyle ulaşılmasına rağmen, sistemin tüm parçalarının bütünleşmesi asla kusursuz olmaz. (Swingewood, 1988: 272-274) Dolayısıyla işlevselcilikte ideal toplum kaygısı varlığını hissettirir. Toplumsal değişimin derece derece olduğunu kabul eden işlevselciler, bu değişimin toplumsal ve kültürel yapıyı oluşturan temel öğelerin varlığını sürdürmesine engel olmadığı ileri sürmektedirler. (Bal, 1997: 113)

Bütünleşmenin gerçekleşeceği zemin hiç kuşkusuz sosyal yapıdır. Sosyal yapıyı toplumu meydana getiren grupların birbirleriyle münasebetleri sonucu geliştirilen, ideal olarak toplumun ahenkli bir şekilde yaşaması ve ihtiyaçlarının bitimine yönelik teşkilat ve müesseseler oluşturmaktadır. Sosyal bütünleşme ise, sosyal yapıyı oluşturan unsurlar arası tamlamadır. (Özkuş, 1995: 242)

“Sosyal bütünleşme toplumu oluşturan birey, grup eylemleri gibi kültürel alan öğelerinin anlaşma/uyum içinde olması halidir. Diğer bir ifadeyle bütünleşme öğelerin işlevsel dinamik eşgüdümüdür.” (Bal, 1997: 114)

Sosyal bütünleşmenin sosyal yapıdaki önem derecesine göre bütünleşme tiplerinin neler olduğunu açıklayalım.

Sosyal yapı; toplumun ya da grup üyelerinin organize edilmiş sosyal ilişkilerinden oluşur. Kültürel yapı ise; organize edilmiş değerler grubu, normlar ve töreler olarak tanımlanabilir. Merton'a göre bunlar kurumsallaşmış araçlardır. Bu araçlar nesnel eylem koşulları olarak sosyal yapının bir görünümünü oluştururlar. (Kızılcelik, 1992: 380) Sosyal ve kültürel olan birbirinden ayrı değildir. Her ikisi de aslında aynı olgunun farklı bakış açılarından değişik görünümüdür. Sosyal olan davranışsalı; kültürel olan ise bilişsel boyutunu ifade eder. (Dikeçligil, 1997: 647)

İşlevselcilik anlayışı, organizmanın topluma aktarılmasından oluşur. Toplumun çeşitli parçaları birbiriyle ilişkilidir ve hepsi tüm sistemin işleyişine katkıda bulunur. Toplum bir sistemdir. Bu sistem birbiriyle ilişkili parçalardan oluşan bir birimdir. Her parça birbirlerini dolayısıyla sistemi etkiler. Dolayısıyla işlevselcilik minimum derecede bir bütünleşmeyi içerir. Bu bütünleşme geniş ölçüde değerlerde anlaşamaya dayanır. Toplumun temel değerleri toplumsal yapının çeşitli parçalarında ifadesini bulursa, parçalar bütünleşecektir. (Tezcan, 1995: 910)

Yapısal işlevselcilik, sosyal fenomenlerin incelenmesinde toplumun hem yapısını hem de işlevlerini göz önünde bulundurur. Yapısal fonksiyonel yaklaşım, sistemlerin örgütsel özellikleriyle ilgilidir. Ortaya çıkan sistemler yaşamlarını devam ettirebilmek için bir takım gereksinimlere ihtiyaç duyarlar ve aynı zamanda özelleşmiş olan öğelerin kompleks içi denetimine muhtaçtırlar. Yapısal-işlevsel yaklaşımın yapısal yönü biyoloji modelden gelir ve tipolojik kavramları kullanarak bir sistemin statik özelliklerini tanımlamaya yöneliktir. O halde sistem kendini oluşturan öğelerin statik yapılarını ve bu öğeler arasındaki ilişkileri yani dinamik özellikleri içine alan bir bütündür. Yapısal fonksiyonalizm, en kısa anlatımıyla yapının parçalarıyla bütünü arasındaki ilişki biçimini inceleyen yaklaşımın veya modelin genel adıdır.

Toplumsal yapının ve bu yapının işleyişinin incelenmesini özellikle A. Comte'de görmekteyiz. Comte, toplumu yaşayan bir organizmaya benzetir. Bu tezi asıl geliştiren kişi ise 19. yüzyıl ortaları İngiliz sosyologu H. Spencer olmuştur. Spencer biyolojik ve toplumsal sistemler arasındaki özel farklılık ve benzerlikleri şu noktalarda belirlemiştir.

1- Toplum ve yaşayan organizma her ikisi de büyüme eğilimi gösterir.

2- Toplumsal yapılar ve canlı yapılar hacimce büyürken yapıca da büyürler.

3- Canlı yapılar ve toplumsal yapılarda her bir parça bir işlev veya amaca hizmet eder.

4- Hem canlı sistemlerde, hem de toplumsal sistemler de parçaların birinde oluşan bir değişme, diğer parçaları ve sonuçta bütünü etkilemektedir.

5- Parçalar birbirine bağımlı olmakla beraber, bağımsız olarak da incelenebilirler. (Poloma, 1993: 31-32)

Yapısal-fonksiyonel yaklaşıma göre her yapı bir fonksiyon sahibi olduğu için gelişmektedir. Yani fonksiyonlar yapılardan önce ortaya çıkıp, kendilerini yerine getirecek yapıların yapılmasına yol açmaktadırlar. Yapılar fonksiyonları değil, fonksiyonlar yapıları yaratırlar. Emre Kongar, bu durumu şöyle açıklamaktadır. “İnsan, ağzı olduğu için konuşmaz, konuşma fonksiyonunu yerine getirmek için ağzı geliştirmiştir.” Ona göre bu görüş yapısal-fonksiyonel modelin, yapısal farklılaşma düşüncesinin temelinde yatmaktadır. Yapısal farklılaşma esas olarak aynı yapı tarafından yerine getirilen fonksiyonların zamanla çoğalmaları ve uzmanlaşmaları sonucunda birbirinden ayrılarak kendilerini yerine getirecek yeni yapılar yaratmaları gerektir. Fonksiyonel olmak bir ihtiyacı karşılama ve diğer parçalarla bütünleşme demektir. Bu nedenle her toplumsal birim, yapısal-fonksiyonel modele göre, toplumsal sistem için vazgeçilmez niteliktedir. (Kongar, 1995: 153-154)

Comte’un çalışmalarıyla başlayan Spencer ile ivme kazanan yapısal-fonksiyonalistlerin hareket noktası sosyal-statik ve sosyal-dinamik ayrımıdır. Bu yöndeki etkiyi özellikle sosyal sistem üzerinde yoğunlaşan T. Parsons, R.K. Merton ve W. F. Ogburn gibi fonksiyonalistlerde görmek mümkündür.

Sosyolojide yapısal-işlevselciliğin yükselişi Durkheim’in yazılarıyla büyük ivme kazanmıştır. Durkheim, modern toplumu kendine ait bir gerçekliğe sahip

organik bir bütün olarak görür. Bu bütün normal durumlarda varolabilmek için, bütünü oluşturan parçalar tarafından karşılanan gereksinime ve işlevlere sahiptir. Eğer bazı temel gereksinimler karşılanmazsa “patolojik” bir durum gelişir. Bu patolojik durumlar sistemi oluşturan alt sistemler arasında bir düzensizliğe yol açar ve bu da sistemin bütünleşmesini olumsuz yönde etkiler.

Sistem ve alt sistemler arası ilişkiler üzerinde duran Parsons, toplumsal işlevi açıklamak için önce toplumu bir sistem olarak ele alır ve bu sistemin en önemli işlevini “bütünleşme” olarak görür. (Poloma, 1993: 38) Toplumsal yapı ile kültürel yapı arasında uyum var ise toplumda bir denge olur. Fakat bu iki yapı arasındaki denge sürekli ve kalıcı olmayabilir. Sürekli ve kalıcı olmayan denge durumlarında bütünleşmenin yerini çözülme alacaktır.

1.3.Sosyal Bütünleşme Tipleri

Sosyal bütünleşme tiplerini kavrayabilmemiz için, tali gruplarla bu grupları içine alan en büyük grup olan cemiyetin menfaat ihtilaflarını hudutlandırır ve grupları, müesseseleri ve kültürün bütün unsurlarını bir birlik teşkil edecek şekilde bir araya getirecek faktörlerin neler olabileceğini düşünmemiz gerekir. Eğer kültür unsurlarını bir araya getiren faktör sadece tesadüf veya dıştan vuku bulan bir zorlayıcı tesir ise böyle bir bütünleşmenin gerçek manada sosyal bütünleşme sayılmasına imkan yoktur. (Bilgiseven, 1995: 288) Kültür unsurlarının her türlü bir araya geliş tarzı, bütünleşme değildir. Bu nedenle gerçek bütünleşmeyi göstermeyen durumları gerçek bütünleşme tiplerinden ayırmamız gerekmektedir.

1.3.1.Gerçek Bütünleşmeyi Göstermeyen Durumlar: Sosyal Yığınlar

1.3.1.1.Yersel Bitişiklik

Bir kültürün unsurlarının (değerler, müesseseler, fikirler...gruplar) arasındaki bağın sadece mekana bağlı olmasıdır. Kültür unsurlarının bu şekilde yan yana geliş gerçek bir sosyal bütünleşmeyi ifa etmez. Cemiyetin büyük bir grup olarak hayatiyetini muhafaza etmesi için şart olan müşterek menfaatler ve gayeler etrafında toplanış durumu mevcut olmaksızın bütünleşmeden bahsedilmeye imkan yoktur. Mesela: örf, adet, milliyet ve din farklılıkları gösteren birçok büyük grupların daha büyük bir grup gibi göze çarpan bir devlet hudutları içindeki siyasi birliği,

gerçek manada bir sosyal bütünleşmeyi değil, mekan bitişikliği halini ifade edebilir. (Bilgiseven, 1995: 288)

Böyle bir kültür birliğinin ihtiva ettiği değerlerin hakikatte aynı memleket (veya mekan) üzerinde yan yana bulunmaktan başka hiçbir ortak yönü yoktur. Bunlar bir çatı odasında tesadüfen bir arada bulunan ve birbirleriyle hiçbir ilişkisi olmayan eşyalar gibidir. Örfleri, adetleri, milliyetleri ve bazen dinleri farklı olan birçok büyük grupların, müstemlekeci ve totaliter bir nizamın hakim olduğu bir ülkenin sınırları içinde, hakim grupla yan yana bulunmalarını düşünelim. Bunlar arasında siyasi bir beraberlik olsa da aralarında bir entegrasyonun değil, fakat bir yersel bitişiklik durumunun mevcut olduğu ifade edilebilir. (Bilgiseven, 1995: 161) Gerçi bu türlü milletlerin durumundan bahseden bazı kişiler bir bütünleşme halinin var olduğunu iddia edebilirler. Sovyet Rusya'daki milli ve dini değerlerine sınımsız bağlı çok büyük bir grup teşkil eden Türklerin bir çok etken yardımıyla bu ülkenin hudutları içinde 1990'lı yıllara kadar gösterdikleri durum bir yersel bitişikliklidir. Eğer bir milletin fertleri aynı manevi değerler etrafında bütünleşemiyorsa, aynı ortak ülkeye sahip değillerse o ülkede yersel bitişiklik söz konusudur.

1.3.1.2.Dış Tesirlerle Bir Araya Gelme

Kültür unsurlarının gerçek bütünleşme sayılması mümkün olmayan bir araya geliş tarzlarından ikincisi dış baskı ile bir araya gelme halidir. Eğer dinleri, inançları, örf ve adetleri, milli değerleri, tarihleri birbirinden apayrı olan çeşitli milletler tek bir siyasi hakimiyetin baskısı altında tek bir rejimin aşıladığı kültür değerlerini kabul etmeye zorlanarak bir araya gelmişlerse, kültür birliği görünüşte vardır, fakat hakikatte yoktur. Bu türlü cemiyetlerde birbirini hiç tamamlamayan ve bütünlük ifade etmeyen farklı kültürler kendilerine dıştan uygulanan bir zorlama ile bir araya gelmiş sayılırlar. Bu şekilde bir araya geliş hakiki bütünleşme değildir. (Bilgiseven, 1976: 91) Dış kuvvet ortadan kalkınca veya zayıflayınca bu geçici bütünlük çözülecektir.

Dış tesirlerle bir araya gelmenin arkasında “Tekelci kültür aşılama” faaliyetinin yattığı açık bir gerçektir. Bu, daha ziyade komünist ülkelerin ve faşist ülkelerin bir metodudur. Marksizizm proleteriyaya seslenmiş, burjuvaziyi düşman olarak görmüş ve bütün dünya proleterlerini birleştirmeyi hedef almıştır. Faşizm ise

sınıf çatışmasının yüzeyde bir görüntü olduğu noktasından hareketle halkı bütünleşmeye davet etmiştir. Ancak tarihi gerçekler ve günümüz dünyasında görülen hızlı sosyal-siyasal ve ekonomik değişimler açıkça gösteriyor ki dış tesirlerle meydana gelen bütünleşme gerçek bir bütünleşme olmamakta ve dış tesirler zayıflayınca bütünleşme de ortadan kalkmaktadır.

Gerek Amerika gerekse Sovyetler Birliği kendi “nüfus alanları” içindeki ülkeleri özellikle kültür emperyalizmi yöntemiyle uzun yıllar kontrol etmişlerdir. Nitekim Sovyetler Birliğinde 1985’te başlayan “clasnost” hareketinden sonra Doğu Bloku ve diğer komünist ülkelerdeki reform hareketleri kendilerine zorla benimsetilmeye çalışılan komünist değerlere karşı bir ayaklanmadır. Komünist liderlerin fotoğrafları ve komünizmin sembollerinin meydanlarda yakılması ve Sovyetler Birliğinde görülen milliyetçilik hareketleri yıllardır baskı sonucu oluşturulan bütünleşmenin yok edilşinin bir örneğidir. Sovyetler Birliği, hiçbir ortak tarihi şuuru, din, gelenek, görenek bağı olmadan bir bütünleşmeyi gerçekleştirmeyi hedef almıştır. Bu durum ise Sovyet halkları arasında gerçek bir sosyal bütünleşmenin meydana gelmesini doğurmamıştır. Sonuçta dış tesirler ortadan kalktığında geçici bütünleşme hali de sona ermektedir.

Böyle bir bütünleşme toplum üyelerinin karşı karşıya kaldıkları dışsal baskı, tehdit ve tehlikeler sonucu meydana gelir. (Tezcan, 1993: 213)

1.3.1.3.Sosyal Bütünleştirme

Sosyal bütünleşmeden farklı olarak sosyal bütünleştirme planlı ve zorlayıcı bir şekilde istenilen bütünleşme hedefine ulaşmaktır. Demokrasi ile yönetilmeyen totaliter ve otoriter sistemlerde bütünleşme zora dayanır ve bu tür bütünleşme “bütünleştirme”dir. Asimilasyon ister tam ister kısmi olsun veya şiddeti farklı olsun fertlerin veya grupların benzer olmayan davranışlarının ve değer hükümlerinin benzer hale getirilmesi sürecidir. Asimilasyon yoluyla bütünleşmenin sağlanmasında coğrafi hareketlilikte söz konusudur. Asimilasyon, farklı din, dil, örf ve adete sahip sosyal gruplar arasında söz konusu olabilir. Örneğin: Bulgaristan’da 1980’li yıllarda yasal bir etnik azınlık olan Türk Soydaşlarımızın etnik özellikleri, isimleri Slavlaştırılarak değiştirilmek istenmiştir. (Erkal, 1992: 277)

Asimilasyon yoluyla sosyal bütünleşmede tam manası ile bir bütünleşme sağlanamaz ve böyle bir bütünlük çok geçmeden aksaklıklar doğuracaktır. Asimilasyon yoluyla değişik milletleri bir devletin altında toplamak gerçek bir birliktelik değildir. Sovyetler Birliği 1989'da bunun bedelini ödemiştir. Asimilasyon yoluyla sağlanan bütünleştirme tarihte yok olmaktan kurtulamamıştır. (Arvasi, 1992: 88)

Sosyal yığını oluşturan unsurlar birbirinden farklıdır. Bu unsurlar arasında gerçek bir anlamda bütünlük söz konusu değildir. Farklı kültürler birbirleriyle yan yana oldukları halde aralarında gerçek anlamda bir alış-veriş söz konusu değildir. Alış-veriş söz konusu olmayınca da bir kaynaşma, etkilenme ve dolayısıyla bir bütünleşme oluşmaz. Sosyal yığınları oluşturan kültürlerin durumunu kimyadaki karışımı oluşturan maddelerin durumuyla açıklayabiliriz. Bir karışımda iki veya daha fazla element birlikte bulunur. Fakat aralarında kimyasal bir tepkime olmadığından fiziksel usuller kullanılarak birbirlerinden kolayca ayrılabilirler. Ayrıldıklarında özelliklerinden bir şey kaybetmedikleri görülür. Aralarındaki tek bağ aynı tabak içinde bulunmalarıdır. Sosyal yığınlarda da böyle bir birliktelik söz konusudur. Ancak bu birliktelik bütünlükten çok ya zorla ya da tesadüfi bir arada bulunma özelliği gösterir. Bu tip toplumlar gerçek bir bütünleşme durumu gösteremezler. Unsurları bir arada tutan etken ortadan kalkınca birliktelik sona erer. (Sorokin, 1972: 177)

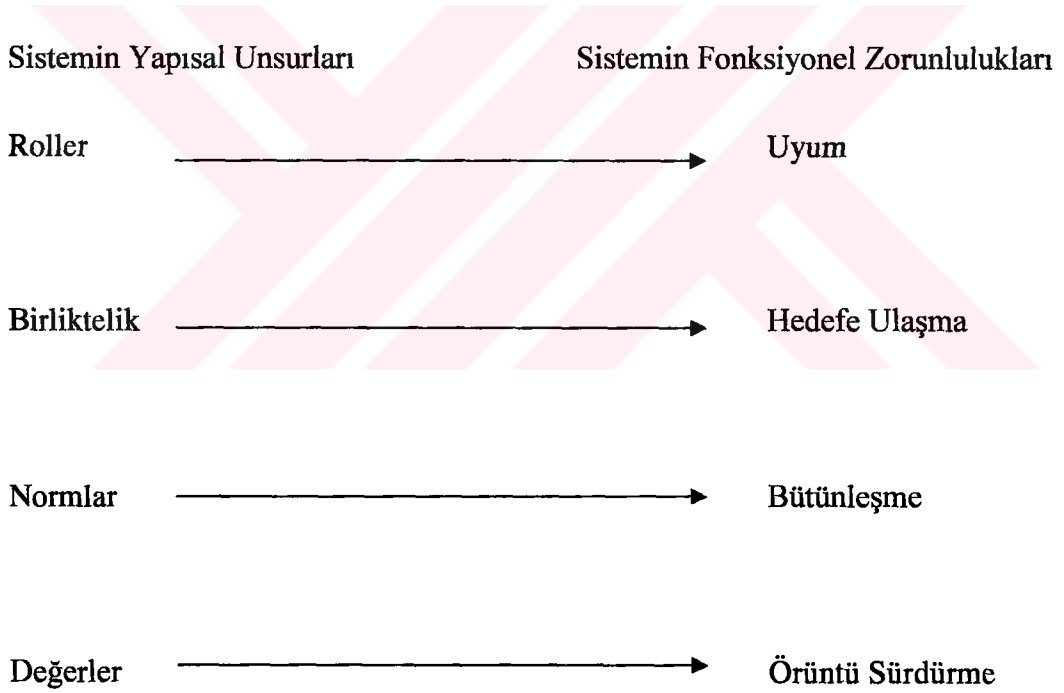
1.3.1.4. Normatif Bütünleşme

Normların, insanların davranışlarını koordine etmesiyle gerçekleşen bütünleşmeye “normatif bütünleşme” denir.

Toplum ilişkilerini normların idare etmesi halinde, toplum ileri derecede bütünleşmek, yani ahenkli bir bütün halinde sürüp gitmek imkanına sahip olur. Bir topluma giren kişilerin eylem ve davranışlarını, o toplumun normları ile koordine etmeleri halinde beliren bütünleşmeye “normatif bütünleşme” denir. Normlar fikir ve değerler üzerinde anlaşmayı sağlar. Bu nedenle bir toplumun üyelerinin kendi kültürlerini tercih etmeleri, kendi kültürlerini üstün görmeleri grup içinde sosyal kontrolü kuvvetlendirir. (Dönmezer, 1990: 193)

Normlar insan davranışlarına rehberlik ederler. Kişilerin ortak fikir ve değerler üzerinde anlaşmasını sağlar. Normların koyduğu aynı davranış kalıplarına uyan bireyler arasında bir bütünlük oluşur. Bu bütünlüşme tipinin açıklanmasında Talcott Parsons'un görüşlerine yer vereceğiz.

T. Parsons'a göre toplumun ortak değerleri, sosyal sistemlerin yapısal unsurlarında kavramlaştığında "normatif bütünlüşme" meydana gelir. (Dönmezer, 1990: 194) Normatif diyen normlar ve değerler ile sağlanır. Bunlar sosyo-kültürel sistemin bağlantı ögesidir. Değerler sosyal sistemin örüntü sürdürme fonksiyonunu yerine getirirken, normlar bütünlüştirme işlevini görür. Parsons'un düşünceleri doğrultusunda aşağıdaki şema çizilebilir: (Kızılcelik, 1994: 141)

Parsons, bir canlı sistemin yaşayabilmesi için belirli işlev ve gereksinimlerin karşılanması gerektiğini söyler. Bunları iki ana kümede toplar.

1- İçsel-dışsal eksen (Bir sistemin kendisiyle ve çevresiyle ilişkisinde gerekli olanlar)

2- Araçsal-ikmal eksenini (Hedefe ulaşmak için gerekli araçlarla ilgili olanlar) (Poloma, 1993: 158)

Parsons, ayrıca buna bağlı olarak bütün yaşayan sistemlerde olması gereken dört işlevden bahseder.

1- *Gizli kalıpların korunması ve örüntü sürdürme*: Bir sistem içindeki insan davranışlarının topluma uyum sağlaması ve belli normlara göre nasıl sağlanabileceğini gösterir.

2- *Bütünleşme*: Toplumun varlığını sürdürebilmesi için toplumsal alt sistemlerin ilişkiler içinde olması gerekir. “Bütünleşmenin fonksiyonel zorunluluğu tüm sistemin etkin bir biçimde işlemesi yoluyla alt-sistemlerin-iç-dinamiklerini uzlaştırmak ve alt sistemlerin karşılıklı rol beklentilerini karşılamak fonksiyonlarını gerektirir. (Kızılcılık, 1994: 142)

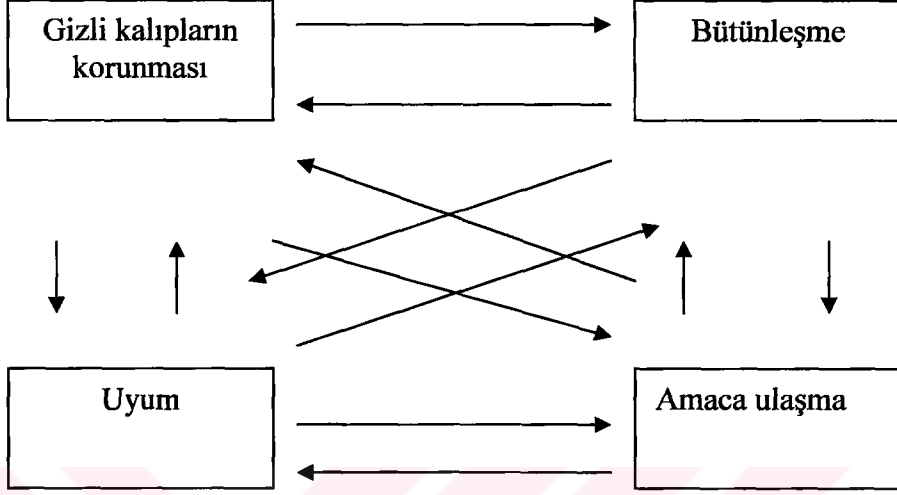
3- *Uyum*: Bir sistemin fiziksel gereksinimlerinin karşılanması ve üyeler için gerekli kaynakların sistem içinde nasıl dağıtılacağıyla ilgilidir. (Poloma, 1993: 158)

4- *Amaca ulaşma*: Sistemin hangi hedeflere ulaşacağı, hangilerine öncelik tanınacağı gibi konular üzerinde durur. (Poloma, 1993: 158)

İşlevsel zorunlulukların birbiriyle olan ilişkisi bir şema ile aşağıda gösterildiği şekildedir. (Poloma, 1993: 157)

Araçsal

İkmal

Normlara uygun davranışta bulunma, bir sistemin dengesinin korunmasında ve sürekliliğinde önemlidir. Toplumlar bütünleşme sürecinde karşılaştığı problemleri dört kurumsal yapı ile çözebilir. Bu dört kurumsal yapı ekonomi, politika, din ve kültürdür.

Toplumsal kurumların örgütlenmesinde ve bütünleşmesinde resmi ve resmi olmayan kurallar büyük önem taşır. Örneğin bürokratik ve kurumsal nitelikli gruplarda aynı hareket tarzları adet şeklini alır ve gruba yeni katılan bir kişi bütünleşmek için bu adetlere uymak zorunda kalır. Bunlara uyum sağlayamayan eylemler bir dirençle karşılaşır. Yüksek derecede normatif bütünleşme toplumda istikrarı ve sistemin devamını sağlar. (Dönmezer, 1990: 192)

Günümüz toplumlarında insanların mensup olduğu pek çok grup olduğu için bunların normları ile toplumun normları bazı zamanlarda birbirine uymayabilir. Bu durumda kişi üyesi olduğu küçük grubun baskısıyla daha çok karşı karşıya kaldığında seçimini grubun normuna uymak yönünde yapacaktır. Sonuçta grubun normatif bütünleşmesi, toplumun normatif bütünleşme derecesini düşürecektir. Bu nedenle toplumda mevcut bulunan sosyal grupların her birinin kendi şuru toplumdaki bütünleşmeyi bozmayacak seviyede olmalıdır. Toplum hayatının devam

edebilmesi bir kuşaktan diğerine sosyal normların, teknik ve ideallerinin aktarılabilmesine bağlıdır. Toplum “soyut bakımdan kişilerden oluşmuş bir örgütlenme olarak kabul edileceğine göre, somut bakımdan organize adet ve ihtiyaçların, duygu ve sosyal davranışların tümüdür.” Bu tüme sosyolojide, sosyal uzlaşma, kaynaşma, uyuşma denilir. Sosyal grupların hedefleri ve menfaatleri toplum kurallarını bozacak şekilde olamaz. Diğer bir ifadeyle sosyal grubun menfaati toplumun menfaatine tercih edilemez. (Dönmezer, 1990: 195) O halde toplumun sürekliliği, sosyal normların kuşaktan kuşağa geçmesi ve her kuşağın bu normlara uygun hareketine bağlı olacaktır. Bunun şartı ise toplum üyeleri arasında normlar üzerinde bir uyuşma ve anlaşmanın var olmasıdır.

Grubun fonksiyonuna katılan üyeler bütünlük içerisinde kendilerini aynileştirmiş ve bütünü psiko-sosyal muhtevasında tereküp etmiş olurlar. Grup ya da toplum bütünlüğü duygu, düşünce ve davranış yönünden insanlarda aynı bilincin bulunmasına bağlıdır. Bu bilince Charles Cooley “Biz duygusu” adını vermektedir. Grup ya da toplumda görülen “biz bilinci” üyelerin duygu ve düşüncelerinin ahenk içinde birleştiği bütündür. (Nirun, 1969: 115-116) Sosyal normlar kişileri birbirine yaklaştıran, insanlar arasında paylaşılan ortak unsurlar olduğu için bütünlüşmede önemli bir role sahiptirler.

1.3.1.5. Komünal ve Birliksel Bütünlüşme

Sosyal bütünlüşme toplumdaki çeşit ve derece farklılık gösterir. Bir kültürde genellikle bir temel grup başattır ve sistemin dayanışma odağıdır. Örneğin Çin toplumunu aile sistemi çerçevesinde, Ortaçağdaki Avrupa, din sistemi çerçevesinde bütünlüşür. (Fichter, 1990: 208)

Basit komünal toplumlarda bütünlüşme ögesi güçlü aile kurumudur. Geleneksel değerler önemlidir ve töreler güçlü toplumsal kontrol araçlarıdır. Bu ögeler otomatik olarak toplum bütünlüşmesine hizmet ederler. (Fichter, 1990: 209)

Geniş, birliksel toplumlar komünal toplumların aksine değerlerin belirsiz olduğu, insan ilişkilerinin sözleşmeye dayandığı, sosyal kontrolün resmi ve yasal sistemlerle sağlandığı toplumdur. Bu toplumlarda değişme hızlıdır. Birliksel toplumlarda bütünlüşme farklı faktörlere dayanır. Dayanışmanın sağlanması için

bilinçli çabalar gerekir. İş bölümünde, hedeflerde, statü ve rollerde farklılaşma arttığından bu toplumlarda bütünleşmeyi sağlamak için bilinçli bilimsel ve teknik çabalar sarf edilmelidir. (Fichter, 1990: 209)

Komünal toplumların statik ve her türlü değişmeden uzak bulunan sosyal yapısının tam bir bütünleşmeye imkan vermesi, komünal toplumlarda maddi kültürün yavaş değişmesi veya hemen hemen sabit kalmasıyla mümkün olabilmıştır.

(Bilgiseven, 1995: 295)

1.3.2.Gerçek Bütünleşmeyi Gösteren Durumlar :Sosyal Bütünler

Sosyal bütünden söz edebilmek için, kültürel yapının unsurlarının birbirleriyle nedensel ve mantıki bağlılık içinde olması gerekir. Sosyal yığınlardaki ilave bağlar yerini birbirlerinden ve bütünden ayrılmayan bir kaynaşmaya bırakmıştır. Dış unsurlar sistemden ayrılrsa bile, sistemi ayakta tutan mana bozulmadıkça, kültürde çözülme olmayacaktır.

Anlam sistemi etrafında oluşmuş sistemler çevreye karşı seçici olmak zorundadır. Aksi halde yabancı kültürden gelen unsurların yoğunluk ve bütünlüğü, sistemin sahip olduğu kimliği kaybettirir. Bütünleşmiş bir sistem seçici olduğu sürece dış faktörlerin etkilerinden görece olarak bağımsızlaşır. Sistemdeki çeşitlenme, anlamların belirlediği sınırlar çerçevesinde ve ikincil vasıflarla sağlanır. Bu tür toplumlarda, toplumdaki bütünleşme ne derece iyi sağlanmışsa, bir unsurda veya bütünde meydana gelen değişme diğer parçalara ve bütüne aynen yansır. Bu gibi ampirik sosyo-kültürel sistemlerde bir tarafta araçların veya beşeri unsurların tabii özellikleri değişir.

Yukarıdaki bütünleşme durumlarını gerçek bütünleşme saymayan P.A. Sorokin'e göre hakiki manada sosyal bütünleşme tiplerinden ilki kültür unsurlarının birer fonksiyon ifa ederek cemiyet hayatını işler hale getirdikleri "fonksiyonel entegrasyon"dur. İkincisi ise unsurların bir araya geldikleri zaman bir mana ifade ederek bir bütün hüviyetini kazandıkları merkezi bir manaya göre bütünleşmedir. (Bilgiseven, 1995: 289)

1.3.2.1.Fonksiyonel Bütünleşme

“Kültür unsurlarının her birinin ayrı birer fonksiyon ifa ederek, cemiyeti işleyen bir bütün haline getirmek üzere bir araya gelmeleri haline fonksiyona dayanan bütünleşme denir.” (Bilgiseven, 1992: 160-161) Tanımda kullanılan kültür kavramının vurgusu, sosyo-kültürel yapının tamamını kapsamaktadır. (Özkuş, 1995: 243) Fonksiyonel bütünleşme kültür unsurları arasında nedensel bir birlikteliğin olduğu bütünleşmedir.

Fonksiyonel bütünleşmenin var olduğu bir toplumda, sosyal yapıyı oluşturan müesseselerle değer hükümleri, aynı işleyişi sağlamak yönünden denge ve uyum içindedirler.

Fonksiyon, işleyiş anlamına gelen bir kelimedir. Bu tip bütünleşmeye “işleyiş bütünleşmesi” de denilebilir.

Fonksiyonel bütünleşme işbölümünün bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır ve temelinde iş bölümü vardır. Modern işbölümünün temelini mekanik dayanışma oluşturur. Bu dayanışma tipinde işler birbirine o şekilde bağlanmıştır ki, herhangi bir aksamada sistemin bir kısmı ya da tamamı kesintiye uğrayabilir.

Kurtkan, fonksiyonel bütünleşmeyi şöyle bir örnekle açıklamaktadır. “bir masa saatinin çarklarının ve diğer bütün parçalarının birbirine henüz monte edilmemiş vaziyette herhangi bir yerde yan yana durduklarını farzedelim. Bu parçalar arasında bir yer bitişikliği münasebeti vardır, fakat bu münasebet, fonksiyonel bütünleşme değildir. Eğer bir saatçi, bu parçaları birbirine takarak onları işleyen bir bütün haline getirirse, o zaman parçalar arasında fonksiyonel bütünleşme gerçekleşmiş olur. İşlemekte olan saatin bir çarkı veya vidası çıkarılacak olsa, saatin faaliyeti durur. Bu çıkarılan parça başka markayı taşıyan bir saate takılamaz. Çünkü ona uymaz. O halde bütünden herhangi bir parça çıkarıldığı zaman bütünün işleyişi durduğu gibi, çıkarılan parçada bütünden ayrı olarak hiçbir işe yaramaz.” (Bilgiseven, 1976: 93)

İşbölümü, modern cemiyet hayatında sosyal tesanüdün ve bütünleşmenin ana unsuru durumundadır. Uzviyetlerde olduğu gibi cemiyetlerde de tekamülü gösteren en önemli karakter fonksiyonların farklılaşmasıdır. (Ülken, 1943: 204)

Fonksiyonel bütünleşme için daima verilen misal işbölümüdür. İşbölümü cemiyetin işleyen bir bütün haline gelmesinde rol oynamaktadır. İşbölümüne dahil meslek kategorilerinden herhangi birinin (mesela ulaştırma sektöründe çalışan işçilerin) hepsinin işi bırakmaları halinde bütün işler durur. İşbölümü fonksiyonel bütünleşmeyi gösteren uygun bir misal olabilir, fakat tam bir izah için yeterli değildir. Bir cemiyette fonksiyonel bütünleşmenin tam manası ile mevcut sayılabilmesi için, sadece faaliyet şubelerinin birbirini tamamlaması yetmez. Çünkü cemiyet durgun değildir ve devamlı değişme halindedir. Mesela nüfus artar, ihtiyaçlar çoğalır ve bir çok hususlarda yeni tedbirler alınması gerekir. Bu yeni tedbirler cemiyetin uzun vadeli genel menfaatleri dikkate alınarak idareciler tarafından tespit edilir. Fakat bu tedbirlerin işleyişinde başarı sağlanabilmesi için tedbirlerle ilgili bütün fertlerin ve grupların tedbirin uygulamasını kolaylaştıran tutumlar takınmaları lazımdır.

Mesela bir memlekette iktisadi gelişmenin gerçekleştirilebilmesi için teknik elemana ihtiyaç varsa ve devlet teknik okulların sayısını artırıyorsa, ailelerinde bu tutuma uymaları gerekmektedir. Aksi halde milli ihtiyaçlar ile milli kaynaklar arasında fonksiyonel bütünleşme ortaya çıkmaz. Kaynaklar ihtiyaçları karşılayacak şekilde değerlendirilmemiş olur. (Bilgiseven, 1976: 93)

Fonksiyonlaşma ya da işlevselleşme yaklaşımının gelişmesine en büyük katkıyı yapan İngiliz Antropolog B. Malmowsky'e göre her toplumun özgün bir kültürü vardır ve diğer toplumlarla bu kültürün kendine has olan özgürlüğü sayesinde ayırt edilir. Bu da kültürü oluşturan unsurların kendilerine ait bir bileşimi sonucunda ortaya çıkar. Ona göre kültürel özellikleri tek tek incelemek anlam ifade etmez. Yapılması gereken her kültürel ögenin, kurumun vb. bütüne yani topluma katkısının ne olduğunu ve hangi ihtiyaca cevap verdiğinin saptanmasıdır. Kültürel bir bütün içinde sosyal yapılar ve olgular bu bütünün içinde ifa ettikleri zorunlu işlevlerle açıklanabilirler. Fonksiyonel entegrasyonu sadece işbölümü ile gerçekleştirmek mümkün değildir. Ayrıca cemiyeti işleyen bir bütün haline getiren değerler, örf ve adetler her türlü müessese fonksiyonlarıyla bütünlüğü sağlamakta önemli rol oynarlar. (İnceler, 1990: 44)

Fonksiyonel bütünleşmede, toplumun muhtelif unsur ve grupları arasındaki münasebet bir makinenin parçaları arasındaki münasebet gibi ne kadar sıkı olursa olsun, daha ziyade mekaniktir. (Er, 1988: 21) Parsons, işbölümü ile sosyal bütünleşme arasındaki ilişkiye dikkat çekmekte ve sosyal eylemin anlamını 1-Kuralların sürdürülmesi, 2- Bütünleşme, 3-Amaca yönelme, 4- Olanakları eyleme geçirme olarak tanımlamaktadır. Parsons'un bütünleşme teorisine göre her toplum sürekli, istikrarlı ve dengeli yapılardan meydana gelmiştir.

Sosyal yapıdaki her unsurun varlığı bir görev içindir. Bu görevlerdeki amaç ise sistemi çalıştırmak ve bütünleşmeyi sağlamaktır. Her sosyal yapı, üyeleri arasındaki fonksiyonel fikir birliğine dayanır. (Erkal, 1988: 222)

Fonksiyonel bütünleşmenin en üst aşamasına ulaştığı batılı sanayi toplumlarında görülen anomi, (yabancılaşma, sapma davranışlar, cinsiyet sapmaları, uyuşturucu kullanma, cinsel özgürlük hareketleri gibi) bu toplumlarda bütünleşmenin sağlanmasında fonksiyonel bütünleşmenin yetersiz olduğunu göstermektedir. (Erkal, 1994: 121) Çünkü sosyal yapı statik değildir. Sosyal yapıda sürekli bir değişim vardır. Fonksiyonel bütünleşme bu değişimin sebep-sonuç zincirini çözümlemede eksik kalmaktadır. Çünkü iç sebebi araştırmamaktadır. O halde kültürel değerleri de içeren, özümseyen bir bütünleşme tipine ihtiyaç vardır.

Bu bakımdan Sorokin, fonksiyonel bütünleşmenin yetersizliğini gidermek ve sosyal değişimin sürekliliği içindeki gelişmeleri de göz önünde tutarak “mantiki-manalı” bir bütünleşme görüşünü ileri sürmektedir. (Bilgiseven, 1977: 160) Fonksiyonel bütünleşmeye rağmen sosyal yapıdaki düzensizliklerin ortaya çıkmasına yol açan sebep ise toplumda “mantiki-manalı” bir bütünleşmenin sağlanamamasıdır.

Sorokin'e göre en gelişmiş ve ideal bütünleşme şekli “mantiki-manalı” bütünleşme halidir. Şimdi bu bütünleşme modelini inceleyelim.

1.3.2.2. Mana Etrafında Bütünleşme

Mana etrafındaki bütünleşme tipinde bütünleşmenin maddi olduğu kadar manevi bakımdan da gerçekleşmesi söz konusudur. Nitekim Sorokin metodolojisinin birinci özelliği olarak araştırma faaliyetlerinin sadece illi münasebetler (sebep-netice ilişkilerini veya fonksiyonel bağımlılığı) izah etmekle yeterlilik vasfını

kazanamayacağını belirtmektedir. Sorokin'e göre araştırmacı kültürel sentezin unsurları arasındaki birleştirici i manayı da ortaya koymak vazifesi ile yükümlüdür.

Manalı bir kültür sisteminde kültürün bütün unsurları özdeki değerler, prensipler etrafında bütünleşmiştir. Unsurlar arasındaki bağ sadece basit bir illi bağ olmanın ötesinde daha derin manalı bir bağdır. (Bilgiseven, 1977: 7) Bu derin i manayı her kapıyı açan bir anahtara benzetebiliriz. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, sosyal yapının ya da kültürel yapının mana yığınları halinde olmayıp bir manalı sistem olmalarıdır. Mana yığınlarından oluşan kültür sistemlerinde değer hükümleri birbiriyle bağdaşmaz ve bu durumda bütünleşmenin gerçekleşmesi de zordur.

Mana etrafında bütünleşmeyi genel olarak manevi kültür veya manevi değerler müşterekliği olarak adlandırmakta mümkündür. Manevi değerler ise büyük bir sosyal gurubun idrak ve anlayışları ile subjektif olarak kıymet takdir ettikleri değer hükümleridir. (Bilgiseven, 1977: 7)

Mana etrafındaki bütünleşmenin, fonksiyonel bütünleşmeden ne bakımdan farklı olduğunu anlayabilmek için tekrar saat misaline dönelim. Parçaları birbirine takılarak işler hale getirilmiş olan saatin her bir parçası, diğerlerine şiddetle muhtaçtır. Çünkü bunlardan herhangi biri bütüne dahil olmaktan çıksa, bütünün işleyişi sona erer. Fakat birbirleriyle bu kadar sıkı bir münasebet halinde olmalarına rağmen, bu parçalar arasında manevi bir tamamlanış yoktur. Yani bütünleşme, manevi şarttan yoksundur.

Kültürel bütünleşme veya mana etrafında bütünleşme, toplumun sahip olduğu maddi ve manevi kültür unsurlarının bir anlam ifade edecek şekilde gerçekleşen birlikteliğidir. Hilmi Ziya lken'in "Sosyal Hafıza" kavramıyla ifade ettiği, toplumun kendi tarihi içinde oluşturduğu ve diğer toplumlardan farklı telakki edilmesini sağlayan mitolojilerin, değer yargılarının, ideolojilerin maddi kültür unsurları ile bütünleşmesidir. Sorokin'e göre tarihte büyük medeniyetler kurmuş toplumlar anlam bütünleşmesini sağlayabilmiş toplumlardır. Ona göre bu tip bütünleşmede manevi kültür unsurları arasında sosyo-kültürel sistemin dahil olduğu birbirine tabi özelliği söz konusudur. Bu tabi olma mantıki uyum şeklinedir. Akıl ve mananın olmadığı yerde bütünleşme gerçekleşemez. (zkl, 1995: 243-244)

Mana etrafında bütünleşmiş cemiyetlerde kültürün unsurları mesela bir konçertonun yapraklar halinde dağılıp parçalanmış notaları gibi dağınık durumda müşahade edilmiş olsalar dahi, birlikte ifade ettikleri mana bakımından böyle bir müzik parçasında her birinin spesifik yeri belli olan beste bölümleri gibidirler veya bir yapının mesela gotik denilen mimari üsluba göre inşa edilmiş bir katedralin, o türlü parçaları durumundadırlar ki cemiyetin kültür unsurları da bu şekilde, işten sahip oldukları bir veya birkaç karakteristik vasıf dolayısıyla bir bütün teşkil etmektedirler. Bir milli ölkü etrafında pekişme, bunun en güzel misalini teşkil etmektedir. Bütünleşmenin mükemmelliğinin unsurları arasında birlik teşkil etme kudreti bakımından söz konusu olduğu ifade edilebilir. Bütünleşmenin ideal olup olmayışının bir kıymet hükmü olduğu meselesi muhakkaktır. Nasıl bir mimari tarzın güzel veya çirkin telakki ediliş zamana ve düşüncelere göre değişiyorsa, bütünleşmenin de cemiyetten cemiyete ve asırdan asra değişebileceğini söyleyebiliriz. (Bilgiseven, 1995: 293-294)

Mana etrafındaki bütünleşme de değer yargıları önemlidir. Yabancı bir kabilenin cenaze merasiminde gülen bir insana neden güldüğünü sormuşlar, yabancı, “ben o kabileden değilim” cevabını vermiş. Görüldüğü gibi yabancı o kabile ile bütünleşmemiştir. İnsanlar milli ve manevi duygularının manalı bütünlüğü içinde bütünleşirler. Böyle bir bütünleşme sosyal bütünleşmenin temel dinamiğini oluşturur. Mana etrafında bütünleşme toplumda aynı fikir ve değerler üzerinde anlaşma sağlar.

Mana etrafında bütünleşmede, cemiyetin bütün sosyal gruplarını organizasyonlarını ve müesseselerini bir mana etrafında geliştirmek ve birleştirmek söz konusudur. (Öksüz, 1980) Ziya Gökalp bunu “Harsta Birlik” olarak ele alıp incelemiştir. Harsı meydana getiren unsurlar ise, milletleri millet yapan ve diğer milletlerden ayıran, onlara milli şahsiyet veren dil, din, örf ve adetler...birliği gibi kültür unsurlarıdır. (Gökalp, 1970: 104-110)

Bir memleket içerisinde bölgelere göre adetler halk oyunları, el sanatları hatta lehçeler farklı olabilir. Buna rağmen bütün ölkü halkı bir millet oluşturduklarının şuuruna sahipler, bütün farklılıklara rağmen mana etrafında bütünleşmiş bir kitle oluştururlar. Bu tür bütünleşmeyi manevi kültürün değer hükümleri sağlar. Bir kültürün özündeki mana ölümsüz bir felsefeyi yansıtıyorsa, o

millet mana etrafında bütünleşmesini gerçekleştirebilir. Böyle bir ölümsüz felsefeyi besleyen değer hükümleri Yükselme Devri Osmanlı toplumunda tam olarak yaşanmıştır. (Bilgiseven, 1976: 94)

Manalı kültür sistemlerinde, sisteme nüfuz eden prensipler, değerler ve gayeler sistemin bütün kısımlarını, bütün tali sistemleri birleştirir. Kültür unsurlarının birbirleriyle ve bütünle olan bağları manalı bir bağımlılık karakterindedir. (Bilgiseven, 1994: 131)

“Dış farklılıklarına rağmen içten bir mana etrafında sistemleşmiş olma bakımından benzerlik gösteren, aksi vasıflara sahip ve kaos halindeki unsurlarla zıtlık arz eden ve mana bütünleşmesi açısından aralarında devamlı uygunluk bulunan unsurların meydana getirdiği sistem, mana etrafında bütünleşmedir.” (Bilgiseven, 1985: 111)

Kültür, “insanın kendinden evvelki nesiller ve kendi nesli tarafından yaratılmış olan sosyal nitelikteki her şey”dir. (Bilgiseven, 1992: 6) Kültürün manevi yönünün yanında maddi yönü de vardır ve her ikisi de sosyaldir.

Kültürdeki iç mana değişik vasıtalarla dışlaşabilir. Örneğin Türk-İslam kültüründeki bütünlük akidesi, vakıflar ve külliye vasıtasıyla dışlaşabilir. İbadet edilen mekanlar olarak camiler bir mana ve değer hükmünün maddeleşmiş dış yüzleridir. Bir dış vasıta, farklı iç manaların görüntüsü olabilir. Sorokin buna örnek olarak komünist idareye geçen bir ülkede bir kilisenin parti binası olarak kullanılmasını verir. (Bilgiseven, 1994: 138)

Kültür, bir bakıma toplumun çimentosudur. Kültürel bütünleşme olmaksızın sosyal kişiler davranış örneklerini ve rollerini bilemezler ve yerine getiremezler. Sosyal gruplar kurumlarını devam ettiremezler. Toplumda ilişkiler sistemi bütünlüğü kaybolur. Sosyal problemler ortaya çıkar; toplumun parçaları, parçalarla bütün arasındaki fonksiyonel bağlar kopar. Toplum, dağılma sürecine girer. (Arslantürk, 1999: 327)

Sosyal bütünleşme statik, zora dayalı ve değişmez değildir. İstikrar ve bütünleşme, çatışmalara ve değişmeye engel değildir. Sosyal bütünleşme dar ve

sınırlı bir mensubiyet şuurunun hissedilmesi ve fark edilmesidir. Sosyal grupların bu günü ve yarını ortak görmeleri, birlikteliği benimsemeleri bütünleşmeyi sürekli kılar. (Erkal, 1996: 156)

1.4.Sosyal Bütünleşmeyi Etkileyen Faktörler

1.4.1.Psikolojik Faktörler

Bir toplumu oluşturan insanların psikolojik durumları bütünleşmeyi etkileyen faktörlerden biridir. (Dönmezer, 1990: 196) Psikolojik faktörler dediğimizde, kişilerin duyguları, (güven, sevgi, bağlılık) bir arada olmaktan kaynaklanan birlik şuru, ortak değerler vs. aklımıza gelmektedir. Birbirlerini seven ve aralarında güven duygusunun olduğu gruplar daha fazla bütünleşme eğilimi gösterecektir.

Bireyin grup normlarına itaat yoluyla mı, yoksa benimseme yoluyla mı uyduğu bütünleşme derecesinde etkilidir. Bu konuda Kore savaşından sonra birçok araştırma yapılmıştır. Çinliler, savaş sırasında esir almış oldukları askerlerin inanmış oldukları değerlere zıt bir propaganda yaparak dünya görüşlerini değiştirmiştir. Beyin yıkamada kişileri grup desteğinden yoksun bırakan Çinliler tek başlarına kalan askerlere daha kolay değerlerini benimsetmişlerdir. (Kağıtçıbaşı, 1998: 209)

Grupta oluşan ortak değerler, heyecanlar bireyler arasında grubun çekiciliğini artırır. Belli bir gruba ya da topluluğa bağlı bulunmak kişiye güven verir. Yalnızlıktan kurtarır ve ruhi rahatlamayı sağlar. (Dönmezer, 1990: 197) Bu durum grup bütünleşmesinin gerçekleşmesini sağlar.

Bunların dışında kişinin bulunduğu grubun ya da topluluğun yapısı ve şartları da bireyin psikolojisi üzerinde rol oynar. Kişiliğin oluşumunu dünya görüşünü, psikolojik yapısını, kolektif ya da bireysel bilincin tümünü yaşanılan toplum belirler.

Kişilerin kendilerini toplumda ifade edebilmeleri ve kişilikleri bulunduğu topluluk tipine bağlıdır. Amiran Kurtkan Bilgiseven cemaat ve cemiyet tipi

topluluklara ferdiyetçi topluluk sınıflamasında ilave etmiş ve üç tip topluluktan bahsetmiştir.

Cemaatçi toplumlarda “biz” duygusu hakimdir. Kişiler kendi ferdiyetlerini cemaate feda edip, benlik iddiasından vazgeçmişlerdir. Psikolojik faktörler kişinin mensup olduğu kişinin mensup olduğu gruba özdeşleşmesini sağlar ve biz duygusunun yoğunlaşmasına hizmet eder. Bu duygu ileri derecedeki düzeylerde grubu kendi üyeleri bakımından en yüksek ve mutlak değer halinde adeta ilahlaştırır ve kişiyi gruba karşı sonsuz derece fedakarlıkta bulunmaya ve bazen fanatizme sürer. Söz konusu değerlendirme bazen şarkılar, semboller ve ayinlerle sembolik olarak somutlaştırılır. Özellikle küçük gruplar arasında bütünleşmeye etki eden psikolojik faktörler arasında; grup içinde bazı kişilere duyulan özel sempatiler, tabi olma, bir yere bağlanma, saldırgan dürtüleri tatmin etme, prestij sağlama gibi diğer psikolojik ihtiyaçlar bütünleşme derecesini etkiler. (Dönmezer, 1990: 197)

Ben duygusuna bağlı toplumlarda, fert topluma göre daha önemlidir. Bu toplumlarda kişi yalnızlaşmaya maruz kalmaktadır ve aşırı bencilleşmiştir. İçinde yaşadığı toplumda tek canlı kendisiymiş gibi davranır. (Bilgiseven, 1985: 92-93) Bu tip toplumlarda birey kendini toplumdaki soyutladığı için bütünleşme yeteri derecede gerçekleşmemektedir.

Üçüncü topluluk tipi, diğer topluluk tiplerinden rastlanılmayacak ölçüde ferdi kültüre katkısını gerektiren ferdiyetçi toplumlardır. Ferdiyeti ortaya çıkaran sosyal yapılara ferdiyetçi yapılar adı verilmektedir. “Ferdiet, hakikati idrak edebilme, ezeli ve ebedi güzelliğe gönül verebilme kudreti”dir. Bu idrak ve kudretin yaygınlığı, insanlara aynı denizde birlesen ırmaklar gibi “biz” duygusunu asılar. Fakat ezeli ve ebedi kaynak tek olduğu için güzellik, doğruluk ilim hakikati şeklinde somutlaşan soyut gerçeği duyma ve duyurma gücüyle herkeste farklı ölçülerde çeşitli ifade şekillerinde hep aynı olan biz’in ferdi ilhamlarda beliren ben duygusunu taşır. (Bilgiseven, 1985: 99)

Batı dünyasında toplumların ferdiyetçi bir yapıya kavuşması uzun bir zaman almıştır. Ancak 20.yüzyılda insanlara kendini toplum içinde ifade etmesi için haklar verilmiştir. İslamiyet insanlara sivil, siyasi ve sosyal hakları asırlar boyunca değil, bir anda vermiştir. Kur’an-ı Kerim’de ne yalnız ben duygusu nede ferdi,

cemiyeti n şuursuz parçası haline getirecek biz duygusu yer alır. Ferdiyetçilik tam anlamıyla İslam fitratında bulunmaktadır. (Bilgiseven, 1985: 99-100)

1.4.2.Sosyal Faktörler

Bütünleşmeyi etkileyen sosyal faktörlerden ilki grubun üye sayısıdır. Küçük gruplarda bütünleşme daha kolay gerçekleşir. Üye sayısı daha fazla olan topluluklarda kişiler arası farklılıklar daha fazla olacağından ihtilaflar artacaktır. (Dönmezer, 1990: 197-198) Örneğin en küçük sosyal grup olan ailede bütünleşme daha kolay olur ve daha kuvvetlidir. Bu yüzden üye sayısının artması bütünleşmeyi olumsuz etkiler.

Buna bağlı olarak, homojen gruplarda yani üye sayısının az ve üyelerinin birbirine benzediği gruplarda yüksek derecede bütünleşme görülür. Örneğin kültür yönünden homojen toplumlarda boşanma olayı düşüktür. Angell Amerikan şehirleriyle ilgili yaptığı açıklama da heterojen şehirlerde bütünleşme derecesinin alt seviyede olduğunu tespit etmiştir. (Dönmezer, 1990: 198)

Üyeleri arasında aykırılık ve itilaf bulunan gruplarda bütünleşme aşağı orandadır. Heterojenlik itilaf doğurur ve hızlı değişme yaratır. Yani kültürel unsurların yayılması bir toplumda hızlı değişme yaratır, heterojenliği artırır ve bütünleşmeyi güçleştirir. (Dönmezer, 1990: 198)

Toplum hayatında yaşanan sosyal hareketlilik bütünleşmeyi etkilemektedir. Çünkü hareketlilik sonucunda kişi bulunduğu yerden ayrılıp başka yere geçecek ve sosyal mobilitenin sonucunda farklı bir mekana uyum sağlamak zorunda kalacaktır. Bu durum da beraberinde uyum problemini doğuracaktır. Köyden şehire göç eden insanların şehir kültürüne uyum sağlayamamaları ve bunun neticesinde diğer insanlarla ortak yaşama sürecinde sıkıntıların olması toplumun bütünleşmesini etkiler. Sosyal değişimin hızlı yaşandığı toplumlarda bütünleşme güçleşmektedir.

1.5.Sosyal Bütünleşmenin Gerçekleşmesi İçin Gerekli Temel Şartlar

- Toplumda işbölümünün ve sosyal farklılaşmanın artışı,
- Zihniyet değişikliğine sebep olacak demokratikleşme sürecine geçiş,
- Eğitimde kabiliyet esasına göre fırsat eşitliğinin sağlanması,
- Toplumda sosyal statünün doğuştan değil, ferdin başarısı sonucu kazanılması,
- Bölgeler ve gelir grupları arasındaki sosyal adalet dengesinin ekonominin genel kalkınma hızını aksatmayacak şekilde kurulması,
- Din ve mezhep ayrılıklarını giderici çalışmaların yapılması ve kaliteli din adamı yetiştirilmesi için din eğitime önem verilmesi,
- Irkı şuurun ve bilhassa azınlık şuurunun yarattığı tahriplerin azaltılması,
- Sosyal grupların ve cemaatlerin, toplumun bütününe dahil olduklarına ait şuurun kültür politikası ile takviyesi ve kültürel yabancılaşmanın önlenmesi,
- Eğitimin milli olma niteliği ve birleştiriciliği,
- Aile müessesinin güçlü olması.

Sosyal bütünleşme açısından aile müessesesi üzerinde duran Gökalp'e göre cemiyeti oluşturan sosyal müesseselerin birbirleriyle uyum halinde olmaları gerekir. Sosyal müesseselerin bütünleşmesinde aile temel rol oynamaktadır. Gökalp, aileyi, toplumun küçük bir modeli olarak görmekte, güçlü aileyi, güçlü millet ve devletin emeli olarak düşünmektedir. Le Play'a göre, toplumda en küçük birim veya hücre halindedir. Eğer aile sağlam ise toplumda sağlamdır.

- Sosyal politikaların uygulanması,
- Orta sınıflaşmanın mali ve ekonomik politikalarla teşviki,
- Kültür ve sanat alanlarında topluma birleştirici mesajların iletilmesi,

- Yaygın eğitime ağırlık verilmesi,
- Kültürün nesillere aktarılmasında önemli araç olan dilin, kültürel ve nesiller arası kopukluğa yol açmaması,
- Halk-aydın, halk-devlet ilişkilerinin gelişmesi,
- Baskıcı ve anti-demokratik temayüllerin azalması,
- Aydınların kimlik arayışından kurtulmaları, kavram tartışmalarının aşılması. (Erkal, 1994: 123-124)

İKİNCİ BÖLÜM

2.FEDERE VE BAĞIMSIZ TÜRK CUMHURİYETLERİNİN SOSYO-KÜLTÜREL YAPILARI

2.1.Bağımsız Türk Cumhuriyetleri

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra içerisinde barındırdığı milletler pek çok devlet kurmuştur. Bu bağımsız devletlerden Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan Cumhuriyetleri Sovyetler Birliğinin içinde bulunan Türkler tarafından kurulmuştur. Türk Dünyasında sosyo-kültürel bütünleşme açısından bu Cumhuriyetlerin tarihleri, demografik yapıları, coğrafi yapıları, ekonomik yapıları, kültürel ve siyasi yapılarının analiz edilmesi önem arz etmektedir.

2.1.1.Azerbaycan

2.1.1.1.Tarihi

Kadim zamanlarda “Antropatena” yeni “odlar yurdu” denilen bu toprakları Türklerin kendilerine yurt edinmeleri M.Ö III. yy. Saka Türkleri ile başlayıp V-VI. yy. Oğuz Türklerinin bölgeye kitlesel olarak yerleşmesiyle devam etmiştir. Tarihin çeşitli dönemlerinde birçok kavmin işgaline uğrayan bölge, 642 yılında Arap işgaliyle birlikte İslamiyet’le tanışmıştır. (Memiş, 1995: 64) Müslümanlığı seçtikten sonra Oğuz Türkleri bölgede çeşitli adlarda devlet ve hanlıklar kurmuşlardır. Moğol işgalinden sonra bölgede çeşitli adlarda devlet ve hanlıklar kurmuşlardır. Moğol işgalinden sonra bölgede Karakoyunlu, Akkoyunlu ve

* Azerbaycan’ın Adı konusunda değişik görüşler bulunmaktadır. Bu bölgeyi M.Ö323 yılında yöneten komutanlardan Atropates’ten geldiği söylendiği gibi “od” anlamındaki azer sözcüklerinden geldiğide belirtilmektedir. Ancak bu yörenin etimolojisi yapılırken, bu bölgede egemenlik süren kasar(hazar) Türklerinin ismidde gözönüne alınmalıdır. Kemal ocak, dünyada Türk cumhuriyetleri Türk Hakları, imaj yay. 3. baskı, ankara- 2001, s.19

Bugün “Türk lehçesi ile konuşan Türklerin ülkesi” manasına gelen Azerbaycan’a Türklerin ilk gelişi M.Ö VI-VII y.y’da olmuştur. Saka’lardan sonra bu ülkeye Türk oldukları söylenen Albanlar gelmiştir. Bölge M.Ö IV yy’da Büyük İskender hakimiyetine girmiştir. İskenderin Ölümünden sonra ise bölgede “Medra-Antropotan” devleti kurulmuştur. “ateş yurdu” manasına gelen “Antropatan” ın bir ülke olarak ortaya çıkışı bu bölgede ateşperestliğin yaygın olduğunu göstermektedir. İranlıların “Anterpatagau” ve “ader – bigan” ve Arapların “Azerbaycan” dedikleri bu ülke, Türklerinde müslüman olmaları dolayısıyla Azerbaycan bugüne kadar son söyleniş şekliyle gelmiştir. Daha geniş bilgi için bakınız. A.Z.V.Togan, bugünkü türk ili(Türkistan) ve Yakın Tarihi, İstanbul – 1942, S.87 Togan, umumi Turk Tarihine Giriş, İstanbul-1981. S.45-46, İbrahim Kafesoğlu, Türk Milli Kültürü, İstanbul – 1984, S.70, 148-150, 157-161.

Şah İsmail tarafından Safavi Devleti kurulmuştur. 16. asırda birçok Türkmen'in Şah İsmail'in peşinden gitmesiyle Azerbaycan'da Türk kimliği pekişmiş, 16. yüzyılın sonunda Özdemiroğlu Osman Paşa, Kuzey Azerbaycan'ı fethederek Bakü Beylerbeyi'ni kurmuş ve Osmanlı İmparatorluğuna bağlamıştır. Azerbaycan'da 18.yüzyılın sonuna kadar Küba, Şermah, Bakü, Gence, Karabağ ve Nahcivan hanlıkları kurulmuş ama bunlar arasında bir birlik olmadığı için Ruslar bu hanlıkları ortadan kaldırmıştır. (Erol, 1999: 99-100)

Rusların, Azerbaycan ve İran'ı işgal etmeye başlamasıyla Ruslarla İranlılar arasında 1812 Gürcistan ve 1828 Türkmençay Antlaşması yapılarak Azerbaycan ikiye bölünmüştür. (Gümeç, 1996: 28) Bugün dahi ikiye bölünmüşlüğü devam eden Azerbaycan'ın 2\3 ünü kapsayan büyük bir kısmı İran'ın egemenliği altına girerken geri kalan kuzey kısmı ise Rusların işgaline uğramıştır.

1905 devriminin ardından Azerbaycan'da siyasal gelişmeler hızlanmıştır. 1918'de Milli Müsavat Partisi'nin önderliğinde ve Osmanlı ordusunun varlığı ile başkenti Gence olan bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti kuruldu. Daha sonra Bolşeviklerin elindeki Bakü, Osmanlı orduları tarafından alınarak başkent yapıldı.

Ağustos 1918'de Bakü'yü işgal eden, ancak Osmanlıların gelmesiyle geri çekilen İngilizler, savaş sonrası Bakü'yü yeniden ele geçirmişlerdir. 1919'a kadar Cumhuriyeti denetim altında tutmuşlardır. Yeni Cumhuriyet İtilaf Devletlerince 15 Ocak 1920'de fiilen tanınmıştır.

Nisan 1920'de Kızıl Ordu Azerbaycan'ı işgal etti ve bağımsız Azerbaycan tarihe karıştı. Aynı yıl kurulan Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti 1922'de Transkafkasya Sosyal Federal Sosyalist Cumhuriyetine katıldı. 1936'da ise Azerbaycan Sovyetler Birliğinin 15 Cumhuriyetinden birisi haline geldi.

1990 Ocak ayında Azerbaycan'da bağımsızlık rüzgârları Sovyetler Birliğinin o zamanki devlet başkanı Mihail Gorbaçov'un açıklık ve yeniden yapılanma politikalarının etkisiyle yeniden esmeye başladı. 21 Ocak 1990'da bağımsızlığını ilan etti ancak hiçbir ülke tarafından tanınmadı. Sovyetler Birliğindeki Ağustos 1991 darbesinin başarısızlığa uğramasından sonra Cumhuriyetlerde çözülme başladı. 18 Ekim 1991 tarihinde Azerbaycan bağımsızlığını ilan etti. (Avşar ve

diğerleri, 1994: 35-36) 22 milyon Azeri Türkü'nün yaşadığı Güney Azerbaycan topraklarında hala Şii fanatizminin hüküm sürdüğü İran'ın işgali devam etmektedir.

2.1.1.2.Coğrafi Yapı

Azerbaycan Cumhuriyeti, Güney Kafkasya'da Avrupa ile Asya arasında, Hazar Denizinin batısında yer almaktadır. Ülkenin, Rusya, Gürcistan, Ermenistan, İran ve Türkiye ile Hazar Denizi vasıtasıyla Kazakistan ve Türkmenistan ile de sınırları bulunmaktadır. (Gasımov, 2002: 121)

Azerbaycan Transkafkasya'nın en kurak kesimi olan orta ve aşağı Kura havzası ile aynı bölgede bulunur. Kuzey Azerbaycan'ın topraklarının büyük kısmı ovaldır. Dağlık alanlar bölgenin güneyinde yer alan İran'ın kontrolündeki Güney Azerbaycan'da daha geniş yer tutar. Azerbaycan bozkır iklimine sahiptir. Yalnız bu durum dağlık ve ovalık bölgelerde farklılıklar gösterir. (Saray, 1999: 11)

Azerbaycan'ın ortalama yüksekliği 657 metredir. Ülkenin en yüksek dağları 5 bin metreye ulaşmaktadır. Kur ve Aras ovaları en büyük düzlükleridir. İklimi dünyadaki 11 iklim çeşidinden 9'una sahiptir. Yıllık ortalama sıcaklığı 10 °C üzerindedir.

2.1.1.3.Demografik Yapı

Türkiye gibi genç nüfus ağırlıklı bir nüfus yapısı olan Azerbaycan'ın toplam nüfusu yaklaşık 8 milyondur. Azerbaycan nüfusunun %90'nı Türk'tür. Azeriler 11 y.y'daki Oğuz Selçuk göçleriyle bölgeye gelen Türkler ile burada yaşayan halkın karışımıdır. Nahçıvan Özerk Bölgesinde yaşayanların tamamı Türk'tür. (Avşar ve diğerleri, 1994: 39) Azerbaycan'da en büyük etnik grubu %3,9 ile Ruslar almaktadır. Ruslardan sonra ikinci etnik grubu %1,1 ile Ermeniler teşkil etmektedir. Bundan başka %3 oranında Lezgi, Avarlar ve Dağıstan etnik grubu Azerbaycan'da yaşamaktadır. Son yıllarda Rusların Rusya Federasyonuna, Yahudilerin de İsrail ve Avrupa'ya göç etmeye başlamasıyla bu azınlıkların sayılarının azaldığı görülmektedir. (Zaim, 1997: 62)

15–24 yaş grubu içerisinde 1990 verileri 1356800 kişinin olduğunu göstermektedir. Toplam nüfus oranı %19,2'dir. Diğer Türk grupları da dikkate alındığında Azerbaycan'da Türk kimliğinin güçlendiğini görmekteyiz. Karabağın

etnik yapısı 1990'lardan sonra Ermenilerin lehine değişmeye başlamıştır. Azerbaycan'da nüfusun %54'ü oluşturan 4,1 milyon insan şehirlerde, %46 oluşturan 3,8 milyon insan köylerde yaşamaktadır. Şehirleşme hızı son yıllarda oldukça yavaş seyretmektedir. (Gasimov, 2002: 126)

Toplam nüfusun %62'si 30 yaşın altındadır. Nüfusun önemli bir bölümünün genç olması Azerbaycan'a dinamizm kazandırmıştır. (Avşar ve diğerleri, 1994: 41)

<u>Yaş grubu</u>	<u>Toplam nüfustaki payı</u>
0-14	33,0
15-29	28,9
30-44	17,7
45-59	12,0
60- +	8,4

Azerbaycan'da nüfusun %90'ını oluşturan Azeri Türkleri Müslüman'dır. Yaklaşık 70 yıllık komünist yönetim tarafından yapılan yoğun ateizm propagandası ile İran'dan kaynaklanan fundamentalist İslami propagandaya karşı oluşan tepki sebebiyle, birazda batı kaynaklı yayınların etkisiyle dinsel yönelişler kültürel bir renk biçiminde bulunmaktadır. Azeri Türklerinin %75'i şii, %25'i sünnidir. (Avşar ve diğerleri, 1994: 42)

2.1.1.4.Ekonomik Yapı

Sovyetler birliği, egemen olduğu Cumhuriyetleri ve özerk bölgeleri, birbirine entegre hale getirmeye çalışmıştır. Böylelikle amaç hem ülkelerin kendi kendine yeterli olması sağlanarak birliğin geleceğini güvence altına alıp verimli bir üretim sağlamaktır.

Azerbaycan, bu merkezi planlama neticesinde bir tarım ülkesi yapılmıştır. Sanayisi ise aynı stratejiye bağlı olarak kendi kendine yetersiz kılınarak diğer

Cumhuriyetlere büyük ölçüde bağlı hale getirilmiştir. Azerbaycan'daki bütün siyasi güçler tek çarenin piyasa ekonomisine geçiş olduğu konusunda hemfikirdirler.

Özel mülkiyetin olmadığı komünist rejimden geldiği için, müteşebbislerin elinde olması gereken özel sermaye birikimi yetersiz. Dolayısıyla özel teşebbüs yoktur. Sermaye birikimi, kooperatiflerin elindedir. Kooperatiflerde devlet kontrolündedir. Özel toprak mülkiyeti %3'tür. (Avşar ve diğerleri, 1994: 41)

1991'de bağımsızlığını kazandıktan sonra, özellikle geçiş döneminin ilk yıllarında düşüşler olmuş ve para birimi olarak Manat'a bağlı kalmıştır.

Azerbaycan, verimli tarım arazileri, doğalgaz, petrol ve demir cevheri bakımından zengin kaynaklara sahiptir. Ham petrol üretimi 14 milyon tona yaklaşmıştır. Doğalgaz üretimi ise 11 milyon m³'tür. Toplam doğalgaz rezervi 118,65 milyar metreküp, petrol rezervinde 8 milyar varil olduğu savunulmaktadır.

Azerbaycan'ın %7'si tarıma elverişli topraklara sahiptir. Bu tarım topraklarının büyük bir bölümü Kura ve Aras nehirleri etrafındadır. Yetiştirilen başlıca ürünler tahıl, meyve, pamuk, çay, tütün, üzumdür. Ayrıca 5000 ton ipek kozası üretilmektedir. Ekonomisinde hayvancılık önemli yer tutmaktadır. Azerbaycan'da sanayi sektörü üretimin %48,3'ünü oluşturmaktadır. Ağır sanayi: enerji, metalurji, makine, imalat, kimya, orman ürünleridir. Hafif sanayi: dokuma, dikiş, deri ve kunduradır. (Ocak, 2001: 22)

2.1.1.5.Kültürel Ve Siyasi Yapı

Sovyet hâkimiyeti sırasında Azerbaycan Türkleri dini görevlerini yerine getiremedikleri gibi, eski gelenek ve göreneklerini de devam ettirememişlerdir. Zira bu gibi faaliyetler komünist parti tarafından yasaklandığı için bunları yapanlarda cezalandırılmıştır. Bu nedenle Azerbaycan Türkleri arasında dini bilgi olmadığından İslamiyet'e sadece hürmetle bakılmıştır. (Gümeç, 1996: 61-64) Azerbaycan Türkleri eğitim ve kültür konusunda Türk dünyasında her zaman başı çekmişlerdir.

Sovyet politikası halkların etnik ve kültürel yapılarının geliştirilmesini teşvik ediyor, politik alana taşınmadıkça bunlara engel olunmuyordu. Bu açıdan Azerbaycan'da gelişmiş bir kültürel yapı egemendir. Özellikle edebiyat, tiyatro ve

müzik alanlarında gelişmiş bir Azeri Kültürü bulunmaktadır. Azeri Türkçesi 14. yüzyıldan beri edebiyat dili olarak kullanılmış ve fuzuli gibi dev bir sanatçıyı yetiştirmiştir.

Azerbaycan 9. yüzyılda Arapların yönetime girmiş, bu durum halkın İslamlaşmasına ve Arap kültürünün bu topraklarda yayılmasına imkân sunmuştur. O dönem de halk Farsça ağırlıklı bir dil kullanırken bölgeye Türkmenlerin göç etmeleri ile Türkçe ve Türk kültürü yaygınlaşmıştır. (Demir, 1988: 120)

Azerbaycan'da son derece büyük bir okuma ve öğrenme azmi bulunmaktadır. 1925'te Latin Alfabesinin kullanılması kabul edilmiştir. 1928'de Türkiye'de Latin Alfabesinin kabul edilmesi, Türkiye'nin nüfusunun Türkistan'da ve Kafkaslarda artmasına sebep olmuştur. Bu durumun tehlikeli olduğunu gören Ruslar, Türklere ayrı ayrı alfabeler hazırlayarak Kiril Alfabesini mecbur tutmuşlardır. Bunun sonucunda da edebiyat, kültür ve dil alanında bir kısırlaşma sonucunu doğurmuştur. (Nerimanoğlu, 2002: 244-250) Azerbaycan ilk defa Türk Cumhuriyetleri arasında 1991'de Latin Alfabesine geçiş kararını almıştır.

12 Kasım 1995'te genel seçim yolu ile Azerbaycan Anayasası kabul edildi. 1993 yılından sonra Azerbaycan'ın dış siyasette batıya yönelik açılımı Rusların baskısı nedeniyle Rusya'ya bağımlı hale gelmiştir. Azerbaycan bağımsızlığına kavuştuktan sonra, milli bir hukuk sistemini henüz kuramamıştır. Ülkede bütün hukuk metinleri ve kuramsal yapı, itibariyle Sovyet sistemi yürürlüktedir. Yasama organı olan milli şurada iki parti bulunmaktadır. Milli şura 50 üyeli ve yasama görevini yürütmektedir. Üyeler iktidar ve muhalefet arasında eşit olarak bölüşülmüş vaziyettedir. Yargı sisteminde genellikle iki seviyede mahkeme bulunmaktadır. Cumhuriyet mahkemesi yüksek yargı organıdır. Ülkenin en yetkili mercii, cumhurbaşkanlığıdır. Ülkenin demokratikleşmesinde en önemli engel demokrasi geleneğinin yokluğudur. Siyaset, belli bir hukuki sistemden ve gelenekten mahrumdur. Ülkede Sovyet sisteminin kalıntısı olarak idari yönden ayrıcalıklı iki bölge mevcuttur. Bu bölgeler, Karabağ Özerk Bölgesi ve Nahçıvan Özerk Cumhuriyetidir. Azerbaycan idari taksimat olarak 70 bölge ve 45 şehre sahiptir. Her bölgede merkezi hükümete bağlı mahalli birimler vardır. (Avşar ve diğerleri, 1994: 57-70)

2.1.2.Kazakistan

2.1.2.1.Tarihi

Kazak adının manası “hür, müstakil, mert, yiğit ve cesur” manalarına gelmektedir. Baburname’de bu tabir ile “bir hükümdarın fetret devresini geçirip, eski durumuna gelme zamanı ve durumu” kastedilmektedir. (Gabain, 1962: 167)

Kazaklar çeşitli Türk boylarının birleşmesiyle meydana gelmişlerdir. Bunlar arasında Ak-Orda boyları, Naymanlar ve kuzey Türkistan otlaklarında yaşayan diğer Türk boylarıdır. Kazaklar Turanlı, göçebe bir halk olarak eski tarih kitaplarında Kazakların Altın Ordu Devletinin egemenliği altında yaşayan Kıpçak Oymaklarından geldikleri görüşü ağırlık kazanmıştır. (Avşar ve diğerleri, 1994: 65)

Orta Asya Tarihi sahnesine Cengiz Han’la sülalesinin fethe girişmeleri sırasında yeniden çıkmaya başlayan Kazaklar, Rus istilasına kadar hep savaş meydanlarında hürriyet mücadelesi vermişlerdir. Kazaklar, Moğollar döneminde Cucihan’a bağlı olarak 15. ve 16. yüzyıllarda komşularının iç ve dış sorunlarından yararlanarak Kazak Hanlığı olarak bilinen büyük bir göçebe imparatorluk kurmuşlardır. 18. yüzyılda Kazak Türkleri üçe bölündü. Ulu büyük Cüz, Orta Cüz ve Küçük Cüz olarak. Her cüz kendi istiklali için savaştı. Bu cüzlere “Orda” da denmektedir. (Saray, 1999: 100-104) Kazak Ordaları taht mücadeleleri, serbest hanlık kurmak gibi etkiler nedeniyle birlik ve beraberliklerini bu dönemde kaybetmeye başlamışlardır.

Kazak topraklarında, Rus yayılması 18.yy. başlarında görülmektedir. 1731’de Rusların korumasını kabul eden küçük Orda’yı 1740’da Orta Orda, 1742’de de Büyük Orda izledi. Ruslar 1854’te Kazak topraklarını dört eyalete böldüler. 19.yy. son yarısından itibaren Kazakistan’ın kuzeyinde çok sayıda Rus köyü kuruldu. Bu tarihten itibaren Kazak tarihi Ruslarla mücadeleye geçmiştir. XX. yy. başlarında Kazaklar arasında milliyetçilik hareketi gelişmeye başladı. 1905 devriminin ardından toplanan ilk iki Duma’da (devlet Meclisi) Kazak milletvekilleri yer aldılar. (Avşar ve diğerleri, 1994: 64)

Kazak önderler 1906’da halkta milli bilincin uyanmasını sağlamışlardır, 1916’da harekete geçmişler ve 1917’de Umumi Kazak Kongresini toplayarak

Orenbur'u başkent yapmışlardır. 1924'te otonom olarak başkentlerini Ak-Mescit'e taşımışlar ve 1936'da Sovyetlerin bir üyesi statüsünü kazanmışlardır.

Kazakistan 1990'da egemenliğini 16 Aralık 1991 tarihinde de bağımsızlığını ilan etmiş ve Kazakistan Cumhuriyeti Birleşmiş Milletlerin bir üyesi olmuştur. (Ocak, 2001: 26)

2.1.2.2.Coğrafi Yapı

Kazakistan Avrupa ile Asya arasında 2.724.900 km² lik bir alanı işgal eder. Ülke, hazar denizinin doğusu ile Volga yaylarından başlayıp Altay dağlarına ve güneyde ve güneydoğuda Tanrı Dağlarının eteklerine ve kuzeyde Batı Sibirya'ya kadar uzanır. (Söylenmez, 2002: 340) Doğuda, kuzeyde ve kuzeybatıda Rusya ile güneyde Özbekistan, Kırgızistan ve Türkmenistan ile sınırları paylaşırken güney doğuda Çin ile sınır komşusudur.

İklim olarak Kazakistan'ın kuzeyi ile güneyi büyük farklılıklar göstermektedir. Çok sayıda göl ve ırmağa sahipken, toprakların bir kısmı çöllerle kaplıdır. Çöllerle kaplı alanlarda kuraklık ve soğuk hakimdir. İklimi yazları kurak ve sıcak, kışları sert geçen karasal iklim özelliği taşımaktadır. (Ocak, 2001: 27)

2.1.2.3.Demografik Yapı

Kazakistan'ın nüfusu oldukça karışık bir yapıya sahiptir. Yetkililerin ifadeleriyle yüz değişik halkın yaşadığı Kazakistan'da toplam nüfus 15 milyonun üzerindedir. Rusya'nın ülkeyi işgali ve 1930'lu yıllardaki kolektif hayata geçirme politikası Kazak halkının büyük bir kısmının hayatını kaybetmesine sebep olmuştur. (Söylenmez, 2002: 342) Bu durum Kazakların kendi ülkelerinde azınlık durumunda kalmaları sonucunu doğurdu. Kazakistan'da 1927 yılından sonra yoğun bir Rus göçmen akını yaşanmıştır. II. Dünya savaşı sonrasında S.S.C.B'deki pek çok etnik topluluk Kazakistan'a sürülmüştür. Türk Cumhuriyetleri arasında en büyük coğrafi alana sahip olan ülke Kazakistan'dır. Ancak nüfus oranı düşüktür. Nüfusun günümüzde çoğalmamasının sebebi bu bölgede Rusların nükleer santrallerinin ve nükleer denemelerinin olmasıdır.

Günümüzde genel nüfusun 17 milyona ulaştığı tahmin edilmektedir. Günümüzde nüfusun halklara göre dağılımı şöyle

Kazaklar	%53,4
Ruslar	%30
Ukraynalı	%3,7
Özbek	%2,5
Alman	%2,4
Uygur	%1,4
Diğerleri	%6,6

Nüfusun yaş aralıklarına göre dağılımı ise şöyle,

0-14	%26,73	(Erkek 2.273.000)	(Bayan 2.200.000)
15-64	%66,03	(Erkek 5.358.500)	(Bayanlar 5.700.000)
65 +	%7,24	(Erkek 413.000)	(Bayan 800.000)

Kazakistan'da %0,03 olan nüfus artışı içinde doğum oranı %1,73'tür. Ölüm oranı %0,10'dur. (Söylenmez, 2002: 344)

Kazakistan'da kırdan kente doğru yoğun bir göç yaşanmaktadır. Nüfusun %60'ı şehirlerde, %40'ı ise köylerde yaşamaktadır. (Ocak, 2001, 69)

2.1.2.4.Ekonomik Yapı

Kazakistan da pek çok işletme ve fabrika 1940'a kadar inşa edilmiştir. Ana demiryolu bozkırı boydan boya geçti, yeni tarım alanları oluşturuldu, hayvancılık hızla gelişmeye başladı.

Sovyetler zamanında Kazakistan büyük bir sanayi ve tarım ülkesi oldu. Enerji, metalurji, yakıt merkezleri, kimyasal madde ve taşıt üretim birimleri inşa edildi. Bugün Kazakistan büyük oranda metal, uranyum, kömür, petrol, mısır ve hayvan üreticisi ülke durumundadır. Serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde yaşanan ekonomideki sıkıntı yüzünden Birleşik Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri arasındaki organizasyon bozukluğu ve ekonomik ilişkilerdeki kopukluk ve idareciler

arasındaki sorumluluk ve disiplin eksikliği dolayısıyla bağımsızlığın ilk beş yılında ekonomide bir gerileme yaşandı. Kazakistan oldukça büyük bir tarım potansiyeline sahiptir. (Söylenmez, 2002: 360) 1992 de ülke gelirinin %38'i tarımdan sağlanmıştır. Ülke topraklarının %82'si tarıma elverişlidir.

Kazakistan'da 1992 yılından itibaren ekonomide piyasa ekonomisi yönünde yeniden yapılanma başladı. Bu durum 1993 sonunda aktif hale geldi. Aynı dönemde özel sektörün üretimi % 30,5'e, tarımdaki üretim %39'a ulaştı.

Kazakistan son yıllarda içine düştüğü ekonomik krizden çıkış yolları aramaktadır. Bu çıkış yollarından en önemlisi büyük sanayi işletmelerinin yerli ve yabancı şirketlere transferi olduğu söylenebilir.

Kazakistan diğer Türk cumhuriyetlerine göre sanayileşmiş bir ülkedir. Kazakistan en çok Rusya ile ilişki içindedir. İthalatının %66'sı Rusya dan dır. Kazakistan 86 ülkeye mal ihraç etmektedir. (Avşar ve diğerleri, 1994: 73) İhracatının %10'unu ham madde ve enerji kaynakları oluşturmaktadır.

1995-1997 yılları arasında uygulanan ekonomik program sayesinde özelleştirme ve reformlar gerçekleştirildi. Hazar petrollerini taşıyacak boru hattının bu ülkeden geçmesi petrol ürünlerinden elde edilen gelirini artırdı.

1998 yılında Rusya da yaşanan ekonomik kriz ve petrol fiyatlarındaki düşüş Kazakistan ekonomisini de etkiledi. 1999 yılında petrol fiyatlarındaki artışın yanı sıra milli para birimi Tenge'de yapılan devalüasyon sayesinde ekonomi 2000 yılında düzlüğe çıkmıştır. (Söylenmez, 2002: 361)

2.1.2.5.Kültürel Ve Siyasi Yapı

Kazak Türkleri eğitim ve kültür alanlarında diğer Türk Cumhuriyetlerinde olduğu gibi kasıtlı ve bilinçli geri bırakılmışlardır. Bolşevik ihtilali ve getirdiği prensipler kazakları bir kültür asimilasyonu ile karşı karşıya getirmiştir. Çarlık döneminde bütün Türk boylarının Ruslaştırılması ve Hristiyanlaştırılması çalışmalarının öncülüğünü yapmış olan İlminsky'nin geliştirdiği metodu benimseyen Sovyetler, Kazakları Türklerden ayrı bir milletmiş gibi eğitime yoluna gitmişlerdir. İlminsky metoduna göre her Türk boyu kullandığı lehçedeki Türkiye Türkçe'sinden

ve İslami kültürden geçmiş bütün kelime ve değerleri atarak yerine Rusça kelime ve diğerlerinin kullanılmasını mecbur tutmuşlardır. (Saray, 1999: 79) Bu sistem kazak Türkçe'sinin zayıflamasını sağlamıştır.

Bolşevik ihtilalinin ilk yıllarında "Müslüman Kongresi"nce alınan karara göre, Türk halkları kendi lehçelerinde ilkokul eğitimi yapacaktı. Orta ve yüksek tahsil ise, genel Türk dilinde yapılacaktı. Böylece, hem her Türk boyu kendi lehçesini canlı tutacak hem de Türk kökünden gelen bütün diğer kardeş kavimlerle aynı dilde anlaşabileceklerdi. Ruslar buna izin vermedi ve Rus dilini ve kültürünü hakim kılmak için politikalar uygulanmaya konuldu. Kazakistan'da uzun yıllar çocuklar Rus dilinde eğitim görmüş ve Rus kültürünün tesirinde büyümüşlerdir. (Kesici, 2002: 438-439) 1998'de alınan karar ile Kazakistan'ın resmi dili Kazakça olarak kabul edilmiştir.

Sovyetler Kazakları milli kültür ve tarihlerinden koparmak için büyük baskılar yapmışlardır. Fakat Kazaklar, kültür ve tarihlerini, sağlam olan Türk kültürü ile koruyabilmişlerdir. Böylece Kazaklar kendi milli kahramanlarını, tarihlerini ve kültürlerini rahatça öğrenme imkânına kavuşmuşlardır. Bu ise Kazaklarda milli şuurun hızla gelişmesini sağlamıştır. (Saray, 1999: 81) Milli şuurun artması ile birlikte milli kültüre ve tarihe ilgi artmıştır. Bir zamanlar anılması yasak edilen Korkut Ata (Dede Korkut)'nın anıtı dikilmiştir. Bu gün kazak tarihçileri, edip ve şairleri milli tarihlerini ve kültürlerini heyecanla işlemekte ve yeni nesillere öğretmektedirler.

Kazakistan'da kültürel süreç toplumun manevi gelişimiyle tamamlanmaktadır. 1980'li yılların ikinci yarısında oluşan kültür süreci bir yandan Sovyet totaliter sisteminin krizini, o dönemdeki sınıf, partililik sosyalist realizm ilkelerinin kütleleşmesinden ayrılmasını yansıtmaktadır. Ülkenin kültürel gelişimi yeni bağımsız devletin oluşumundaki zorluklarla nitelendirilmektedir. Kazakistan kültürünün oluşum süreci bağımsızlığın ilk yıllarında zorluk ve karışıklıklar yaşadı. Takip edilen politikalar başta ilim, eğitim ve kültür kuruluşlarında sorunlar yaratmıştır. Cumhuriyetin egemen devlet statüsüne kavuşması milli kültürün gelişmesi için yeni yollar açmıştır.

1993 yılında kabul edilen Ağustos 1995'te referandum ile onaylanan anayasa ile Kazakistan'ın ana prensipleri ve siyasi sistemi şekillenmiştir. Başkanlık sistemi ve hükümeti ile üniter bir devlet olan Kazakistan'da Cumhuriyetin başkanı aynı zamanda devletinde başkanıdır. Devlet başkanı 7 yıllık bir süre için seçilir. Parlamento en yüksek yasama organıdır. (Söylenmez, 2002: 341) İcra yetkisi Cumhurbaşkanına, yargı yetkisi de mahkemelere aittir. Kazakistan Parlamentosu, senato ve meclis olmak üzere iki kanattan oluşmaktadır. Parlamentosunun iki kanadının da görev süresi meclis için 5 yıl, senato için 6 yıldır. Millet meclisi, ülkenin idari-bölgesel bölünmesine uygun olarak oluşturulan seçim çevrelerinde seçilen üyelerden oluşur. (TIKA, 2000: 56)

Sivil kanunların geçerli olduğu Kazakistan'da 18 yaşını doldurmuş her Kazak vatandaşı oy kullanma hakkına sahiptir. Anayasanın seçme ve seçilmede sınırlama getirmediği, dil, din ve ırk ayrımı yapmamaktadır.

2.1.3.Kırgızistan

2.1.3.1.Tarihi

Türk tarihinin bilinen en eski kavimlerinden biri olan Kırgız Türkleri Çin kaynaklarında “ge-kun” , “kien-kun”, “hegu” adıyla geçmektedir. (Çengel, 2002: 578) Köktürk yazılı metinlerinde “Kırgız”, Tibetçe yazılı metinlerde “gir-kis” şeklinde geçmektedir. (Tıncıkbek, 2002: 467)

Kırgızlar M.Ö. II. ve I. Yüzyıllarda Tanrı Dağlarının doğusu ile Tannu-Ola arasında Kien-Kun adında bir devlet kurmuşlardır. Daha sonra Aral Gölü ve Hazar Denizinin kuzeyindeki bozkırlar ile Tanrı dağlarına kadar yayılmışlardır. (İnsan, 1987: 39) M.Ö II. yüzyılda Kırgızlar, Büyük Hun İmparatorluğuna katılmış; 560 yılında Kök-Türklere tabii olmuşlardır. (Saray, 1999-101) 758 yılında Uygurların hâkimiyetindeki Kırgızlar, 840 yılında Uygurları mağlup ederek, Ötüken'de bir devlet kurmuşlardır. Moğol İmparatorluğu döneminde Çağatay

* Kırgız adının menşei konusunda çeşitli görüşler mevcuttur. Bu adın “kır” ile “giz” kelimelerinin birleşmelerinden meydana gelmiş kırgezer anlamında bir kelime olduğunun yanında “kırk ve yüz” sayı adlarının birleşmesinden reşekkül ettiği de ileri sürülmüştür. Efsanelere göre Kırgızlar “kırkkız” ve “dağları gez” manasına gelen kırğızdan gelmektedir. Çin kaynaklarında Hunların yıkılışından sonra Kırgızlara “Hakas” denmiştir. Kırgız adının hakkında daha geniş bilgi için V. Barthold, orta Asya Türk tarihi hakkında notlar, İst – 1927, s.28 w.eberhard, Çin'in şimal Komşuları, (çev: Ulugtug), Ank-1942, s.69.

ulusuna dâhil olan Kırgızlar, 18. yüzyılda Hokand Hanlığına katılmışlardır. Hokand Hanlığını oluşturan Özbek, Kırgız, Kıpçak ve Kazak Türkleri, daha sonraki yıllarda birbirleriyle sürekli mücadele içinde olmuşlardır. Ruslar Hokand Hanlığındaki bu iç karışıklıktan faydalanarak 1852 yılından itibaren Türkistan memleketlerini ele geçirmeye başlamışlardır. (Çengel, 2002: 578)

20. yüzyılın ikinci yarısından sonra orta Asya'nın potansiyel iktisadi kaynaklarının bulunduğu bütün alan Ruslar tarafından istila edilmiştir. Kırgızlar, Ruslara karşı I. Dünya savaşı yıllarında ayaklandılar 16 Temmuz 1916 da meydana gelen bu ayaklanma çok kanlı bir şekilde bastırılmıştır.

1917 ihtilalinden sonra Kırgızistan bölünerek daha kolay yönetilme prensibine uygun olarak 1921'de Özerk bir bölge haline getirildi. 1 Şubat 1926 yılında Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsüne geçmiştir. (Naskali, 2001: 19)

Kırgızistan Sovyetler birliğinin dağılmasından önce 12 Ekim 1990 yılında egemenliğini kazandı. 31 ağustos 1991'de ise bağımsızlığını ilan etmiştir.

2.1.3.2.Coğrafi Yapı

Kırgızistan'ın bugünkü yüz ölçümü 198500km²'dir. Kuzeyinde Kazakistan, güney-doğu ve doğusunda Çin Halk Cumhuriyeti, batısında Özbekistan ve güneybatısında Tacikistan bulunmaktadır. Kırgızistan cumhuriyeti, Orta Asya'nın kuzeydoğu köşesindeki dağlık bölgede kurulmuştur. Fergana vadisi, tanrı ve Altay sıradağları silsilesi Kırgızistan'ın coğrafi konumunu belirler. (Ocak, 2001: 458) Ülkenin 3/4'ü dağlıktır. Dünyanın en büyük krater göllerinden biri olan Issık Köl Kırgızistan'da bulunmaktadır ve bu göl Kırgızistan için büyük bir su rezervuarıdır. Bu dağlık ülkede çok sayıda ırmak bulunmaktadır ve ırmaklar üzerine kurulan sayısız hidro-elektrik santrallerinden bol miktarda enerji elde edilir. (Tınçıkıbek, 2002: 458)

İdari yönden beş bölgeye ayrılan Kırgızistan'da bu bölgeler aynı zamanda coğrafi bölge olarakta bilinir. Bu bölgeler şunlardır. Bişkek, Issık köl, Tanrı dağları, Celalabat ve Oş'dur.

Kırgızistan'da yer yer değişik iklim tipleri görülse de genelde yazları sıcak ve kurak, kışları sert – karasal iklim görülür. Kırgızistan'ın %6'sı ormanlıktır.

İdari bakım gibi iktisadi bakımdan da ülke bölgelere ayrılmıştır.

1- *Fergana*: Ülke nüfusunun %42'sini barındıran bu vadinin pamuk, ziraat ve hayvan üretiminde başta gelir.

2- *Çu ve Kebin Vadileri ile Ala – Tav Etekleri*: Bu bölgede ziraat, tütün ve hayvan üretiminde başta gelir.

3- *Talas Vadisi*: Ziraat, tütün ve hayvan beslemede önde gelir.

4- *Issık Köl* Havzası: Hayvan besleme, afyon ve hardal yetiştirmede önemli bir merkezdir. (Saray, 1999: 190)

2.1.3.3. Demografik Yapı

Günümüzde Kırgızistan'ın nüfusu 5 milyondur. Diğer Türk cumhuriyetlerinde olduğu gibi, Çarlık ve Sovyet dönemlerin de Kırgızistan'ın en verimli topraklarına Rus göçmenleri iskân edilmiştir. Dolayısıyla her cumhuriyette olduğu gibi, bu gün Kırgızistan'da da önemli sayıda Rus nüfusu bulunmaktadır. 250000 civarında Ukraynalılar ile Almanları da ilave ettiğimiz zaman 1.250.000 civarında Rus nüfusun Kırgızistan da yaşadığı görülmektedir. Kırgız Türkleri diğer Türk grupları ile birlikte ülke nüfusunun 2/3 ünü teşkil etmektedir. Ülke nüfusunun yaklaşık bir milyonu Türk boyları oluşturmaktadır. Bu gün, diğer Türk cumhuriyetlerinde, doğu Türkistan'da ve Afganistan'da 2 milyonu aşkın Kırgızistan türkü yaşamaktadır. Böylece yeryüzünde bugün 5 milyonu aşkın Kırgız türkünün yaşadığı anlaşılmaktadır. (Avşar, 1994: 84) Kırgızistan'ın nüfusunun yapısı:

Kırgızlar	% 65
Özbekler	% 13,8
Ruslar	% 12,5
Diğerleri	% 8,7

Kırgızistan da nüfusun, büyük çoğunluğunu Sünni Müslümanlar oluşturur. Kırgızistan da şehirleşme oranı %40 tır. Şehirlerde yaşayan halkın % 50 sini Ruslar oluşturmaktadır. Nüfus artış hızı 1,8'dir. Ortalama yaşam 68,5 yıldır. Çalışabilir nüfusun %80'i istihdam edilmiştir. Kırgızistan'da nüfusun %49,3'ünü erkekler ve nüfusun %50,7'ni kadın nüfus oluşturmaktadır. (Tıncıkıkbek, 2002: 460-461)

2.1.3.4.Ekonomik Yapı

Ülkenin büyük bir bölümü dağlık alanlarla kaplıdır. Topraklarının ancak %7 si tarıma uygundur. Başlıca tarımsal ürünleri pamuk, tütün, buğday, şeker kamışı, şeker pancarı, haşhaş, mısır, kenevirdir. Ekilebilir toprakların %7 sulanabilmektedir. (Ocak, 2001: 34) Kırgızistan cumhuriyetlerinin ekonomisi başta tarım, hayvancılık, sanayiye ve enerjiye dayanmaktadır. Ülkenin coğrafi şartlarından dolayı hayvancılık Kırgız Türkleri'nin en önemli geçim kaynağı haline gelmiştir. 10 milyonu aşkın sayıda koyun, keçi, sığır ve at üretilen Kırgızistan'da hayvancılığın yanı sıra hayvan ürünleriyle bu ürünlerden oluşan bir ekonomi gelişmiştir. Çalışabilir nüfusun %34'ü tarım ve ormancılık alanlarında çalışmaktadır. (Budak, 1997: 1255-1258)

Ülkenin başlıca yeraltı zenginlikleri kömür, ham petrol, doğal gaz, çelik, cıva, kalay, tungsten, ve antimuan teşkil etmektedir. Akarsular üzerine kurulan sayısız hidro-elektrik santrallerinden elde edilen enerjinin önemli bir kısmını komşu ülkelere satarlar.

Kırgızistan'da sanayi gelişmemiştir. Ülkenin dağlık coğrafi yapısı dolayısıyla sanayi, yükte hafif pahada ağır dallarda gelişmiştir. Elektronik ve elektrik, ipek gıda ve konservecilik konularında gelişen sanayi arzu edilen düzeyde değildir. 1996 yılından itibaren sanayide olumlu gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Bu dönemde petrol işletme sektörünün temeli atılmıştır.

1991 yılından bu yana Pazar ekonomisine geçişi hedefleyen zor ve uzun vadeli bir süreç başlamıştır. Merkezi planlamaya dayalı ekonomik sistemin terk edilmesinden sonra ekonomik kaynakların işletilmesine dönük yabancı sermayeye ihtiyaç duyulmaktadır. Pazar ekonomisine geçiş ve devleti küçültme politikası işsizlik politikasını beraberinde getirmiştir. Piyasa ekonomisine geçiş sürecinde

Kırgızistan önemli gelişmeler sağlamıştır. IMF, dünya bankası, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası, Asya Kalkınma Bankası gibi birçok uluslar arası kuruluşa üye olan ülke gelişme yönünde büyük adımlar atmıştır. (TIKA, 2000: 105-107)

2.1.3.5.Kültürel ve Siyasi Yapı

Kırgız Türklerinin uğradıkları haksızlıkların başında, eğitim ve kültür alanların da Ruslar tarafından kasıtlı olarak geri bırakılmaları gelmektedir. Kırgız kültürü göçebe hayat tarzının ürünüdür. Maddi kültür, örf ve adetler tarih içinde hep kendini yenilemiş, bazen ise köklü değişiklere uğramıştır. Bir bütün olarak Kırgız halk kültürü, Kırgız yaşam tarzı sürekli olarak yenileme ve gelişme göstermiştir. Kırgız Türkleri güçlü aile, akraba, kabile geleneklerine bağlılık gibi sahip oldukları değerleri kuşaktan kuşağa aktararak yaşatmışlardır.

Kırgız geleneksel kültürü çok zengin ve bir o kadar karmaşık etnokültürel yapıya sahiptir. Kırgız geleneksel kültürü, farklı zaman dilimleri içerisinde ortaya çıkan kültürel değişimler gelenek ve görenekler, sembol ve törenler bir aradadır. Kırgız Türk kültürü karmaşık bir yapıya sahiptir. İslami inançların yanı sıra İslam öncesi gelenek ve görenekler bir arada görülür. Özellikle yaşamla ilgili geleneklerin çoğu İslam öncesine aittir. (Koçkunov, 2002: 545-550)

Sovyet döneminden önce Kırgızlar arasında eğitim hayatı oldukça zayıftı. Bunun en büyük sebebi Kırgızların göçebe hayat sürmeleridir. Kırgızistan'da mektep ve medrese sayılarının artması 20. asrın başlarında olmuştur. Modern anlamda eğitime Sovyet döneminde başlanmıştır. Yedi yıllık ilköğretimi bitirme zorunluluğu 1950'lerde gerçekleşmiştir. (Ocak, 2001: 36) Kırgız alfabesi 1940 yılına kadar üç defa değişikliğe uğramıştır. Arap alfabesinden Latin alfabesine ve arkasından da Kril alfabesinin kullanılması dayatılmıştır. Bu durum geçmişle gelecek arasında kültürel bir kopukluğu doğurmuştur. 2003 yılında resmi dil olan Kırgızca'nın yanında Rusça da resmi dil olarak kabul edilmiştir. Bugün Kazakistan da eğitim ilköğretim, ortaokul, meslek liseleri ve üniversitelerde gerçekleştirilmektedir. Halkın %17'si üniversite mezunudur. Ülkede kültürel gelişmeye büyük önem verilmektedir. (Saray, 1999: 93-106)

Bağımsızlığını kazanan Kırgızistan Cumhuriyetinin ilk yıllarında geniş çaplı siyasi reformların uygulanmaya başlaması ve bağımsız devletin siyasi kurumlarının kurulması amaç edinilmiştir. Bu süreç içerisinde kaçınılmaz olarak, Sovyet tarzı tek parti siyasi sisteminin yıkılması, egemen devlet kurumlarının kurulması, yeni bir anayasanın hazırlanması ve Avrupa tarzı demokratik kurumların geliştirilmesi hedef tutulmuştur. (Abazov, 2002: 507) Ayrıca Kırgızistan, Kırgızları ve ülkedeki diğer etnik grupları, tek bir ulus çatısı altında toplayan, bu grupların çıkarlarını ulusal diriliş ve refah doğrultusunda birleştiren ve Türk kimliği güçlendiren bir siyasi yapılanmayı oluşturmayı hedeflemiştir.

5 Mayıs 1993 yılında kabul edilen Sovyet dönemi sonrası anayasasına göre Kırgızistan Cumhuriyeti, egemen üniter ve demokratik bir cumhuriyettir. Seçimler 5 yılda bir gizli oy ilkesi esasına göre yapılır. Kırgızistan'da yargı organı anayasa mahkemesi, yüksek mahkeme, yüksek temyiz mahkemesi ve yerel mahkemelerden oluşmaktadır.

Günümüzde Kırgızistan da 301'ün üzerinde siyasi parti bulunmaktadır. 1999'da siyasi partiler adına çıkarılan yasaya göre milli ve dini ayrımcılık güden partilerin kurulması yasaklanmıştır. (Tıncıkıbek, 2002: 455)

2.1.4.Özbekistan

2.1.4.1.Tarihi

“Özbek” adının nereden geldiği ile ilgili birçok görüş ileri sürülmekle birlikte, en yaygın olarak, bölgede 1313–1340 yılları arasında hüküm süren Altınordu Hanı Özbek'in kendi halkına verdiği ad olarak bilinir. Önceleri Çağatay ulusundan ayrılmak için Coci ulusunun doğu koluna verilen Özbek adı, bölge Türklerine İslamı benimseten Özbek Han'dan sonra oymağı niteleyen bir süreklilik kazandı. Özbek Hanedanı Devri 1748 yılına kadar sürmüştür. (Işık, 2002: 645)

Bir çok Türk boyundan oluşan Özbeklerin hüküm sürdüğü dönemlerde bölgede, Buhara, Hive ve Hokand Hanlıklarının egemenliğinde görülmektedir. Ancak Türk boylarının aralarındaki çatışmalar ve istikrarsızlık 16. yüzyıldan itibaren Rusların harekete geçmesine ve bölgeyi işgal etmesine imkân tanımıştır. (Avşar,

1994: 104-105) Hanlıklar döneminde Osmanlı Devleti ile geliştirilen ilişkilerde yine bu istikrarsızlık ve aradaki mesafenin uzak olması gibi nedenlerle Rusların işgalini engelleyememiştir.

1917 yılında gerçekleştirilen Bolşevik ihtilali sonrasında kurulan Sovyet yönetimi, 1918'de Taşkent'i işgal etmiştir. Sovyet Merkez Komitesi 1924'te Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulmasını kararlaştırmıştır.

Özbekistan 31 Ağustos 1991'de Sovyetler Birliğinden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiş ve 29 Aralık 1991'de gerçekleştirilen bağımsızlık sonrası ilk cumhurbaşkanlığı seçimlerinde halen bu görevi yürüten İslam Kerimov Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir. (Saray, 1993: 14-18)

Günümüzde, diğer Orta Asya Cumhuriyetlerinde olduğu gibi Özbekistan Üzerinde de Rus baskısı devam etmektedir. Özbekistan'da görünüş itibariyle çok partili demokratik sisteme geçilmiştir. Özbekistan 8 Aralık 1992'de yürürlüğe giren Anayasa ile Yönetilmektedir.

Özbekistan bağımsızlığını ilan etmesinden itibaren birleşmiş milletler (BM), İslam Konferansı örgütü (İKÖ), bağımsız devletler topluluğu (BDT) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi kuruluşlara üye olmuştur. (Işık, 2002: 645)

2.1.4.2.Coğrafi Yapı

Özbekistan'ın toplam yüzölçümü 447 bin km² olup, başkenti Taşkent'tir. Özbekistan Orta Asya'nın merkezinde yer alır. Güneybatıdaki Seyhun'la (Amu Derya) Kuzeydoğudaki Seyhun (Siderya) ırmakları arasında uzanan toprakların büyük bir bölümünü kapsar. Kuzey ve kuzeybatıda Kazakistan, doğu ve güneydoğuda Kırgızistan ve Tacikistan, güneybatıda Türkmenistan ve güneyde ise Afganistan'ın küçük bir bölümüyle çevrilidir. (Erol, 2002: 628)

Özbekistan, ülkenin güney kısmını oluşturan dört bölgeden ibarettir ki bunlar çok zengin ve verimli toprakları olan Taşkent Ovası, Semerkand ve Buhara Ovaları ve aynı zamanında yarı çöl bölgesi olan Amu Derya Ovasının kuzeyidir. Ülkenin %80'ni ovadır. Küçükklü büyüklü 600 nehir vardır ve bunlar içersinde en

önemlileri Amu Derya ve Sir Derya'dır. Ülkede sert bir karasal iklim hâkim olup gece ve gündüz, yaz ve kış arasında sıcaklık farkı çoktur. (TIKA, 2000: 137)

2.1.4.3. Demografik Yapı

Özbekistan 25 milyonluk nüfusu ile bölgenin en kalabalık ülkesidir. Sovyetler Birliği içinde Rus ve Ukraynalılardan sonra üçüncü büyük "Millet" Özbekler olmuştur. Özbekistan'da 60'dan fazla etnik grup yaşamaktadır. Cumhuriyet içerisinde Kongrat, Nayman, Toyak, Saray, Barın, Üç Urug, Karakalpak gibi boylar da vardır. Bu boylar arasında evlilikler çok sınırlı kalmıştır. (Uludağ, 1992: 312-315) Özbekistan, nüfus artışı yönünden içerisinde dinamik toplulukları barındırır.

Özbekistan'ın son belirlemelere göre 25 milyon olan nüfusunun

Özbekler	%71
Ruslar	%10
Tacikler	%4.7
Kazaklar	%4
Karakalpaklar	% 2

Tatarlar ve diğer % 1.7 oluşturur. Türklerin tamamına yakını Müslüman'dır. (Işık, 2002: 443)

2.1.4.4. Ekonomik Yapı

Özbekistan'ın ekonomisi birinci derecede tarım ve hayvancılığa dayanır. Bu sektörlerden elde edilen gelirin gayri safi yurtiçi hâsıladaki payı %42'dir. Çalışan nüfusun %30'u bu alanlarda iş görmektedir. (Işık, 2002: 446)

Özbekistan genel olarak kuraklıkların yoğun yaşandığı bir ülke olmakla birlikte topraklarının % 10'unu kapsayan nehir yataklarının oluşturduğu alanlarda sulu tarım yapılmaktadır. Sovyetler birliği döneminde birliğin en fakir ülkesi olan Özbekistan şimdi dünyanın beşinci en büyük pamuk üretici ve ikinci en büyük pamuk ihracatçısıdır. Dünyanın en kaliteli altını Özbekistan'da üretilmektedir. Aynı

şekilde doğalgaz kaynakları açısından da dünyada ilk on ülke arasındadır. (Behar, 1995: 6)

Özbekistan bağımsızlığından sonra ekonomik reformlara başlamış olmasına rağmen bu yönde kararlı adımlar ancak 1994 yılından itibaren atılmaya başlanmıştır. Bu adımların sonucunda Özbek ekonomisinde iyileşme, 1996 yılından itibaren gözlenmiştir. Özbekistan eski Sovyetler Birliği ülkeleri arasında 1990–1996 döneminde sanayi üretiminde reel artış sağlayan tek ülke olmuştur.

1996 yılında kurumsal piyasa reformları, milli ekonominin büyümesinde sürükleyici rol oynamaya başlamıştır. Küçük ve orta ölçekli firmaların gelişmesiyle birlikte büyük ölçekli şirketlerin özelleştirilmesi gündeme gelmeye başlamıştır. Özbekistan'ın bağımsızlığa kavuşmasıyla birlikte, uygulanmaya çalışılan hükümet politikalarının temel amacı, pazar ekonomisine geçişi sağlayacak yeniden yapılanma sürecinin başlatılması ve süreçte ortak yatırım imkânlarının yaratılması ile ülke ekonomisinin yabancı sermaye açısından cazip kılınmaya çalışılmasıdır. Özbekistan iktisatçıları ekonomik büyüme için bu yolun izlenmesi gerektiğinden bahsetseler de, aslında Özbekistan yönetiminin uyguladığı stratejilerin amacı, daha çok ithal ikamesi yoluyla sanayileşmektir. (TIKA, 2000: 140-160) Bu tür politikalar Özbekistan'da alınan bütün ekonomik kararları belirlemektedir.

Özbekistan'da reformların yavaş yapılması ve batılı ülkeler tarafından muhafazakâr olarak nitelendirilmesi, alınan bütün ekonomik kararları ithal ikameci politikalar belirlemektedir. Özbekistan, bağımsızlığının ilk yıllarında düşük olan sanayileşme düzeyini korumaya ve geliştirmeye çalışmaktadır. Diğer taraftan yönetim tarafından hedef olarak belirlenen “Sosyal Piyasa Ekonomisi” gereği Özbekistan, hem istihdamı sağlamaya hem de büyümeye çalışmaktadır. (Somuncuoğlu, 2001: 140)

2.1.4.5.Kültürel Ve Siyasi Yapı

Özbekistan'da eğitim, kültür ve bilim oldukça gelişmiştir. Ülkedeki okuma–yazma oranı %99'dur. Özbekistan'ın ilk üniversitesi olan Taşkent Üniversitesi 1920'de açılmıştır. Ülkedeki herkes orta eğitimi tamamlamak zorundadır. Ülkede 46 üniversite vardır. (Uludağ, 1992: 312-313)

Özbekistan'ın tarihten gelen zengin bir kültürel temeli vardır. Semerkand ve Buhara şehirlerinde Türk Dünyasının en ünlü ve dünya çapındaki düşünürleri ve bilim adamları yetişmiştir. Bu durum Özbeklere güçlü bir Türk kimliği kazandırmıştır. Özbekistan'ın bölgedeki tarihi geçmişten gelen kimliğiyle Türk dünyasında önemli bir yere sahiptir. Resmi dil olan Özbekçe, Çağatay Türk lehçesine dayanması sebebiyle bölgenin en gelişmiş edebi dilidir. (Erol, 1999: 140) Bugün Özbek edebiyatı diye nitelendirilen edebiyat 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar orta Asya Türk oymaklarının ortak edebiyatı olarak gelişen ve Türkiye'de daha çok "Çağatay Edebiyatı" olarak bilinen yazın sürecinin devamıdır. (Işık, 2002: 646)

Özellikle inanç tarihi ve felsefi önem açısından Özbekistan bambaşka bir konumdadır. Uzun yıllar Türk-İslam medeniyetinin merkezlerinden biri olma özelliğini korumakla kalmamıştır; Türk, Arap, Fars Kültürlerinin yoğun bir zenginlikle iç içe geçmiş bir ülkedir. Türk-İslam medeniyetinin en önemli yüzyıllarının yetiştirdiği bilim adamlarına sahip çıkmış bir ülkedir. Dolayısıyla dünyanın ilgisini çeken tarihi merkezlere, yapılara, anıtlara, kendi deyimleriyle "yadigârlara" sahiptir. (Behar, 1995: 6)

Özbekistan da gerek eskiden beri kutlanan, gerekse yeni kutlanmaya başlanan dini ve milli bayramlar vardır. Dini bayramlar Ramazan ve Kurban bayramıdır. Milli bayramlar ise nevruz, Lale, Hasat ve Bağımsızlık günü bayramıdır. Özbekistan'da en fazla bilinen eserleri "Ferhat ile şirin", "Leyla ile Mecnun"dur. Özbekler Buhara ve Semerkand çevresindeki bazı küçük Şii gruplar hariç genelde Sünni olup Hanefî Mezhebindedirler. Resmi İslam güçlü bir pozisyona sahip olmasına rağmen, Nakşibendî, Kadiri, Kubrevi ve Yesevi tarikatlarının faaliyetleri yoğundur. (Erol, 2002: 630)

Başkanlık sisteminin uygulandığı Özbekistan'da Devlet Başkanı Silahlı Kuvvetlerinde Başkan'dır. Cumhurbaşkanı halk tarafından seçilmektedir. Ülkede nihai karar mercii cumhurbaşkanıdır.

Özbekistan Meclisi 250 üyeye sahiptir. Üyelerinin üçte biri direkt olarak seçilmekte, kalan üçte ikisi ise yerel meclis tarafından atanmaktadır. 25 yaşını bitiren her Özbek vatandaşı milletvekili seçilme hakkına sahiptir. Özbekistan siyasi olarak

Fergane-Harezmi, Semerkand-Buhara, Surkhanderya-Kaşkaderya ve Taşkent olmak üzere beş bölgeye ayrılmıştır. (Erol, 2002: 632)

Orta Asya'daki Türk Uluslarının Önderi olarak Kabul ettiğimiz Özbekler, kökten dinci akımların bölgedeki rollerinde anahtar konumundadır. Bu durum Özbekistan'da sık sık dini çatışmaların yaşanmasını doğurmuştur.

2.1.5.Türkmenistan

2.1.5.1.Tarihi

Türkmen etnik adının 5'inci yüzyıldan itibaren kullanıla geldiği ancak halk olarak adının kullanılmasının 10 ve 11'inci yüzyıllarda başladığı çeşitli kaynaklarda geçmektedir. Türkmen sözünün anlamı için çeşitli yorumlar yapılmaktadır. Avrupalı tarihçiler Türkmen adını "saf kanlı Türk" olarak nitelendirirken, Türk Tarihçiler "Özen Türk" yani "Türk haklarının kökü" diye değerlendirmektedirler. İslami kaynaklara göre ise, gayrimüslim Oğuz kabileleri, Müslüman Oğuz kabilelerine Türkmen demişlerdir. (Kafesoğlu, 1958: 151)

Türkmenlerin Selçuklularla birlikte Hazar ve Aral gölü yörelerinden Maverâünnehir'e geldikleri, Selçukların emrinde Azerbaycan ve Anadolu'ya yerleştikleri tarihi kaynaklarca kaydedilmiştir. 1040 Dandanakan savaşından sonra Türkmenler Tuğrul ve Çağrı kardeşlerin liderliğinde Büyük Selçuklu devletinin kuruluşunda rol oynamışlardır. Anadolu Selçuklu devleti ve Osmanlı Devleti de Türkmen boyları tarafından kurulmuştur.

Rusların Türkmenlerin yaşadığı toprakları ele geçirmeye yönelik 1717'deki ilk girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Türkmenler 1835'ten itibaren Merv bölgesine doğru yayılmışlardır. 1869 yılında Rus İstilasına başlamış ve 1884'te Türkmen topraklarının tamamını işgal etmişlerdir. Rusların 1891 de oluşturduğu Trans-Hazar yönetim birimi (oblast) 1899'da Türkistan genel valiliğine bağlanmıştır. (Avşar, 1994: 116) Türkmenistan 1925 Mayıs'ında Sovyetler Birliğinin kurucu bir cumhuriyeti olmuştur.

Türkmenler için 1991 yılında bağımsızlıklarını ilan edinceye kadar uzun bir esaret dönemi başlamıştır. Sovyetler birliğinin dağılmasıyla birlikte 28 Ekim 1991'de bağımsızlığını ilan eden Türkmenistan'ı ilk tanıyan ülke Türkiye olmuştur.

2.1.5.2.Coğrafi Yapı

Türkmenistan Orta Asya'nın güneyinde, Hazar Denizinin doğusunda, yüzölçümü 488100km² olan bir Orta Asya ülkesidir. Ülkemizle hemen hemen aynı enlemler üzerinde yer alan Türkmenistan topografik olarak çukur bir arazi yapısı üzerinde bulunmaktadır. Batısında Hazar Denizi kuzeyinde Kazakistan ve Özbekistan, doğusunda Özbekistan, güneydoğusunda Afganistan, güneyinde İran ile çevrilidir. Ülkenin %95'inde arazi düzdür ve denizden yükseltisi ortalama 150-300 metre arasındadır. Ülkenin 4/5'ini Karakum çölü kaplar. (Erol, 2002: 738)

Türkmenistan, Asya'nın iç kesimlerinde yer aldığı için karasal iklime sahiptir. Yağış yönünden oldukça fakirdir ve yağışların en çok olduğu ay mayıs ayıdır. Türkmenistan Orta Asya Cumhuriyetleri içinde Özbekistan'dan sonra en çok pamuk üreten ülkedir. Yeraltı kaynakları yönünden oldukça zengin bir ülke olan Türkmenistan da, bilhassa petrol ve doğalgaz rezervlerinin zenginliği yakın bir gelecekte iyi bir ekonomik seviyeye ulaşacağıının göstergesidir. (Saray, 1999: 329-330)

2.1.5.3.Demografik Yapı

Yüzde 81'lik Türkmen nüfus oranı ile birleşik devletler topluluğu içinde(BDT) en fazla yerli nüfusa sahip olan Türkmenistan'ın nüfusu 1989'dan itibaren süratle büyümektedir. Ülkenin bugün nüfusu 5 milyon civarında olup, nüfus artış oranı yaklaşık %1.87 civarındadır. Türkmenistan'da km² ye yaklaşık 10 kişi düşmektedir. Çok uluslu etnik bir yapıya sahip olan Türkmenistan'da 120'nin üzerinde etnik grup mevcuttur. (Erol, 2001: 8)

Türkmenistan'da nüfusunun etnik dağılımı: (Erol, Baycan, 2001: 8)

<u>Millet</u>	<u>%</u>
Türkmen	81
Özbek	9
Rus	3
Kazak	2

Tatar	2
Azeri	0,9
Ermeni	0,9
Alman	0,1
Diğerleri	2,1

Nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı ise

Yaş	%
0-14	38
15-64	58
65 +	4

Göçler sebebiyle nüfus içindeki payları hemen hemen yarıya düşen Rusların çoğunluğu Aşkabat'ta ve diğer büyük şehirlerde oturmaktadırlar.

Ülkedeki başlıca dinlerin dağılımı ise şu şekildedir. Müslüman %89, Hıristiyanlar %9, diğerleri %2'dir. Konuşulan diller ise Türkmençe %72, Rusça %12, Özbekçe %9, diğerleri %7'dir. Resmi dil Türkmençe'dir. (Erol, Baycan, 2001: 7) Nüfusun yerleşim yerine göre dağılımı ise %47'si şehirlerde yaşarken, %53 kırsal bölgede yaşamaktadır.

2.1.5.4.Ekonomik Yapı

Bağımsızlık sonrası temel iki politikayı başlatan Türkmenbaşı, "açık kapılar politikası" ile Türkmenistan'ın petrol, doğalgaz ve diğer yeraltı zenginliklerini kullanarak, yabancı yatırımcıları ve sermayeyi ülkeye çekmek, "Pozitif Tarafsızlık Politikası" ile de ülkenin bağımsızlık ve tarafsızlığını ortaya koymak hedeflenmiştir. Ekonomik bağımsızlık kazanılmadan politik bağımsızlığın pek bir şey ifade etmeyeceği gerekçesiyle hareket eden Türkmenbaşı, Türkmenistan da, Türkmen işadamları ve firmalarının yabancı firmalarla iş ortaklığı geliştirmelerini ve özel girişimciliğin güçlendirilmesini ve böylece ekonomik reformun başarıya

ulaşmasını hedef tutmuştur. Bu süreç bilhassa tarımda, ticarete, ulaşım ağında, petrol ve doğalgaz endüstrilerinde kendini göstermektedir. (Kanbolat, 1997: 337-339)

Ekonomik reformların gerçekleştirilmesinde Türkmenistan, diğer orta Asya Türk cumhuriyetlerine göre biraz geride kalmıştır. Son yıllarda serbest Pazar ekonomisine geçişte önemli adımlar atılmıştır.

Türkmenistan da tarıma elverişli alan %3 tür. Ülkede üretilen pamuğun işlenmesine ve değerlendirilmesine önem verilmektedir. Yatırımlar daha çok tarım, tekstil, konaklama, gaz ve petrol alanlarına yapılmaktadır. (Tatlıoğlu, 2002: 810) Türkmenistan cumhuriyeti 10 yıllık kalkınma devlet programıyla ekonomik ve kültürel yönden gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşmayı hedeflemiştir.

2.1.5.5.Kültürel ve Siyasi Yapı

Türkmenistan'da 9 yıllık eğitim zorunludur. Bu eğitimi tamamlayanlar üniversiteye gitme hakkını kazanmaktadır. Türkmenistan da bir Mahtumguli Türkmenistan Devlet Üniversitesi bir de Uluslararası Türkmen Türk Üniversitesi bulunmaktadır. Türkmenistan resmi dil olarak Türkmençe'yi 24 Mayıs 1990 kabul etmiştir. Ülkede okuma yazma oranı %98'dir. (Bektaş,1996: 24)

Türkmenistan okur yazarlık açısından istatistiklere göre çok yüksek bir orana sahip olmasına rağmen kalifiye işgücü açısından ise bu oran çok düşüktür. Bunun nedeni ise ülkenin gerek idari gerekse teknik alandaki ihtiyacının Sovyetler Birliği döneminde merkez tarafından genellikle ülke dışından getirilen Ruslar tarafından karşılanmasıydı.

Ülkedeki başlıca ulusal ve dini bayramlar şu şekildedir. 1 Ocak yılbaşı tatili, 12 Ocak Şehitleri ve Ataları Anma Günü, 19 Şubat Bayrak Bayramı, 21 Mart Nevruz Bayramı, 27-28 Ekim Bağımsızlık Bayramlarıdır. Dini bayramlar ise Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramıdır.

Türkmenistan idari yapı bakımından beş vilayete bölünmüştür.

1- *Ahal vilayeti*: Merkezi Aşkabat'tır. Yediyüzbin nüfusa sahiptir.

2- *Balkan vilayeti*: Merkezi Nebitdağdır. Yaklaşık dörtüzbün nüfusa sahiptir.

3- *Daşoğuzdur vilayeti*: Merkezi Daşoğuzdur. Bir milyonun üzerinde nüfusa sahiptir.

4- *Lehap vilayeti*; merkezi Çarçov'dur. Bir milyonun üzerinde nüfusa sahiptir.

5- *Mari vilayeti*: Merkezi Mari'dir. Bir milyonun üzerinde nüfusa sahiptir.

Bu vilayetleri cumhurbaşkanı tarafından atanan Hâkimler(hem vali hem de belediye başkanının yetki ve sorumluluklarına sahip) yönetmektedir. (Erol, 2002) Cumhurbaşkanı, devletin ve yürütmenin başıdır. Parlamento Türkmenistan'ın en yüksek devlet otoritesidir. Yargı yetkisi mahkemelere aittir ve en yüksek yargı organı yargıtaydır. Her 18 yaşını dolduran Türkmen oy kullanabilmektedir. 21 yaşını dolduran her Türkmen vatandaşı milletvekili seçilebilme hakkına sahiptir. (Avşar, 1994: 123)

2.1.6.Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

Kıbrıs adının, kına çiçeği diye bilinen bir çiçekten veya aşk ilahesi olarak bilinen "Kıpris" ten alındığı ileri sürülmektedir. Kıbrıs konumu itibariyle doğu ile batı arasında bir köprü vazifesini görmüştür. (Güzel, 2002:889)

Kıbrıs'ın 1571'de Osmanlılar tarafından fethedilmeden önce de Kıbrıs 'ta Türklerin yaşadığına ilişkin kaynak ve tezler vardır. Ancak Kıbrıs'ta bir Türk topluluğunun ortaya çıkması 1571 Fethi'nden sonra Anadolu'dan Ada'ya toplu göçlerin gerçekleşmesiyle olmuştur. Türkler, Kıbrıs'a kökü Orta Asya'ya dayalı kültürlerini, gelenek, göreneklerini ve dillerini de taşımışlardır. (Bozkurt, 2002: 918) Osmanlı imparatorluğunun zayıflama yıllarına gelindiği yıllarda, asırlardır huzur ve sükûn içinde yaşayan Kıbrıs halkı, başta Yunanistan ve İngiltere olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinin çeşitli siyasi oyunlarının ve çıkarlarının kurbanı olarak toplumsal barışını kaybetmiştir.

1878 (93 Harbi) Osmanlı-Rus savaşı çıkınca Kıbrıs İngilizlere bırakılmış ve burada Türk ve Rum toplulukları 1960'lara kadar dörtyüz yıl gibi uzun bir süre barış içinde bir arada yaşamışlardır. 1960'da kurulan bağımsız ve egemen Kıbrıs devleti statüsünde Türkler ve Rumlar eşit haklar almışlardır. Bu süreç 1963'ten 1974 yılına kadar devam etmiştir. Rumların "Enosis" düşleri nedeni ile 1974'te Türkiye Cumhuriyeti Devleti Kıbrıs anayasasının verdiği garantörlük haklarını kullanarak adaya barış için ve Kıbrıs Türklerinin can güvenliğini korumak üzere asker çıkarmıştır. Böylece adanın Kuzey bölgesinde %33 Türkler, Güney bölgesine %67 sine de Rumlar toplanmıştır. Rumların uzlaşmaz tutumları karşısında Türkler 15 Kasım 1983 tarihinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni kurarak ilan etmişlerdir. (Ocak, 2001: 43)

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin nüfusu 220 bindir. Nüfus yapısı ile ilgili bazı göstergeler aşağıdaki gibidir. (Bozkurt, 2002: 917)

Yıllık nüfus artışı: %1,1

Nüfus Yoğunluğu: % 61,6

Okuma – Yazma oranı: %100

Nüfusun doğal artış oranı %0,7'dir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde Çalışan nüfusun(1999) istatistiklerine göre dağılımı şöyledir. (Bozkurt, 2002: 917)

Tarım % 17,8

Sanayi %9,8

İnşaat %10,9

Ticaret-Turizm %6,9

Ulaştırma-Haberleşme% 8,8

Kamu sektörü % 20.

Mali Kuruluşlar %3,5

Serbest Meslek %14,9

Piyasa ekonomik modelinin kabul edildiği Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde yasalar ile tespit edilmiş bulunan temel ilkeler çerçevesinde uygulanan ekonomik politikalar, özel sektöre sağlanan teşvikler ve alınan önlemler sonucunda ülke ekonomisi genel bir gelişme trendi içine girmiştir. Para birimi Türk Lirası olan ülkede yatırımların az olması üretimi, istihdamı ve dolayısıyla milli geliri olumsuz yönde etkilemektedir. Kıbrıs'a Milletlerarası alanda; ülke ticaretine, hava alanlarına ve ürünlerine ekonomik ambargo uygulanmaktadır. Uygulanan ekonomik ambargo ile ülkenin güneyi ile kuzeyi arasında ekonomik yapı farkı açılmaktadır. (Güzel, 2002: 901) Ancak Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan Annan Planı çerçevesinde Adanın tamamını birleştirmek için 24 Nisan 2004'te referandum yapılmıştır. Bu referandumda Türkler birleşmek için "evet" derken, Rumlar "hayır" demiştir. Bunun sonucunda Birleşik Kıbrıs 1 Mayıs 2004'te Avrupa Birliğine girememiş, sadece Güney Kıbrıs Rum kesimi girmiştir. Bunun neticesinde, dünya ülkeleri barış yanlısı olan Türklerin üzerindeki ambargoları kaldırmayı gündeme getirmişlerdir.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde eğitim toplumsal hayatta özel bir yere sahiptir. Kuzey Kıbrıs'ta ilk ve ortaokul zorunludur. Sosyo-kültürel ve ekonomik gelişmenin temel unsurlarından biri olarak kabul edilen eğitim, yapılan plan ve programlarla ülkenin ekonomik gelişmesinde refah düzeyinin yükseltilmesinde, ekonomik kaynakların yaratılmasında ve geliştirilmesinde dinamik ve potansiyel gelişme gücü yüksek bir sektör haline getirilmiştir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin Doğu Akdeniz'de bir eğitim ve kültür merkezi haline getirilmesi hedef olarak kabul edilmiş ve bu hedefin gerçekleştirilmesi amacı ile uygulamaya konulan plan, program ve teşvikler sonucu Doğu Akdeniz Üniversitesi, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefke Avrupa Üniversitesi, Uluslar arası Amerikan Üniversitesi ve Girne Amerikan Üniversitesi olmak üzere beş tane üniversite açılmıştır. Bu üniversiteler de toplam 25 bin öğrencinin %25'i üçüncü dünya ülkelerinden, geri kalan kısmı ise Kıbrıs ve Türkiye'den giden öğrencilerden oluşmaktadır. Kuzey Kıbrıs'ta okur- yazar oranı %95 gibi yüksek düzeydedir. Nüfusun öğrenim

kurumlarına göre dağılımı ise ilk ve ortaokul da %100 genel liselerde %56, mesleki ve teknik liselerde %25 ve yüksek öğrenimde %70,4'tür. (Güzel, 2002: 897)

Milletlerin tarihleri anlatılırken o milletin yaşamış olduğu topraklar üzerindeki kültür varlıkları, sanat eserleri ve ata yadigârları ile değerlendirilir. Sanat eserlerinin kimliği de besledikleri kültür mirası ile anılır ve zenginleştirilir. Yaşadıkları bölgelerden geldikleri yeni ülkelere taşıdıkları kültürleri içinde Türkler, destan, efsane, masal, mani, roman, hikaye ve şiirler ile Kıbrıs Türklerinin edebiyatını oluşturmuşlardır.

Yönetim biçimi Cumhuriyet olan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti idari yapı itibarıyla beş ilçeye bölünmüştür. Resmi dili Türkçe olan Kıbrıs Cumhuriyetinin başşehri Lefkoşe'dir. Diğer önemli şehirleri ise Gazimagosa, Girne, Güzelyurt, Yeni iskele ve Lefke'dir. Kıbrıs Cumhuriyetinin nüfusunun %52'sini erkekler, %48'ini kadınlar oluşturur. Nüfusun %53 şehirlerde %47'si kırsalda yaşamaktadır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti devlet örgütünü Anayasası ile düzenlemiştir. Yasama erki; genel oyla seçilirken 50 Milletvekilinden oluşan cumhuriyet meclisi tarafından kullanılır. Yürütme erki, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kuruluna aittir. Yargı ise Mahkemelere bırakılmıştır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti 200 bini aşan nüfusu ve 3400km²'lik toprağı ile bağımsız ve egemen bir devlet için aranan tüm nitelik ve koşullara sahiptir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini resmen tanıyan ve onunla karşılıklı olarak büyükelçilik kuran tek devlet Türkiye'dir. Ancak pek çok devlet Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetini "facto" olarak tanımaktadırlar. (Dodd, 2002: 905-910)

Bu günlerde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti İle Güney Kıbrıs Rum kesiminin tek bir ada devleti olması yönünde Avrupa Birliği Ülkeleri ve Birleşmiş Milletlerin isteğı yönünde görüşmeler yapılmaktadır. Türkiye'nin Avrupa Birliğine girmesi için temel koşullardan biri olarak gösterilen Kıbrıs sorununda yapılacak en doğru şey, bugüne kadar devam ettirilen kararlı tutumu devam ettirerek, taviz vermeden sabırla beklemektir. Dünya kamuoyuna bu konuda herhangi bir ödün verileceğini beklemenin yanlış olduğunu çok iyi bir şekilde anlatmak gereklidir.

2.2.Federe ve Muhtar Türk Cumhuriyetleri

Değişik adlarla bilinen Türk dili halklar, Türkiler veya genel olarak Türkler olarak adlandırılan soydaşlarımız dünyanın çeşitli bölgelerinde bulunmakla birlikte yoğun olarak Balkanlar, eski Sovyet Cumhuriyetleri, Türkiye'ye, komşu ülkeler ve Uzak Doğu' da Çin gibi ülkelerde bulunmaktadır. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra bağımsızlığını ilan eden Türk Cumhuriyetlerinin dışında, özerk cumhuriyet veya özerk bölge statüsüne sahip birçok federe ve muhtar Türk cumhuriyetleri oluşmuştur. Bağımsız olmayıp da belli bir özerklik statüsüne sahip Türk topluluklarının büyük çoğunluğu Eski Sovyetler Birliği veya bugünkü adı ile Bağımsız Devletler Topluluğunda (BDT), daha doğrusu bu topluluğun en mühim üyesi olan Rusya Federasyonu'nda bulunmaktadır. Bağımsız Devletler Topluluğundaki (BDT) Türkler birbirine komşu olan dört coğrafi bölgede yaşamaktadırlar.

- 1- İdil-Ural
- 2- Kafkasya
- 3- Sibirya
- 4- Orta Asya

İdil-Ural bölgesinde başlıca Tatar, Başkurt ve Çuvaşlar; Kafkasya'da Azeriler, Kamuk, Karatay, Balkar ve Nogaylar; Orta Asya'da Kazak, Türkmen, Özbek, Kırgız; Karakalpaklar; Sibirya'da; Yakut (Saka), Tuva, Hakas ve Altaylılar yaşamaktadırlar.

2.2.1.Tataristan Cumhuriyeti

Kazan (İdil) Tatarları İdil-Kama Bulgarları ile 13.yy.da Orta Asya'dan bu bölgeye gelen Kıpçak (Kuman) Türklerinin torunlarıdır. İşte bu Tatarların Rusya Federasyonu içinde Tataristan adlı bir cumhuriyetleri bulunmakta olup, başkenti Kazan'dır. Bugün Tatar adı ancak iki Türk boyu için kullanılır. Genelde Volga boyunda yaşayan Kazanlılar ve Özbekistan'da yaşayan Kırım Tatarları için kullanılır. Çarlık Rusya'sı devrinden hemen hemen bütün Türkler için Tatar adı kullanılmışsa da şimdi bundan vazgeçilmiştir. "Tatar" adının aslında bir Moğol

boyunun adı olduğu için bilhassa Türkiye’de bu isme karşı antipati mevcut bulunmaktadır. Kazanlılar ve Kırımlılar kendilerine Tatar demek ve Tatar milletinin mensubu olarak saymaktadırlar.(Devlet, 2002: 17-18)

Tatar Türkleri gerek nüfus, gerek siyasi ve gerekse de kültürel bakımdan Türk dünyasının en önemli boylarından birisidir. Türk dünyası ana hatlarıyla Kuzey, Doğu ve Batı Türklüğü diye üçe ayrılır. Kuzey Türklüğünün en önde gelen boyu ise Tatar Türkleridir. (Alkaya, 2002: 58)

Türki halklar arasında demografik yapısı en karmaşık olan toplulukların başında Tatarlar gelir. Bu durumun tarihi, siyasi ve ekonomik sebepleri vardır. Tarihi açıdan bakıldığında Rus hakimiyeti altına giren ilk Türk topluluğu Tatarlardır. Ruslar uyguladığı politikalarla bir hayli Tatarı göçe zorlamıştır. Tatar nüfusunun yerleşim yerlerinde nüfuslarının azalmasının ilk sebebi budur. 1920’lerdeki açlık yıllarında bir hayli Tatar Orta Asya Cumhuriyetlerine göç etmiştir. Bu durum nüfusun azalmasını sağlamıştır. Üçüncü sebep ise 1950’li yıllarda endüstri ülkesine dönüştürülen Tataristan’a bir hayli Rus getirilerek nüfus dengesi Tatarlar aleyhine bozulmuştur. Bugün Bağımsız Devletler Topluluğundaki Tatar nüfusu sekiz milyon civarındayken bunun dört milyonu ancak Tataristan’da yaşamaktadır. Tataristan’daki demografik yapı göz önüne alındığında Tatarlar ancak nüfusun %50 ‘sini oluştururlar. Nüfusun %72’si şehirlerde %28’i kırsalda yaşamaktadırlar.(Devlet, 2002: 18-19)

1991 öncesi Tataristan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nde Sovyet anayasasına göre hazırlanmış ve harfiyen kopya edilmiş bir anayasa mevcuttu. 1986’dan sonra Gorbaçov döneminde başlayan siyasi çok seslilik Tataristan’ı da etkilemiştir. O güne kadar yasaklanan dini, milli ve siyasi konuları sahiplenmeye başlamışlardır. 30 Ağustos 1990’da ilan edilen egemenlik kararını Moskova kabul etmemiştir. 1922’de kabul edilen yeni anayasaya göre Tataristan’da başkanlık sistemi kabul edilmiştir.

Tataristan’da eğitim Rusça ve Tatarca yapılmaktadır. Ancak Tatarca eğitim ilk ve orta öğretimde kullanılmakta olup bütün yüksekokullarda eğitim dili Rusça’dır. Tataristan’da okuma-yazma oranı hemen hemen %100’dür. 1926 yılına kadar Arap alfabesi kullanılırken bu tarihten sonra Latin harfleri kullanılmaya zorlanmış ve 1940’ta kiril harfleri kullanma mecburiyeti getirilmiştir. Bu kadar kısa

sürede yapılan alfabe değişiklikleri bir nesli üç alfabeyi öğrenmeye itmiştir. 1991 yılında Tataristan Parlamentosu Latin alfabesine geçme kararı almış ve uygulamaya 2001 yılında geçilmiştir. (Devlet, 2002: 20-21)

Tataristan hem tarım ham de endüstri ülkesidir. Tataristan'ın en büyük tabii zenginliğini petrol ve doğalgaz teşkil eder. Tataristan 68 bin kilometrelik bir yüzölçümüne sahip olmasına rağmen asıl zenginlik Tataristan'da kalmamakta, Rusya Federasyonu'na akmaktadır. Tarım faaliyetleri eski sovyetlerde olduğu gibi sovhöz (devlet çiftliği) ve kalhoz (kollektif çiftlik) tarafından yürütülür. Tataristan'da halkın milli ve ini şuuru oldukça yüksektir. 13 üniversitesinde 70 binin üzerinde öğrenci okumaktadır. Tataristan halkı Sovyet komünizminin bütün baskılarına rağmen dini inanç ve törelerini muhafaza etmeyi başarmışlardır. (Memiş, 1995: 82)

Tataristan zengin tarihi ve kültürel mirasın varisi olarak varlığını sürdürdüğü Orta Asya Türk halklarından oldukça yüksek politik ve kültürel bilince sahiptir. Batı ile temasın erken dönemlerde olması, Tataristan'da kültürel, eğitim ve dini reformların gerçekleşmesinde etkili olmuştur. Türk milliyetçiliği hareketinin teorik temellerinin hazırlanmasında öncülük eden Yusuf Akçura, S.Maksudi Arsal, Ayaz İsaki, Zeki Velidi Toğan, Sultan Galiyev gibi şahsiyetlerin önemi ile politik bilinç, din ve soy birliğinin ilk tohumlarının atıldığını görürüz. 19.yy.da görülen bu oluşum 1990'lardan sonra devam etmeye başlamıştır.

2.2.2.Başkurdistan Cumhuriyeti

Rusya Federasyonu içinde “muhtar” milli bir cumhuriyet olan Başkurdistan Avrupa ile Asya sınırında, Doğu Avrupa düzlüğünün doğusunda (ön-ural) ve Orta Ural Dağlarının batısında Beyaz Nehir ve Ufa Nehirlerinin oluşturduğu havzada yer almaktadır. Kökenleri Peçenek ve Kıpçaklara dayanmaktadır.

1917 Rus ihtilaline Başkurtluk diye bir mesele yoktu, tüm tarihleri boyunca güçlü bir kültür ve nüfus birliği göstermiş olan Tatar ve Başkurt Türkleri birbirlerine kaynaşmış bir topluluktu. 1917 ihtilalinden sonra Başkurlara ayrı bir millet olma statüsü tanınmış ve Başkurt-Tatar ayrımı Rusların gayretleri ile ortaya çıkmıştır. (Togan, 1969: 2). Başkurdistan Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yeniden yapılanan Rusya'nın 3 Ağustos 1944 tarihinde Başkurdistan ile bir imtiyaz

anlaşması yapmıştır. Bu anlaşmaya göre Başkurdistan Rusya Federasyonunun bağımsız bir üyesi olarak tanınmakta, doğal kaynaklarına sahip olma hakkı, vergilendirmenin sınırlandırılması, otonom bir yasa ve hukuk sistemine sahip olma hakkı vermiştir. Ülkenin bugünkü statüsü 1993'te kabul edilmiştir. (Yiğit, 2002: 89)

143 bin kilometrekarelik alanı ile Başkurdistan Rusya Federasyonunu oluşturan 89 idari birim arasında büyüklüğü bakımından 24. sırada yer alır. İdari açıdan 54 rayona ayrılan Başkurdistan'da 21 şehir 41 kasaba bulunmaktadır. En büyük şehri ülke nüfusunun dörtte birini barındıran Ufa'dır.

Bağımsız devletler topluluğu içinde yaşayan Başkurtların sayısı 1,5 milyon civarındadır. Bu nüfusun %60'ı kendi ülkelerinde %40'ı da Rusya Federasyonu ve Bağımsız Devletler topluluğunda yaşamaktadır. Başkurtlar, kendi ülkelerinin nüfusu içinde ancak %22'lik bir orandadırlar. Rusların, Başkurdistan'ı oluştururken güttükleri temel politika İdil-Ural Türk Birliğini bölmek ve diğer Türk toplulukları ile ilişkilerini kesmek amacına yöneliktir.

Başkurdistan Rusya Federasyonu içinde ekonomik üretim değeri bakımından önemli bir yeri vardır. Ülke ekonomisinin temeli petro-kimya ve makine tarım endüstrisi ile tarıma dayanır. (Yiğit, 2002: 89-90) Başkurdistan'daki eğitim sisteminin yeniden düzenlenmesi için önemi çalışmalar vardır. Başkurt aydınlar ve devlet yöneticileri eğitim sistemindeki reformu bağımsız devlet olmanın temel koşullarından biri olarak görmektedirler. Kültürel ve tarihi bilgilerin Moskova'nın denetimi dışında yapılması amaçlanmaktadır. Dinleri İslam dinidir. Başkurtlar'ın dili Türk dillerinin Kıpçak grubuna aittir. Yazıları 1929'a kadar Arap, 1929-1939 arası Latin ve 1939 sonrası Kiril alfabesine dayandırılmıştır. (Yağmur, 2002: 94-96)

2.2.3.Çuvaşistan Cumhuriyeti

Çuvaşların 18. yüzyıla gelinceye kadar alfabelerinin bulunmaması sebebiyle "Çuvaş" adını ne zamandan beri kullandıkları hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Çuvaşlar Orta Asya'dan göç ederek gelen Suvarlardır. Türk dünyasının önemli bir grubunu teşkil eden Çuvaş Türkleri, Kazan Hanlığının yıkılmasıyla birlikte 1557 yılında diğer Türk grupları gibi toprakları Ruslar tarafından işgal edilmiştir. (Yılmaz, 2002: 110)

1920'de kurulan Çuvaş Muhtar Bölgesi, 1925'te Çuvaş Muhtar Cumhuriyetine dönüştürülmüştür. Çuvaşistan, Moskova'nın 600 km doğusunda Orta Volga'da bulunmaktadır. Kuzey ve batısında Mari Cumhuriyeti ve güneybatısında Morderin Cumhuriyeti yer alır. 18.300 kilometrekarelik yüzölçümü ile başkenti Çeboksarı'dır. Nüfusu 1,5 milyonun üzerindedir. Nüfusun %60'ı şehirlerde yaşamaktadır. Çuvaşistan'da 9 şehir vardır. 1992 yılında Çuvaş Özerk Cumhuriyeti oluşturulmuştur. Halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanı vardır.

Çuvaşistan ekonomisi genellikle tarım ve hayvancılığa dayanır. Bunun yanında kimyasal endüstri, kerestecilik, gıda ve diğer hafif endüstriler gelişmiştir. Başlıca kaynakları üçte birini kaplayan ormanlar, petrol ve taş kömürüdür. (Yılmaz, 1997: 1537-1538)

Çuvaşlar 9.yüzyılın Altınordu devletinin egemenliği altındayken çoğu Müslüman olmuştu, daha sonra Rus etkisiyle Hristiyanlığı kabul etmişlerdir. Başbakanlık sistemiyle yönetilen Çuvaşistanlı ilk serbest başbakanlık seçimleri 1993'te yapılmıştır. Devlet başkanı bu göreve en fazla iki kez seçilebilir. Sanayileşmiş bir ülke olan Çuvaşistanda 3 üniversite vardır ve bu üniversitelerde 20 bin öğrenci okumaktadır. Çuvaş Türklerinin kullandığı Çuvaş alfabesi 1872 yılında Latin ve Rus alfabelerinden yararlanarak yapılmış olup, bu alfabe halen kullanılmaktadır.

2.2.4.Saka (Yakut) Muhtar Cumhuriyeti

Rusya federasyonuna bağlı olan bir diğer Türk ülkesi de Saka Muhtar Cumhuriyetidir. Sakaların yazılı edebiyatları 19.yy'ın başından itibaren şekillenmeye başladığı için hipotezler ve tarihi destanlar dışında kökenleri hakkında sağlam kaynaklara ulaşmak zordur. (Kirişoğlu, 2002: 133) Öncelikle kavim adına bakılarak Sakaların tarihi Saka kavimleriyle alakalı olduğu öne sürülmüştür. (İnan, 1968: 20) Yakut-Saka Türkleri M.Ö. 8 M.S. 2. yüzyıllar arasında Güney Rusya topraklarında büyük bir imparatorluk kuran ve Pers krallarına bile kafa tutan İskit Türklerinin torunlarıdır. (Memiş-Köklü, 2002:83) 1633 yılında Ivan Galkin komutasında Rus kuvvetleri bölgeye gelmiş ve beş yıl süren çarpışmalardan sonra Ruslar 1638 yılında "Yakut Askeri İdaresi"ni kurarak Yakutistan'ı resmen idare altına almışlardır. Uzun yıllar süren mücadelelerden sonra Rus boyunduruğu altına giren saka Türkleri milli

örf ve adetlerini ve yönetim şekillerini de terk etmeye zorlanmışlardır. Rusların baskıları sonucunda şeklen Hristiyan olan Sakalar yinede milli değerlerini korumayı başarmışlardır.1918 yılında bağımsızlıklarını ilan eden Saka Türklerinin bu hareketi Ruslar tarafından kanlı bir şekilde bastırılmıştır. 1922’de Yakut (Saka) muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur (Özkan, 1997: 1557).

Toprak büyüklüğü bakımından bugünkü bağımsız ve bağımsız olmayan Türk Cumhuriyetlerinin en büyüğü olan Saka Cumhuriyeti Rusya Federasyonunun içinde, Kuzeydoğu Sibiry’a da Kuzey Buz Denizine dökülen Lena, Yana, İndigirka ve Kalıma ırmakları arasındaki havzada yer alır. Çok büyük topraklara sahip olan Saka Cumhuriyetinin topraklarının %40’ı kutup çevresinin arkasındadır ve yaşam için son derece zorlu şartlara sahiptir.

Sovyetler Birliğindeki 1990’lı yılların başındaki yapılanmalar neticesinde 27 Eylül 1990 tarihinde Sakalar egemenliğini ilan etmişlerdir. Mevcut siyasi sistemi bir başbakanlık sistemi olup, 200 kişiden müteşekkil İl Tümen adlı bir parlamentosu vardır. Hükümet Cumhurbaşkanı, yardımcıları ve Cumhurbaşkanı’nın atadığı 14 bakandan oluşmaktadır. Ülke 32 rayona (idari bölgeye) ayrılmıştır. 7 şehri 36 kasabası vardır. Başkenti yaklaşık 200 bin nüfuslu Yakutsk şehridir.

1992 yılından itibaren ülkenin ekonomik kaynaklarının kullanımında yeterli olmasa da ekonomik bağımsızlığın kazanıldığı görülür. Bir ormanlar ülkesi olan Yakutistan ekonomisi, avcılık ve balıkçılık üzerinedir. Ülkede tarıma elverişli alanlar az olduğu için tarım gelişmemiştir. Tarım yapılan bu elverişli alanlarda tahıl, sebze ekilir. En önemli maden rezervleri uranyum, altın, elmadır. Yakutistan’ın nüfusu 1,500,000’dir. Ancak Sakaların nüfusu ancak 500 bindir. Yani nüfusun 1/3’ünü Sakalar teşkil eder. Yakutistan’da Sakalardan başka Ruslar, Tatarlar ve Ukraynalılar da yaşamaktadır.

Sakalar tarihleri boyunca birkaç defa din değiştirmişlerdir. Önceleri Şaman dininde olan bu Türk grubu, 18.yüzyılda zorla Hristiyanlaştırılmıştır. Günümüzde Sakaların çoğu Şamanizmi tekrar benimsemiştir. Kullandıkları dil Saka dilidir. Saka dili Türk dillerinin bir grubudur. Ancak bu dil Sakaların Moğollarla olan yoğun ilişkileri nedeniyle bir hayli değişmiştir. Sakaların yazısı 1929 yılına kadar kendilerine ait olan Küsvi alfabesine, 1929-1939 yılları arasında Latin alfabesine,

1939'dan sonra ise Kiril alfabesine dayandırılmıştır. Günümüzde ise yeniden Latin alfabesine geçiş söz konusudur. (Memiş; Ekrem, Nuri; Köstüklü, 84)

2.2.5. Altay Cumhuriyeti

Altay Türkleri Dağlık Altay'da yaşayan çeşitli Türk kabilelerinden oluşan bir halka verilen addır. Bugünkü Altay Cumhuriyetinin toprakları, Türk tarihinin ihtişamlı dönemlerinin yaşandığı topraklardır. Milattan önce bu topraklar Sakaların ve Hunlar'ın hakimiyetine tanık olmuştur. Milattan sonra Göktürk Kağanlığı, Uygur ve Kırgız devletleri bu topraklarda hakimiyetini sürdürmüştür. 12. asrın sonundan itibaren Moğol hakimiyetine girmişlerdir. (Somuncuoğlu, 2002: 141)

Altay'daki Türk varlığını tehdit eden etki 17. asırda bölgeye Rusya'nın girişiyle başlamıştır. 19. asrın ikinci yarısında Altay'da Rusya'nın kesin hakimiyeti sağlanmıştır. Altay Türkleri üzerinde kesin bir hakimiyet sağladıktan sonra Rusya Altay'da yoğun bir Ruslaştırma politikasının yanında Hristiyanlaştırmayı da başlatmışlardır. 19. yy.da Altay topraklarında Ruslar, Altay Ruhani Misyonunu oluşturmuşlardır. (Somuncuoğlu, 2002: 141)

Sovyetler Birliğinin diğer bölgelerinde de olduğu gibi, 1980'li yılların sonu 1990'lı yılların başı Altay halkının milli kimlik arama, öze dönüş yılları olmuştur. Bu yıllardaki milli bilinçlenme, ana dil kullanımının yaygınlaşması ve eski geleneklere dönüş Altay toplumunu etkilemiştir. Halkın toplumsal hayatında kendisini gösteren bu gelişmelerin siyasileşmesi de uzun zaman almamıştır. Yaklaşık 250 yıl önce Rus idaresi altına giren Altay Türkleri dini ve siyasi her türlü baskıya maruz kalmışlardır. Bugün resmi olarak Hristiyan kabul edilen fakat bu dini samimi olarak benimsemeyen Altay Türkleri'nin birçoğu "Kamlık" dinine inanmaya devam etmektedir.

Altay Türklerinin ilk yazılı dili bölgeye Hristiyanlığı yaymaya gelen misyonerler tarafından kiril alfabesiyle "Teleist" ağzının esas alınmasıyla oluşturulmuştur. Bolşevik İhtilaline kadar sadece kilise kitapları ve birkaç eserde kullanılan bu yazı dili, 1928 il 1938 yılları arasında Latin alfabesine dönülmüş ve 1938 de tekrar kiril alfabesine dönülmüştür. 1940 yılından sonra kiril alfabesiyle

sistemli bir şekilde okul ve tarih kitapları, Altay Türkçe'si grameri ve edebi ürünler yayımlanmıştır. (Dilek, 2002: 149)

Altay Türkleri bugün Rusya Federasyonuna bağlı olarak yaşamaktadırlar. Yüzölçümü 93 bin kilometrekaredir. Doğusunda Tuva ve Moğolistan, kuzeyinde Hakas Muhtar Cumhuriyeti, güneybatısında Kazakistan, güneyinde Çin bulunmaktadır. Muhtar Altay bölgesinin nüfusu yaklaşık 185.000 civarındadır. Ülkenin zengin yer altı serveti olan altın, çinko, demir gibi madenler ile orman kaynakları bu Türk vatanına çok sayıda Rus veya Slav göçmeninin yerleşmesine sebep olmuştur. Ancak yaklaşık 75.000 nüfuslarıyla genel nüfusun %30 unu teşkil eden Altay Türkleri kendi vatanlarında Ruslara göre azınlık durumundadırlar. (Devlet, 1992: 149)

2.2.6.Tuva Cumhuriyeti

Tuva kökeni hakkında kaynaklar kesin bir bilgi vermemekle beraber 4.asırda Çin'in kuzeyinde hakimiyet kuran Toba Devleti'nden geldiğine dair görüşler vardır. (Arıkoğlu, 2002: 173) Rusya Federasyonu içinde olsun, Sibirya'daki milli idari oluşumlar içinde olsun, Tuva Cumhuriyeti ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bunu belirleyen Tuva'nın tarihi, demografik durumu, milli bilinç seviyesi ve coğrafi konumudur. Rusya Federasyonunun diğer üyelerinden farklı olarak Tuva, Bolşevik devrimini takip eden iç savaştan hemen sonra Sovyetler Birliğine dahil olmamış, 1944 yılına kadar ayrı bir devlet olarak varlığını sürdürmüştür. Tuva, Sibirya yerli halkı içinde Tuvaların çoğunlukta olduğu tek idari birimdir. 1998 verilerine göre, Tuva'nın nüfusu 310.000'dir. Bu nüfus içinde Tuvalar 210.000 kişiyle nüfusun %66'sını oluşturmaktadırlar. (Somuncuoğlu, 2002: 160)

Doğu Sibirya'nın güneyinde bulunan Tuva Cumhuriyeti'nin Hakasya ve Moğolistan'la sınırı vardır. Tuvalar Türk dilli bir halktır. Fakat tarihi ve dini sebeplerden dolayı Moğol kültüründen etkilenmişlerdir. Tuvalar sadece dil olarak değil köken olarak da Türk'tür ve kökenleri Yenisey Kırgızlarına dayanmaktadır. (İnan,1987: 29)

Ekonomisi köy ekonomisine dayanmakta olup, başlıca besicilik yapılıır. Ülkenin yarısının ormanlık olması avcılığın gelişmesini doğurmuştur. Az miktarda

tarımın da yapıldığı görülen Tuva Cumhuriyeti, yer altı zenginlikleri bakımından önemli bir ülkedir.

Tuva dili bugün işlenmiş bir dil haline getirilmiştir. 1930'da yazı dili Latin harfleri esasına göre düzenlenmiş fakat 1941'de diğer Türk lehçelerde olduğu gibi Tuvaca içinde Kiril Harfleri icat edilmiştir. Zengin destanlara sahip olan Tuva halkının en meşhur destanı Keser'dir. Tuvalılar eski Türkler gibi Şamanist idiler. Sonraları Moğolistan'ın tesiri ile Lemaizm'e girmişlerdir.

Kısaca küçük bir Türk topluluğu olan Tuvalar, büyük topluluklardan uzak kendilerine has olan kültürlerini muhafaza etmeye gayret etmektedirler. Şu anda sayıları az olmakla birlikte Ruslar arasında erime tehlikesinden uzaktırlar. (Devlet, 2002: 35) Son yıllarda eğitim ve öğretim hayatında dersler Tuva Türkçe'si ile yapılmaya başlanmış ve ana dili öğrenim dili olarak ilkokullarda kullanılmaya başlanmıştır. Latin harflerine geçme konusunda çalışmalar yapılmaktadır.

2.2.7.Hakas Cumhuriyeti

Minusin, Abakan, Yenisey ve Sibirya Türkleri adlarıyla anılan, günümüzde, çok eski kültür ve medeniyetlere sahne olan güney Sibirya'daki Orta Yenisey ve Abakan ırmağı boylarında yaşamaktadırlar. Türk kültürüne ait en eski arkeolojik kalıntıların büyük bir kısmı bugünkü Hakas Türklerinin yaşadığı bölgede bulunmuştur. Eski tarihin ihtişamına rağmen, Hakasya'daki bugünkü Türk varlığı çok düşüktür. Bölgenin yoğun Ruslaştırılması ve asimilasyon politikası Hakasları yok olma tehlikesi ile karşı karşıya getirmiştir.(Özkan, 1997:1553.).

1727 yılında Hakaslar Rus egemenliğine girmişlerdir. Rus politikaları yüzünden Hakas Cumhuriyetinin toplam nüfusu içinde Hakaslar nüfusun % 10'unu oluştururlar. Hakasların geleneksel ekonomisi kır merkezlidir. Hakaslar 1876'da Rus Ortadoksluğuna geçmiş olduklarından kendilerini Hıristiyan sayarlar. Ancak günlük hayat, yerel inançlar Ortadoks öğretilerinin sıkı uyumlaştırılması özelliği taşır. Hakas edebi dili ancak 1922 yılında oluşturulmuştur.(Anderson, 2002: 200-203).

2400 kilometrekarelik bir alana yayılan Hakasya'da, Yenisey ve Abakan ırmağı ülke ekonomisinde önemli bir yer teşkil eder. Nüfusun büyük kısmı bu ırmakların kenarındaki yerleşim yerlerinde ikamet ederler. Ormanlar ülkenin büyük

zenginlik kaynağıdır. Maden çeşitleri bakımından da çok zengindir. Altın, kömür, demir, bakır başlıca üretimi yapılan madenlerdir.

Hakaslar 1990'lı yılların başında milli hareket mücadelesini vermiş ve halk arasında ise milli uyanış yaşanmıştır. Hakas dilinin yaşatılması Hakas toplumunun ciddi sorunlarından birisidir.

2.2.8.Kırım Özerk Cumhuriyeti

Kırım, miladi 430 yılında Hun İmparatoru Atilla'nın hakimiyetindeki Alanlar'ın hakimiyetine girmiştir. O tarihten itibaren Kırım'a akın akın Türkler yerleşmiştir. 6. yy.'da Avarlar, 10. yüzyılda Peçenekler ve Kıpçak Türkleri Kırım'a gelerek yurt edinmişlerdir. 1239 yılında Altın Ordu hakimiyeti altına giren Kırım daha sonra Timur akınları yüzünden Altın Orda Devleti bölünmüş, ortaya Kırım, Kazan, Sibir, Astrahan Hanlıkları ile Nogay Mirzalığı çıkmıştır. Kırım Hanlığı'nın kurucusu Giray Han'dır. Uzun yıllar Osmanlı hakimiyetinde kalan Kırım, 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması ile Osmanlı himayesinden çıkmıştır. 1783'te Rusya'nın işgaline maruz kalan Kırımda Türklerin esaret yılları başlamıştır (Çapraz,1997: 1528). II. Dünya Savaşı sırasında Kırım Türkleri tarihin en büyük soykırımına ve katliamına maruz kalmış, o dönemin Sovyet lideri Stalin, Kırım halkını yük trenlerine doldurarak Sibiryaya sürmüştür. Daha sonra bu ülke Federatif Rusya'nın idari yapısından çıkarılarak Ukrayna'ya verilmiştir. 1980'li yılların sonunda kendi ülkelerine göç etme hakkını kazanmış ve 1991-1992 yıllarında Kırım-Tatar Cumhuriyeti kurulmuştur. (Memiş, 1995: 84-85)

Bir topluluğun millet olabilmesi için iki önemli unsur vardır. Bunlar dil ve dindir. Müslüman Kırım Tatarları, Türkçe'nin bir lehçesi olan Kırım Tatar dilini konuşarak, asıllar boyu gelenek, görenek ve adetleriyle bir millet olarak yaşamışlardır.

Rusların bu bölgeyi işgal etmeleriyle birlikte dil, din ve eğitim alanlarında yapılan baskılar ve asimilasyon politikalarıyla birlikte bugün Kırım'da Kırım-Tatar dilini sadece yaşlıların bilmesi sonucunu doğurmuştur. Bugün bu dilin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya gelinmiştir. Kırım Tatarlarının yazısı 1929 yılına kadar

Arap, 1929-1938 arası Latin ve 1938'den sonra Kiril alfabesine dayandırılmıştır (Yüksel, 1997: 1523).

Kırım'da 1995 nüfus sayımına göre 2.600.000 kişi yaşamaktadır. Ancak bu nüfusun sadece %10'unu Kırım Türkleri oluşturmaktadır. Kırım Tatarlarının dini, İslam dinidir. Kırımçak denilen etnik gruplar aslında Türk olmalarına rağmen Yahudi dinine girmişlerdir.

Tataristan hem tarım hem de endüstri ülkesidir. En büyük zenginliği petrol ve doğalgazdır.

2.2.9.Gagavuz (Gökoğuz) Muhtar Cumhuriyeti

Ortodoks Hristiyan bir Türk topluluğu olan Gagavuzlar, Güney Moldova başta olmak üzere Ukrayna'nın Odesa, Belgrad, Kabardina-Balkar, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye, Yunanistan ve Romanya'da yaşamaktadırlar. (Güngör,1997: 1595). Gagavuzların kökenleri hakkında onlarca tez ileri sürülmekle birlikte asıl kabul gören, :Gagavuzların Peçenek,Oğuz ve Kumanlarla Anadolu Selçuklularının balkanlarda oluşturduğu bir Hristiyan Türk topluluğudur. (Argunşah, 2002: 230)

Gagavuz Türkçe'si, Azeri Türkçe'si, Türkmen Türkçe'si ve Türkiye Türkçe'si ile Türkçe'nin Oğuz grubunu teşkil etmektedir. Gagavuzlar dillerini ulusal birliğin dayanağı olarak benimserler. Dilleri milli bilincin en önemli unsuru olarak görmektedirler. Gagavuzlar değişik zamanlarda Rumca, Bulgarca, Rusça, Romence öğrenmek ve bu dillerin alfabelerini kullanmak zorunda kalmışlardır. Türkçe konuşup yazmalarına rağmen 1918'den 1932 yılına kadar Kiril alfabesini, 1932'den 1957'ye kadar Latin alfabesine ve 1957'den 1996'ya kadar tekrar Kiril alfabesini kullanmak zorunda kalmışlardır. Günümüzde ise Latin alfabesini kullanmaktadırlar. Etnik ve kültürel asimilasyona maruz kalmış olan Gagavuzların çoğu asimile olmamışlardır. Özerklik süreciyle birlikte Gagavuzlara ana dillerini her alanda kullanabilme imkanı doğmuştur. (Çınar,1997: 1607-1608)

Günümüzde Ortodoks Hristiyan olan Gagavuzlar'ın Hristiyanlığı Bizans'ın baskıları sonucu kabul etmişlerdir. Ancak Gagavuzlar Hristiyanlığı ve Hristiyanlığı değişik zamanlarda kabul etmeleri ve uzun zaman Müslümanlarla birlikte yaşamaları gibi sebeplerden dolayı hem İslami hem de Orta Asya Türk kültür

unsurlarının inançlarında geniş bir yer edindiği görülmektedir. Atatürk, Gagavuzların İstanbul Ortadoks kilisesi ile irtibatlandırılmaları gerektiğini vurgulamıştır. Gagavuz Türkleri ile soy birliğinden yola çıkarak bugünkü statülerine tavır alınmamalı ve desteklenmelidirler. (Balkanlı,1997: 1617)

Büyük çoğunluğu Moldavya Cumhuriyeti sınırları içinde oturan Gagavuzlar, Moldavya'nın idari yapılanmasında 1992 yılında Gagavuz Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Nüfusu 170.000 olan Gagavuz Cumhuriyeti'nin başkenti Konrad'dır.

2.2.10.Doğu Türkistan Özerk Cumhuriyeti

Türklüğün ana yurdu Doğu Türkistan'dır. Yaklaşık 2 milyon kilometrekare yüzölçümü ile Asya'nın merkezinde yer alan bu kadim Türk vatanının yani Doğu Türkistan'ın tarihi ve coğrafi adı 1876'daki Çin-Manşur istilasından sonra "Sincang" olarak değiştirilmiş ve 1995 yılında "Sincang Uygur otonom bölgesi" adıyla bugünkü idari statüsünü kazanmıştır. Doğu Türkistan; kuzeyde Rusya; batıda Batı Türkistan'ı oluşturan Kazakistan ve Tacikistan; güneyde Afganistan, Pakistan, Hindistan, Tibet, doğuda Çin ve kuzeydoğuda Moğolistan ile sınırları vardır. (Bekin, 1997: 1391). Temel insan hak ve özgürlükleri bakımından Çin yönetimince haksız baskılara maruz kalan Doğu Türkistan bugün yok olmama mücadelesi vermektedir. (Türkistan, 1997: 1451)

Doğu Türkistan halkı Türk dilini muhtelif lehçelerini konuşan ve fonetikleşmiş Arap alfabesini kullanan Uygur, Kazak ve az sayıda Kırgız, Özbek gibi Müslüman Türk boylarından oluşmaktadır. Doğu Türkistan'ın doğal kaynakları bakımından dünyanın en zengin ülkelerinden biri olarak sayılması gerekirken, Çin'in sömürü politikası nedeniyle zenginlikleri talan edilircesine Pekin kasalarına aktarılmıştır. Çin'in hammadde kaynaklarının %85'i Doğu Türkistan'dan karşılanmaktadır. Ülke sanayi kuruluşlarında çalışanların %95'inin bölgeye yerleştirilen Çinliler oluşturmaktadır. Çinli, Doğu Türkistan'da Müslüman Türk nüfusunun artmaması için doğum kontrolü kanunu acımasızca uygulamaktadır ve en büyük nükleer merkezi ve deneme alanı da buradadır. (Bekin, 1997: 1392-1393). Doğu Türkistan'da Türklerin hemen hemen hepsi tarım ve hayvancılıkla geçimlerini sağlamaktadırlar.

Doğu Türkistan bugün birçok dinin yaşandığı bir bölgedir. Bölgede en yaygın dinler, İslamiyet, Lamaizm, Budizm ve Teoizm'dir. Ancak toplumsal yaşamda en etkin din İslamiyet'tir. (Emet, 2002:..279). Günümüzde Doğu Türkistan'da nüfus bakımından en büyüğü Uygurlar olmak üzere çok sayıda Türk topluluğu yaşamaktadır. Doğu Türkistan'ın toplam nüfusu 16.000.000 civarındadır ve bu nüfusun %62'sini Türkler oluşturmaktadır. Son yıllarda eski Sovyetler Birliğinde görülen dağılma sonrası Çin bölgede özellikle manevi yaşamda serbestlikler getirmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.TÜRK DÜNYASINDA SOSYO-KÜLTÜREL BÜTÜNLEŞMENİN TEMEL DİNAMİKLERİ

Manevi değerler, bir milletin kültürünü başka milletlerin kültürlerinden ayırt ettiren ve ona kendi özelliğini veren kıymet hükümleri, inançlar, müşterek ülküler, lisan, tarih şuuru, milli felsefe gibi bazı manevi unsurlardır. Bu unsurlar, en büyük grup olarak vasıflandırabileceğimiz cemiyetin dağılmasını önleyen pekiştirici veya kaynaştırıcı unsurlardır. O halde bu unsurlar bütünleşme duygusunu besleyen çok önemli manevi kültür unsurlarıdır. Millet ismini verdiğimiz sosyal grubu meydana getiren şartlar manevi değerle ilgilidir.

Aynı dine mensup olan, aynı lisanı konuşan ve müşterek ülkelere sahip olan insanların meydana getirdikleri sosyal gruba millet denir. Millet, dil ve din iştiraklerinden başka aynı ülkelere bağlanmayı gerektirecek müşterek değerlerle birbirine bağlı olan insanların meydana getirdikleri gruptur. Böyle bir grubun aynı kültürü paylaşması, aynı soydan gelmesinin ve devamlı sosyal temaslar kurmanın sonucunu teşkil etmiş olabilir. Fakat kabul edilen gerçek millet denilen grubun aynı kanı taşıyanlar grubu olmaktan ziyade aynı kültürü paylaşan ve müşterek değerlere bağlı olan insanların meydana getirdiği bir grup olması gereğidir. Kendi tarihinin şuuruna sahip olmayan, kendi milletinin inançlarına ters düşen, milli hayat felsefesini benimsemeyen ve millete ait kıymet hükümlerini hor gören fertler, damarlarında aynı kanı taşımakla o milletle bütünleşmez.

Kültür değerleri, bir milleti millet yapan birleştirici unsurlardır. Dil, kültürün nesilden nesile intikalini ve kültürün zenginleşmesini sağlar. Böylece dil fertlere biz şuurunu aşılır ve onları bir araya toplar. Dilin bozulması, biz şuurunun ortadan kalkmasına, birliğin ve bütünlüğün zayıflamasına yol açar. Aynı şey tarih şuurunun, değer hükümlerinin, inançların ve milli felsefenin bozulmaya maruz bırakılmasıyla da ortaya çıkar. Milli felsefe, dinin özünü teşkil eden prensiplerin ve akidelerin benimsenmesiyle ortaya çıkan yaygın bir hayat görüşü halinde kültürel değerlerden birini meydana getirebilir. Mesela Türk-İslam kültürünün özünü teşkil eden bütünlük akidesi, cemiyeti, parçalanması dince men edilmiş ve birleştirilmesi veya bütünleştirilmesi emredilmiş bir realite olarak tanıtır. Bu prensip bir hayat

felsefesi ve görüşü halinde milleti teşkil eden bütün fertler tarafından benimsendiği takdirde o milletin bütünleşmesi kolay olur. (Bilgiseven, 1976: 66-67)

Millet olmanın temel şartlarından biri, kendini ifade edebilecek bir kimliğe sahip olmaktır. Farklı bir kimlik sergilemenin yolu ise kültür ile mümkündür. Her milletin kültürü onun şahsiyeti hükmündedir. Gelişmiş, olgunluk düzeyine erişmiş bir kültür milletlerin tarihine paralel bir çizgi takip eder. Dolayısıyla uzun tarihi süreçlerden geçerek, millet hayatında varlığını sürdüren kültürler, başka milletler karşısında övünç kaynağıdır.

Milletimizin mutluluğu ve yüceltilmesi; manevi dünyamızı zenginleştiren, bizi millet yapan, ortak bir ideal etrafında birleşmemizi sağlayan kültürel değerlerimize sahip çıkma ve koruma noktasındaki hassasiyetimize bağlıdır. Büyük millet olmanın yolu, kişilikli toplum olmaktan, yani dünya milletleri arasında kendi kültürümüzle var olabileceğimizin şuurunu kazanmaktan geçer. Amaç ve hedefleri yüksek böyle bir anlayışın bütün Türk dünyasında kök salması, tarihin tabii mecrasına girmesi anlamına gelir. (İsmail, 1997: 397) 21. yüzyılın Türk çağı olarak görmek isteyenler bu hedefe, manevi dünyamızı kuran temel değerlere şuurlu bir şekilde sahip çıkmakla ulaşabileceğini unutmamalıdır.

Bugün Türk milleti, dünya coğrafyasının geniş bir kısmına yayılmış bulunmaktadır. Bu binlerce kilometrelik “Türk Coğrafyası” devlet sınırları ile bağlı değildir. Bu geniş coğrafyanın adı “Büyük Türkistan Coğrafyası”dır. Bugün bizlerin uzun yıllardan beri farklı coğrafyalarda yaşıyor olmamız, başka kültürlerle iç içe bulunmamız birbirimizden ayrı düşmeye, kopmaya, birbirimizi unutmaya asla sebep değildir ve olmamıştır. Bu durum, aksine bize zengin kültür hazinesi kazandırmış, Türk milletine sonsuz devamlılığın, edebiyetin anahtarını vermiştir. Türk illerinin büyük yazarı Cengiz Aytmatov’un ifadesiyle “Türk Rönesans’ının tomurcuk açmaya başladığı bu çağ”da Türk dünyasına ait edebi eserlerin, edebi şahsiyetlerin ve diğer sanat eserlerinin bütün Türk Cumhuriyetlerinde işlenmesi, tanınması ve bunlara haz duyulması, gençlerimize gerekli vatan şuur ve heyecanının verilmesi çalışmalarına süratle devam edilmelidir. (Güzel, 1997: 983-984)

21. yüzyılda Dünya bir taraftan küreselleşirken diğer taraftan yeniden kutuplaşmalara ayrılmaktadır. Bu bağlamda Türk Dünyasının 21. yüzyılda bu

küreselleşme ve kutuplaşmalar karşısında bir bütünlük arz etmesi gerekmektedir. Bu bütünlüğün temeli ise binlerce yıldır aynı kültürel değerlere sahip olmaktan aranmalıdır. Çünkü kültür kısa süreli değil uzun süreli bir bütünleşmenin çimentosudur.

20. yüzyılın sonunda meydana gelen dünya olaylarının en önemlisi SSCB'nin dağılma sürecine girmesinden sonra, bağımsızlığını elde eden yeni Türk Cumhuriyetlerinin ortaya çıkmasıdır. Bu olay Türklerin Ergenekon'dan yeniden çıkışları olarak düşünülebilir.

Kazak Demograf Makaş Tatimov'un tanımladığı gibi: kuyruğu kamçaka yarım adasında olan, sağ kanadı Sibir taygarlarından Urallara, Kırım'a uzanan, sol kanadı Turfandan Afganistan'dan Abadan'a uzanan, başı Anadolu, burnu Bosna-Hersek'te bulunan, ünlü ve kutsal masal kuşu "Anka"yı andıran bir coğrafyada çok çeşitli milletler ve topluluklarla karışık halde yaşayan bir dünya olan Türk Dünyası (Güzel, 1997: 983)'nda bütünleşme manevi kültür veya manevi değerler müşterekliği olan "mana" bütünleşmesinde aranmalıdır.

3.1. Türk Dünyasında Bütünleştirici Bir Unsur Olarak Dil

Dil, bir milleti millet yapan öğelerin başında gelir. Bir toplumun millet niteliğini kazanabilmesi, her şeyden önce o millete has bir dilin varlığı ile meydana gelir. Dil, bir milletin duygu ve düşünce tarzı, tarihi ve toplum hayatı ile birlikte yürüdüğünden, millet varlığının bir damgası ve o milletin ayrılmaz bir parçasıdır. (Gülensoy, 1995: .4) insanlar arasında anlaşmayı sağlayan araç dildir. Kültür, dil yardımıyla aktarılır.

Muharrem Ergin dilin çeşitli özelliklerini içeren ayrıntılı tanımını şöyle yapmıştır. "Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii bir vasıta, kendine mahsus kanunları olan ve ancak bu kanunlar çerçevesinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli antlaşmalar sistemi, seslerden örülmüş içtimai bir müessesedir. (Ergin, 1972: 3)

Dil kültür öğelerinin anlamlarını tek tek belirlemekle kalmaz, asıl onları birbirine bağlayan ve sisteme dönüştüren açıklığa da kavuşturur. Modern dil bilimi

(linguistik) dilin, sözlerin taşıdığı anlamlardan bağımsız bir biçimsel yapıya sahip olan sistemli bir bütün olduğunu ortaya çıkarmıştır. Düşünce ve haberleşme, bu biçimsel yapılarla belirlenmektedir. Kültürün dile olan bağımlılığı, sözlerin taşıdığı anlamdan ötürü dilin, kültürü yaşanan şey olmasından doğmakla kalmaz, dil ayrıca kültüre biçimde kazandırır. Kültür, dilin yapısından yararlanarak bir sisteme dönüşür. (Duvarger, 1982: 144)

Türkçülüğün esaslarını belirtirken “Lisani Türkçülüğü” açıklayan Gökalp, dilin canlı bir organizma olduğu görüşünü savunur.

Türk dünyasında bütünleşmenin temel dinamiklerinden birini oluşturan dil birliği meselesini tam olarak ortaya koyabilmek için, tarihten bugüne Türk dilinin gelişmesini ve bugünkü durumunu incelemek gerekir.

İnsanlar arasındaki yazılı ve sözlü her türlü iletişim dilin tanımlanmasında çok az bir yer tutar. Dilin asıl önemi, iletişimi sağlamaktan ziyade, insanlar arasında ortak duygu, düşünce, hayal ve dahası tavır birliği sağlamasıdır. Diğer bir söyleyişle dil, insanları birey olmaktan daha yukarı basamaklara yükselterek onlara millet olma vasfı kazandırır. Millet oluşumunu, devamlılığını ve bekasını temin eder. Milleti oluşturan bireyleri her yönüyle birbirlerine bağlayan en güçlü unsurlardan biridir. Dilin millet hayatındaki rolü çok iyi bilindiği için, milletleri bölmek, parçalamak ve yok etmek isteyenlerde tam tersine birleştirmek isteyenlerde dile başvurmuşlardır. Napolyon’un şöyle bir sözünü hatırlıyorum: “Evet Modern dünya, bugün artık dilin gücünü keşfetmiştir. Üstelik dil, yalnızca insanlar arasında manevi bağlar kuran araç değil, ekonomi ve ticareti de yönlendiren güçlü bir silah olmuştur. 1990’lı yıllarda ortaya çıkan yeni şartlar Türk Dünyası’nın önüne inanılmaz fırsat kapıları açmıştır. Bu kapıların gerçek anahtarı ise dildir. Çeşitli coğrafi, siyasi ve tarihi sebepler yanında diliyle oynanarak parçalanan Türk Dünyası, bugün dil birliği sağlayarak tekrar Gaspıralı İsmail’in dediği gibi, “dilde, işte, fikirde” birleşebilir.

Türk Dünyasında bütünleşmenin temel dinamiklerinden birini oluşturan dil birliği meselesini tam olarak ortaya koyabilmek için, tarihten bugüne kadar Türk dilinin gelişimi ve bugünkü durumunu incelemek gerekir.

3.1.1. Ana Hatlarıyla Türk Yazı Dilinin Tarihi Gelişimi

Türk dilinin ilk yazılı metinleri 8. yüzyılda Orhun Abideleri ile başlar. 8. asırdan önceki dönem bugün için karanlık dönemdir. Araştırmacılar, 6. yüzyıldan geriye doğru milat yıllarına kadar olan döneme ilk Türkçe (Pre-Turkic) adlarını verirler. Bu devirlere ait hiçbir metin yoktur. Çuvaş ve Yakut kollarına lehçe adını veriyoruz. Bu lehçelerden Çuvaşça, Bulgar Türklerinin dili olmuştur. Çuvaşça ve Yakutça asırlar boyunca sadece konuşma dili olmuş, ancak son asırlarda yazı dili haline getirilmiştir. 7. yüzyıldan itibaren, yazılı metinlerden takip edebildiğimiz Türkçe ise 13. asra kadar tek bir yazı dili olarak gelmiştir. Köktürk, Uygur ve Karahanlı devri eserleri arasında gramer yapısı bakımından farklılık yoktur. Uygur ve Karahanlı eserleri arasında sadece kelime hazinesi bakımından önemli farklılık vardır. Uygur eserlerinde Sanskritçe'den girmiş veya Türkçe'den yaratılmış bulunan Budizm ve Maniheizmle ilgili kelimeleri Karahanlı eserlerde Arapça ve Farsça'dan girmiş veya Türkçe'den yaratılmış İslamiyet'le ilgili kelimeler vardır. Bunlar dışındaki kelime kadrosu yine ortaktır. (Ercilasun, 1993: 31-32) Demek ki aynı şekilde ve aynı tarzda konuşmuş olsalar bile bütün Türklerin 12. yüzyılın sonuna kadar, aynı yazı dilini kullanmış olmaları, Türk dilinin bütünlüğü açısından son derece önemlidir.

12. asrın sonuna kadar tek bir yazı dili halinde devam eden Türk yazı dili, 13. asrın başından itibaren iki ayrı yazı dili haline gelmiştir. Anadolu da ortaya çıkan bu yazı dilinin oluşumu bir takım siyasi ve coğrafi sebeplere bağlıdır. Orta Asya'dan batıya doğru başlayan büyük göçler neticesinde Anadolu'ya ulaşan Oğuz Türkleri, Arapça ve Farsça'yı kullanmışlar, "olga-bolga" adı verilen hem Doğu Türkçe'sinin hem de yeni ortaya çıkan Batı Türkçe'sinin özelliklerini bünyesinde barındıran Batı Türkçe'sini oluşturmuşlardır. (Yaman, 1997: 200-201) 13. asırda Anadolu ve civarında ikinci bir yazı dilinin ortaya çıkmasıyla, bu yüzyıla kadar tek bir kol halinde devam eden Türk dili, bu asırdan sonra iki büyük kol halinde 20. yüzyılın başına kadar merkezden uzakta kalmış ve bazı küçük Türk boyları hariç hemen hemen bütün Türk Dünyası tarafından kullanılmıştır.

20. yüzyılın başlarında kadar tek bir yazı dili dairesinde yol alan Kuzey Doğu Türkçe'si, bu yüzyılın başında çeşitli siyasi sebeplerle birbirinden ayrılmış ve her birine "dil" denilmiştir. Her birine ayrı ayrı dil denilen bu kollar arasındaki bu

farklılıkları artırmak için her birine ayrı alfabe uydurulmuştur. Telaffuzdaki farklılıkları esas alan bu suni parçalama metodu ile aynı dilin ağızları sayılabilecek kolları, ayrı ayrı birer yazı dili haline getirilmeye çalışılmıştır. Temeli 19. asır sonlarında İliminski'nin parçalayıcı fikrine dayanan “böl, parçala, yut” prensibi neticesinde tek bir yazı dilinden 15'in üzerinde yazı dilleri teşekkül ettirilmiştir. Başlangıçta tabii bir lehçe olarak kabul edilen Özbek, Kazak, Kırgız... Türkçeleri (lehçeleri) daha sonraları ayrı ayrı diller haline getirilmiştir. Farklı suni yazı dilleri kullanılmasına rağmen o bölgede yaşayan Türklerin hemen hepsi birbirini anlamaktadır. (Yaman, 1997: 201)

Aynı kökten çıkan bu lehçelerin ayrı ayrı birer dil haline getirilmek istenmeleri -her türlü zorlamaya rağmen- Türk dilinin temelindeki sağlamlılık sebebiyle başarıya ulaşmamıştır. Lehçeler bugün bile aynı dil sayılabilecek kadar birbirlerine yakındır.

Batı (Oğuz) Türkçe'si 13. yüzyılın İran üzerinden Azerbaycan ve Anadolu'da ortaya çıkmış ve aşağı yukarı 20. yüzyılın başlarına kadar, aynı yazı geleneği çerçevesinde devam ede gelmiştir. Tıpkı Kuzey Doğu Türkçe'si gibi, Batı Türkçe'si de 12. asrın sonuna kadar devam eden Eski Türkçe'nin farklı coğrafya da bir devamıdır. Bir takım fonetik ve morfolojik farklarla, değişik dillerden etkilenme dışında 20. yüzyıla kadar iki yazı dilinin birbirinden önemli farkları bulunmaktadır. (Yaman, 1997: 2002) Batı Türkçe'sinin 13-15. yüzyıllardaki ilk dönemine Eski Anadolu Türkçe'si adı verilmektedir. 15. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyıla kadar hemen hemen aynı yazı geleneği Türkiye, Azerbaycan, Rumeli ve kısmen Kırım da kullanılmıştır. Bu bölgenin coğrafi genişliği göz önüne alındığında, aralarında telaffuza dayalı farklılıkların görülmesi doğaldır. Ancak, yazı dilinin konuşma diline göre daha az değişeceği dikkate alınarak aynı dilin kullanılmış olması da normal bir durumdur.

Kafkasların ve Türkistan'ın Rus işgaline uğraşı ve onlardan daha önce 1873'te Kırım'ın aynı mukadderatı yaşamış olması; Balkanların yavaş yavaş Osmanlı'nın elinden çıkması ve nihayet Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasıyla Batı Türkçe'si dört ana kola ayrılmıştır. Bu dört kol Türkiye Türkçe'si, Türkmen Türkçe'si, Azerbaycan Türkçe'si ve Gagavuz Türkçe'sidir. Bu dört kol aynı yazı

dilinde eser vermelerine rağmen, farklı istikametlere yönelmek zorunda kalmışlardır. Bu farklılıkta, Rus istilas, alfabe değişiklikleri, Türkiye'nin Avrupa'yla olan ilişkisi ve Rus diliyle olan ilişkilerin önemli rolü olmuştur. Farklı coğrafyalarda ki, farklı alfabelerde yazmalarına rağmen, Batı Türkçe'sindeki lehçelerin farkları büyük değildir. (Ercilasun, 1997: 190) Bu lehçeleri kullanılan Türkler birbirlerini kolayca anlayabilmektedir.

Adına ister dil denilmiş olsun ister lehçe, bütün bu kurallar Türk dilinden ayrılmıştır. Tıpkı Ulu bir Çınar'ın dalları gibi söğütte boy veren Osmanlı Çınarına benzer bir şekilde birkaç kıtaya dal budak salmıştır. Çiçekler ve meyveler farklı olsa da, gövde ve gıda alınan toprak aynıdır.

3.1.1.1. Türkçe'nin Günümüzdeki Yayılma Alanları

Türkçe Balkanlardan Çin'e kadar uzanan büyük coğrafya da farklı yoğunluklarda lehçeler ve ağızlar halinde kullanılmaktadır. Wambery'nin belirttiği gibi, Türkçe bilen bir kimse Türkçe konuşarak rahatlıkla Balkanlar'dan Çin'e kadar seyahat edebilir. Söz konusu alanda yaşayan Türkler, farklı devletler içinde, farklı konuşma biçimleri geliştirmiş olsalar bile, hepsi de Türkçe konuşurlar.

Türkçe'nin günümüzdeki yayılma alanlarını genel çerçevesiyle belirttikten sonra, şimdide daha özel parçalanmış adlarıyla Türk dilinin yayılma alanlarını açıklayalım.

- 1- Türkiye Türkçe'si: (Türkiye, Irak, Suriye, Kıbrıs, Yunanistan, Bulgaristan, Eski Yugoslavya)
- 2- Gagavuz Türkçe'si: (Moldavya, Ukrayna, Romanya, Bulgaristan)
- 3- Azerbaycan Türkçe'si: (Azerbaycan Cumhuriyeti, Gürcistan, Kuzey İrlanda)
- 4- Türkmen Türkçe'si: (Türkmenistan, Horasan, Afganistan)
- 5- Özbek Türkçe'si: (Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Afganistan, Tacikistan, Pakistan)

- 6- Uygur Türkçe'si: (Doğu Türkistan, Kazakistan)
- 7- Kazak Türkçe'si: (Kazakistan, Moğolistan, Doğu Türkistan)
- 8- Kara Kalpak Türkçe'si: (Özbekistan Cumhuriyeti İçinde Özerk Kara Kalpak Cumhuriyetinde)
- 9- Kırgız Türkçe'si: (Kırgızistan, Doğu Türkistan)
- 10-Kazan Türkçe'si: (Tataristan)
- 11-Başkurt Türkçe'si: (Başkurdistan)
- 12-Kırım Türkçe'si: (Kırım, Özbekistan Ve Romanya)
- 13-Nogay Türkçe'si, Karaçay Türkçe'si, Malkar Türkçe'si, Kumuk Türkçe'si: (Kuzey Kafkasya)
- 14-Altay Türkçe'si: (Rusya Cumhuriyeti Altay Bölgesi)
- 15-Hakas Türkçe'si: (Rusya Cumhuriyeti, Hakas (Abakan) Bölgesi, Çin'in Kansu Eyaleti)
- 16-Tuva Türkçe'si: (Rusya Cumhuriyeti Tuva Bölgesi, Moğolistan)
- 17-Yakut Türkçe'si: (Rusya Cumhuriyeti Yakutistan Bölgesi)
- 18-Çuvaş Türkçe'si: (Çuvaşistan Bölgesi)
- 19-Kuray Türkçe'si: (Polonya, Litvanya).

Bu kadar bir geniş coğrafyaya yayılmış çok sayıda kola ayrılmış olan Türk dilini 250 milyon civarında insan konuşmaktadır. (Yaman, 1999: 204)

3.1.1.2.Türk Dünyası'nda Bütünleşmede Dil Birliği ve Bütünlüğü Yolundaki Tarihi Arka Plan

Türk dilinin birliği meselesini 8. yüzyıldaki Göktürk Bengü taşlarına kadar indirmek mümkündür. Türkçe konusunda ilk şuurlu çalışma Kaşgarlı

Mahmut'un "Divan-ı Lügat-it Türk"ü dür. Anadolu'ya yerleşen Türklerin her alanda Türkçe'yi terk etmelerini gören Karamanoğlu Mehmet Bey, 1277'de bir ferman yayınlayarak Türkçe'den başka bir dil ile konuşmayı yasaklamıştır. (Gülensoy, 1995: 4-5)

Ali Şir Nevai Türkçenin birliği ve zenginliği konusunda önemli bir isimdir. O, dilin millet hayatındaki önemini iyi kavramış ve bu yönde eserler vermiştir. Nevai Türk dilini bütün Türkleri bir araya getiren bir unsur olarak görür. "Risau't-tayr" adlı eserinde bir beyitte Türk milletini yek vücut haline getirdiğini şöyle dile getirir.

"Çünkü taptım ul kalam ul kalam içre kemal,

Türk elfazı bile sürdüm makal,

Türk nazmı da çü men tartım alem,

Eyledim bu memleketini yek kalem."

Nevai, dilin yalnızca bir konuşma aracı olmadığını aynı zamanda insanların duygu ve düşünce bakımından birleştiren güçlü bir unsur olduğuna inanmış ve Türk boylarını birleştirmek için dilin bu yönde önemini vurgulamıştır. (Yaman, 2002: 64)

Türk Dünyasında bütünleşmenin önemini dil birliğinde gören önemli isimlerden biride Azerbaycan'lı Ahun Zade'dir. Ahun Zade 1857'den başlayarak özellikle alfabe konusunda birliğe götürecektir çalışmalar yapmıştır. Cumhuriyet sonrası Türkiye'de Sadri Maksud-i Arsal "Türk Dili" adlı eserinde bütün Türk Dünyasının tek bir Türk dilini kullandığını ortaya koymuş ve ebedi Türk dilinin oluşturulmasını istemiştir.

Türk dil birliği konusunda en şuurulu ve başarılı çalışma, hiç şüphesiz İsmail Gaspıralı'ya aittir. Gaspıral, Türk dünyasının "Dilde, işte, fikirde birlik" şiarıyla bütünleşebileceğini savunmuş ve bu yolda özellikle ortak dili savunmuştur. Yıllarca büyük sıkıntılar içerisinde çıkardığı "Tercüman" gazetesiyile bu düşüncesini gerçekleştirmeye çalışmıştır. İsmail Gaspıralı'nın bu düşünceleri, Türk dünyasının

birleşmesi ve dil birliğinin sağlanması yolunda çok büyük roller üstlenmiştir. (Ayvazoğlu, 1991: 96)

İsmail Gaspıralıya göre Türk dünyasındaki birliğin en önemli unsuru dil birliğidir. O hayatı boyunca Türk boyları arasında bir dil birliği oluşturmayı savunmuştur. Ona göre, başka dillerden kelime almak doğru değildi; kendi öz dilinden kelime türetilmeydi. Gaspıralı İsmail, Türk dünyasında birliğin kurulabilmesi için gidiş yolunu son derece bilinçli bir tarzda benimsemişti. “Dilde, fikirde, işte birlik” bu yol son derece isabetli bir karar ve bir o kadarda uygun yoludur. Çünkü Türk boyları değişik bölgelerde Türkçe’nin büyüklü küçüklü kollarını konuşmakla birlikte, her biri kendi derdine düşmüştü. Aynı dilin farklı biçimleri kullanılıyordu. Bir araya geldiklerinde rahatça anlaşabiliyorlardı ama dil denildiğinde yalnızca konuşma dili anlaşılmalı, dil üstün bir edebiyat, bilim ve kültürde ortaya koyabilmeliydi. Böyle bir durumda hangi lehçe veya kol esas alınmalıydı. Gaspıralı İsmail, bu durumda ortak bir Türkçe olarak o dönemde Osmanlı Türkçe’sini uygun görmekteydi. Diğer Türk lehçeleri İstanbul Türkçe’sine uydurularak kullanılacaktı. O dört yıllık eğitimin ilk üç yılında öğrenciler kendi lehçeleriyle eğitim-öğretim yapacaklar, dördüncü yılda ortak genel Türkçe öğrenilecekti. O oluşacak ortak bir dil içinde şöyle bir ölçü getirmişti. “Bu dili İstanbul’daki hamal ve kayıkçı ile Şarki Türkistan’daki deve sürücüsü ve koyun çobanı da anlayabilmelidir. (Saray, 1987: 72)

Gaspıralı İsmail’in hedefi gerçekte kültürel bir birlikteliktir. Gaspıralı siyasi bir birliktelik düşüncesinden sürekli kaçınmış ve bunu tehlikeli bulmuştur. Onun esas amacı ve arzusu, böyle bir birlikteliğin toplumsal ve kültürel alt yapısını oluşturmaktır. (Yaman, 1997: 65) Gaspıralı’nın temel yaklaşımı, “lisan-i umumi” adı verdiği bir dil birliğidir.

Gaspıralı İsmail, dil meselesini Türk birliği yönünde en önemli adım olarak görmekteydi. Dilde birlik sağlanmadan fikirde ve işte birlik sağlanamazdı. Kısaca dil birliği, fikirde birliğe, fikirde birlikte işte birliğe giden en emin ve kestirme yoldu. Bugün onun bu ulvi düşüncelerini çok daha iyi anlamaktayız. Türk dünyasında bütünleşmenin anahtarının dil birlikteliğinde olduğunu görmekteyiz.

Çünkü dil alanında sağlanabilecek bir birliktelik diğer bütün alanlarla ilgili yolları açacaktır.

Cumhuriyet sonrası Türkiye’de Türk dünyasında dil birliğine dikkat çeken önemli bir isimde Sadri Maksud-i Arsal’dır. Arsal “Türk dili için” adlı eserini 1930’lu yıllarda yayımlar ve dil ile ilgili görüşlerini ortaya koyar. O hem İdil-Ural Türklüğünü hem Türkistan Türklüğünü hem de Türkiye Türklüğünü yakından tanımaktaydı. Bu sebeple bütün Türk Dünyasının aslında tek bir dili kullandığını ortaya koymuş ve Türk Edebi dilinin oluşturulmasını istemiştir. Onun bu düşünceleri Atatürk’ü de etkilemiştir.

3.1.2.Bütünleşmede Dil Birliği Ve Alfabe Sorunu

Bütün Türkler 20.yüzyılın başına kadar Arap Alfabesini kullanmışlardır. 1921’de bütün Türklerin katıldığı Bakü Kongresinde bütün Türk Cumhuriyetlerinde Latin Alfabesinin kullanılması için tavsiye kararı çıkmıştır. 1928’ de Türkiye Latin alfabesine geçmiş ve 1928-1930 arasında Sovyetlerde ki bütün Türklerde Latin alfabesine geçmişlerdir. Bu durum Türk dil birliğinin önemli basamaklarından birini oluşturur. Bu dönem 1940’lı yıllara kadar devam etmiştir. 1940’lı yıllardan sonra Ruslar her Türk boyu için farklı bir Kril alfabeti oluşturacak yeniden tomurcuklanan alfabe ve dil birliğini ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. (Naskali, 2002: 55) Türklerin yaşadığı geniş saha da yakın zamanda gerçekleşen siyasi değişimler sonucunda dil birliği konusunda alfabe sorunu en çok üzerinde konuşulan meselelerden biri olmaya başlamıştır. Türklerin kullandığı ve son elli yılda benimsetilmiş Kril esaslı yazı sisteminin yanı sıra, Doğu Türkistan, Afganistan, İran, Irak gibi ülkelerdeki Türk gruplarında Arap esaslı yazı sistemleri mevcuttu. Azerbaycan’da 1922 yılından itibaren olgunlaşan yeni alfabe projesi 1926 yılında Bakü Türkoloji Kongresinin kabul kararı ile bütün Türk toplulukları da Latin alfabesine geçiş kararı alınmıştır. Türkiye ise Balkan Türklüğü Latin alfabetini kullanmaktadırlar. 1990’lı yılların başında Türkiye’de merkezleşen toplantılar neticesinde belirlenmiş Latin esaslı bir “Ortak Türk Alfabeti” projesi Türk halkları arasında giderek artan bir öneme kavuşmuştur. (Şimşir, 1991: 12-28)

Ortak Türk alfabetinin esaslandırıldığı ilk toplantı 18-21 Kasım 1991 tarihlerinde Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü tarafından

düzenlenen sempozyumdur. Türk dünyasından seçkin Türkologların çağrıldığı toplantı da 34 harfli ortak bir alfabe kabul edilmiştir. (Öner, 1997: 208)

Bağımsız Türk Cumhuriyetlerinden sadece Kazakistan ve Kırgızistan Latin harflerini kabul etmemiş durumdadır. Birçok bilimsel ve siyasi toplantılarda Latin alfabesine geçişin önemi ve gerekliliği sonucu çıkmış olsa da, bu Cumhuriyetlerde Rus nüfusunun çokluğu ve Rusça'nın ikinci dil olarak anayasa da yer alması ve sosyal hayatta aktif kullanılması Latin alfabesine geçişi zorlandırılmaktadır. Diğer taraftan İran, Irak, Afganistan ve Doğu Türkistan'da Arap alfabesi kullanılmaktadır. Sonuç olarak Türk dünyasının nüfusça büyük bir bölümü Latin alfabesini kullanmış bulunmakta ve bu alfabe eğitim ve basım hayatında hızla yaygınlaşmaktadır. (Naskalı, 2002: 67-69) Türk dünyasında alfabe birliğinin sağlanması halinde Türk dünyasının herhangi bir yerinde yaşayan bir Türk, Türk dünyasının kendine uzak bir köşesinde de olsa yayımlanan gazete, dergi, kitap gibi yazılı iletişim araçlarını rahatlıkla anlayabilir.

Dil birliğinin sağlanabilmesinin ilk adımı ortak alfabenin bütün Türk dünyasında benimsenmesidir. Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra başta Azerbaycan olmak üzere diğer Türk Cumhuriyetleri de Latin harflerine kademeli geçiş kararı almıştır. Türk dünyasında iletişim de ortaya çıkabilecek pürüzlere imkan vermemek için ortak alfabeden sapmaların önüne geçilmelidir. Ortak dilin olmazsa olmaz koşulu olan ortak sözcükler ne kadar arttırılırsa farklı bölgelerde yaşayan Türk topluluklarının anlaşması da o denli kolaylaşır.

3.1.3. Türk Dünyasında Bütünleşme Ve Türk Dili

Ziya Gökalp, dili kültürün temel unsuru sayar. Dil, duygu ve düşüncenin kalıbıdır. Bir milletin duygu ve düşünce hazinesi dil kalıbına dökülür ve bu dil kalıbı yerden yere, nesilden nesile aktarılır. Yazı dilin sesini kaydeden bir vasıta olarak dilin bir parçasıdır. Dil kültürün temeli olduğuna göre, bir milletin dili ile ifade ettiği yazılı ve sözlü her şey kültür kalıbına girer. (Kaplan, 1996: 139)

Aynı dili konuşan insanlar “millet” denilen sosyal varlığın temelini teşkil ederler. Dil duygu ve düşüncüyü insana aktaran bir vasıta olduğu için insan topluluklarını bir yığın veya kitle olmaktan kurtararak, aralarında “duygu ve düşünce

birliği olan bir cemiyet, yani millet haline getirir. Dilini bilmediğimiz bir ÷lkede etrafımızda milyonlarca insan olsa da kendimizi yalnız hissederiz. (Kaplan, 2001: 10)

Köprölüye göre dil, her millet için kültürün en önde gelen unsurudur. Bu bakımdan bir milleti millet yapan hususların başında dil gelmekte olup, her dilde olduğu gibi Türkçe'nin de kendine özgü bir mantığı ahengi ve kuralları vardır. (Köprülü, 1986: 70)

Eröz dilin, sosyo-kültürel bütünleşmenin oluşturulmasında çok büyük rol oynadığını söyler. Ona göre dil, milliyeti teşkil eden unsurların başlıcasıdır. Dili şahsiyetin en açık ve en kuvvetli işareti olarak görmektedir. (Eröz, 1987: 63) Eröz sosyo-kültürel bütünleşme de dili tek faktör olarak görmez. Ona göre dil kültürün çok mühim bir unsurudur. Ama tek başına milliyetin oluşmasını sağlayamamaktadır. Türkçe konuştuğu halde milliyetini kaybeden birçok Türk topluluğu, boyu ve oymağı vardır. (Eröz, 1987: 68) Buna karşılık İsrailoğulları dünyanın dört bucağında 2000 yıl kadar dolaşıp, ayrı diller konuştukları halde, milliyetlerini kaybetmediler ve bir millet oldular.

Özönder'e göre sosyolojik olarak, Türk kültürünün nesilden nesile aktarılması ve aynı kültüre sahip fertler arası etkileşme aracı olması bakımından kültü ilminin konusu içine giren Türkçe'nin geniş bir coğrafyada yaşayan Türk Dünyasını birbirine yaklaştırması bakımından büyük önem taşır. Dilin sosyolojik olarak temel fonksiyonu toplumun üyeleri arasında sosyal etkileşmeyi, haberleşmeyi sağlamasıdır. Bu basit gerçek, o dili konuşan insanların hepsinin birbirlerinin düşüncelerini ve hareketlerini rahatlıkla ve kolayca anlayabilmeleri esasını temel alır.

Dil, sosyolojik açıdan;

a- Toplumı meydana getiren fertler arasında haberleşme ve dolayısıyla etkileşme ve bütünleşmenin ilk aracı olarak

b- Nesiller arası kültürün aktarılmasında köprü olarak,

c- Türkiye kültürü ile devlet sınırları dışındaki Türk kültür merkezleri arasında mevcut olan bağı sağlamak bakımından önemli bir fonksiyonlar demetidir. (Özönder, 1984:140).

Atatürk'te bu hakikatlere işaret eder: "Türk milletinin dili Türkçe"dir. Türk dili dünyanın en güzel ve en zengin dilidir. Onun için her Türk, dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır. Türk dili Türk milleti için mukaddes bir hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği nihayetsiz badireler içinde ahlakının, ananelerinin, hatıralarının, çıkarlarının, velhasıl bugün kendi milliyetini yapan her şekilde muhafaza olduğunu görüyor. Türk dili Türk milletinin kalbidir ve zihnidir." (Eröz 1987: 63)

Atatürk ayrıca Türk dilini geliştirerek ve yayarak, bütün Türk dünyasının yegane sesi ve düşünce vasıtası olmasını istemiştir. O, Türkiye Türklerinin önderliğinde batı Türklerinin dilini Orta Asya yani Türkistan Türklerinin konuştuğu dil ile kaynaştırma ve müşterek bir dil haline getirmek arzusunda idi. Böylece Atatürk müşterek bir dile sahip olan Türk dünyasının, lehçe farklılıkları giderilerek müşterek bir dil bağı ile birleşmelerini, kısaca bütün Türk dünyasında bir kültür birliği getirmek istiyordu. Böyle bir hedefe varmak için nasıl bir yol takip edilmesi gerektiği hakkında önünde yapılmış güzel bir teşebbüs bulunuyordu. (Saray 1995: 56) Bu teşebbüsü yapan ise Kıırlı bir Türk olan Gaspıralı İsmail Bey idi.

Atatürk, Gaspıralı İsmail Bey'in yaptığı gibi, Türkçe'yi bütün Türk dünyasında müşterek bir dil kullanımını sağlamak için gerekli faaliyetlerin başlamasını emretmiştir. Asırlar önce Türkistan'dan gelmiş olan bugünkü Anadolu Türkleri, Türkçe'mizi, bilhassa konuşma dilinde, müşterek kültür unsuru olarak büyük ölçüde devam ettiriyordu. Atatürk'ün direktifi ile Anadolu halkının kullandığı kelimeler tespit edilecek ve yazı dilinde değişikliğe uğrayan veya kaybolan kelimelerin yerine bunlar konacak ve böylece diğer Türk toplulukları ile aramızda meydana gelen dil kopukluğu giderilmiş olacaktı. Atatürk, meseleyi kültür hadisesi olarak ele almıştı. Takip ettiği dış politikada da mümkün olduğu kadar Türk birliğine, Türklerin emniyet ve selametine dikkat etmiş ve bunu sağlamak için her fırsattan istifade etmiştir. (Saray, 1995:57) Bunun en açık örneği 1934'te Balkan Paktı'na ve 1937'de de Sadabat Paktı'na girilmesidir. Atatürk böylece balkanlardan

Orta Asya'ya yani Türkistan'a kadar uzanan bir ittifak zinciri meydana getirmiştir. Atatürk böylece Türkler arasında bir birlik kurmayı amaçlamıştır.

Kültür değerleri bir milleti millet yapan ve aynı zamanda milleti bir mana etrafında bütünleştiren unsurlardır. Bu cümleden hareketle meseleyi dil bakımından ele alacak olursak bu ifadenin ne kadar doğru olduğu anlaşılabilir.

“Eğer bir milletin fertleri devamlı surette değiştirilen ve dilin yapısına uymayan kelimelerle nesillerin birbirlerini anlamayacak kadar karışık hale getirilmiş bir dili kullanarak haberleşme mecburiyetine tabi tutulursa, dil insanları bir bütün olarak birleştirme kabiliyetini kaybeder”. Dil kültürün nesilden nesile intikalini ve aynı zamanda kültürün zenginleşmesini sağlar. Böylece dil, fertlere biz şuurunu aşılabilir ve onları ortak değerler etrafında bütünleştirir. Bundan dolayı dilin bozulması, bir milleti meydana getiren fertlerin birbirlerine anlayamamalarına ve bu durumun sonucunda biz şuurunun zayıflamasına ve ortak değerlerdeki bütünleşmenin zayıflamasına yol açar. (Bilgiseven, 1976:67)

Aynı millete mensup bütün insanlar tarafından aynı nesnelere, hareketlere, kavramlara aynı adların verilmesi; kelimeler arasındaki ilişkilerin aynı şekilde sağlanması, kelime sırasının aynı prensiplere tabi tutulması o milleti oluşturan insanlar arasında bir yakınlığın doğmasına yol açar. Aynı dili kullanmanın sonucu olan bu yakınlık, din, kültür, gelenek, tarih gibi diğer ortak değerlerle beraber bir milletin oluşumu, devamı ve en önemlisi bütünleşmesini sağlar. (Güngör, 1991: 61)

Türk dünyasında dil birliği meselesinde dilin birkaç cephesinin olduğunu unutmamak lazım. Konuşma dili, ebedi dil dediğimiz yazı dili ve birde iletişim dili söz konusudur. Orta dile giderken iletişim dilinden başlamak gerekmektedir. İlk hedef olarak bir iletişim diline ulaşmak olmalıdır. Eski Sovyetler Birliğinde Ortak bir iletişim dili vardı ve bu da Rusça'dır. Oradaki Türkler bir araya geldiklerinde ana dillerinden daha iyi bildikleri Rusça ile anlaşmaktadırlar. Bütün Türk boyları okullarında Türkiye Türkçe'si öğrenilirse böylece ortak iletişim dili Türkçe olabilir. Azerbaycan, Özbek, Kazak, Tatar... Türkleri bir araya geldiklerinde hepsinin de bildiği bir lehçe ile anlaşabilirler. Ercilasun bu durumu şöyle bir örnekle açıklıyor “Ben Münih'teki Radio Liberty'de Azatlık Radyosunda her boydan Türk

çalışıyordu. Bir araya geldiklerinde Türkiye Türkçe'siyle konuşup anlaşıyorlardı.” Bu durumun gerçekleşmesi için bir arzu, istek uyanması, arkasından hür, erkin iradeyle karar verilmesi gerekir. Bugün için Türkiye bir cazibe merkezidir. Bunda iktisadi ve siyasi amiller cezbedici rol oynayacaktır. Bugün için Türkiye bir cazibe merkezidir. Oralarda Türkiye Türkçe'sini öğrenmeye karşı çok daha fazla ilgi vardır. Bu ilgi ister istemez yönetimlerine de tesir etmiştir. Bugün Türkiye Türkçe'sini öğrenmek için Türk Dünyasında bir atılım başlamıştır. (Ercilasun, 1993: 177)

Kültürel bütünleşmede dil çok önemli olmakla beraber, dili bütünleşmenin tek faktörü olarak göremeyiz. Bütünleşmede kültürü oluşturan diğer faktörleri de göz önünde bulundurmalıyız. Dil kültürün önemli bir unsurudur ancak tek başına Türk Dünyasında bütünleşmeyi sağlayamaz.

3.1.4. Türk Dünyasında Sosyo-Kültürel Bütünleşmede Dil ve Yazı Birliği İle İlgili Teklifler

1- Dil ve yazı her türlü ilişkinin, işbirliğinin anahtarı olduğu için, öncelikle, bu konunun önemi başta Türk kamuoyu olmak üzere bütün Türk dünyasına anlatılmalıdır.

2- Kamu oyunu bilinçlendirmeye paralel olarak Türk dünyasında sanat ilişkilerinin mutlaka güçlendirilmesi gerekir. Sinema, edebiyat, tiyatro, halk oyunları, sergiler vb. sanat faaliyetleri kitlelerin kaynaşması ve ortak dilin oluşturulması için gerekli zemini hazırlar. Öncelikle bu durumun önemini zaruri görmekteyim.

3- Halka yönelik faaliyetler yanında, özellikle Türk Cumhuriyetleri ve özerk Türk Cumhuriyetlerle ilişkilerde, devletçi anlayışları dikkate alınarak devlet adamları arasında daha sıcak ilişkiler kurulmasının yolları aranmalıdır. Söz konusu Cumhuriyetlerde devlet başkanları, kamu oyu üzerinde son derece etkilidir. Dil ve yazı birliği için bu hususun dikkate alınması gerekir.

4- Türk dünyasında dil birliğinin sağlanmasında en büyük engel alfabe farklılıklarıdır. Bu bakımdan alfabe ile ilgili çalışmaların gözden geçirilmesi gereklidir.

5- Dil ve yazı birliğinin sağlanmasında en büyük görev Türkiye'ye düşmektedir. Türkiye'nin kendi içinde bu alanda çalışan kurumlarla koordineli bir şekilde bütün Türk dünyasına yönelik projeler üretmesi gerekir. Bu projelerin diğer Türk topluluklarıyla istişare edilerek hazırlanması ve tartışıldıktan sonra uygulamaya konması gerekir.

6- Türk dünyasında dil ve yazı birliği için çalışan kurum ve kişilere destek olunmalıdır.

7- Ortak dilin oluşması yada oluşturulması için mutlaka özel bir komisyona ihtiyaç vardır. Türk Dünyasıyla ilgili bilim adamlarından teşekkül edecek bu komisyonun mevcut çalışmaları dikkate alınıp projeleri desteklenmelidir.

8- Ortak dil elbette ki esperanto gibi yapma bir dil olmamalıdır. Bütün Türkler kendi lehçelerini kullanırken bir yandan da ortak ilişki ve işbirliğinin artması sonucu kendiliğinden bir ortak dil oluşacaktır.

9- Daha kısa vadeli ve yalnızca aydın tabakaya yönelik olmak üzere çok işlenmiş, lehçelerin ortak öğelerinden oluşan ve lehçeler üstü bir anlaşmayı sağlayacak ortak dil oluşturulmalıdır. (Yaman, 1997: 206)

Türk dili, Türk dünyasının yetmiş yıllık esaret hayatında bir takım erozyonlara uğramış olsa bile, kültürel bütünleşmemizin en sağlam kaynaklarından biridir.

3.2.Ortak Milliyet (Millet), Tarih Şuuru ve Türk Kimliği

3.2.1.Millet Nedir?

Millet, her şeyden önce ortak bağları olan bir insan topluluğudur. Millet kelimesi Fransızca “nation” kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Kelimenin menşei Latince “Natio” dan gelmektedir. Anlamı Fransızca da olduğu gibi aynı kökten aynı soydan gelme demektir. (Eroğlu, 1992: 1)

Millet, Arapça bir kelime olup, çoğulu mileldir. Bu kelime tarihi kaynaklarımızda geçen “budun” ile batı kaynaklarında görülen “nation” kelimesinin karşılığıdır. Millet kelimesi Türk tarih ve siyaset literatüründe başlangıçta bugünkü

anlamıyla kullanılmıyordu. Bunun yerine Ümmet kelimesi kullanılıyordu. Buna karşılık “budun” kelimesi, bugünkü millet kelimesini karşılayan gelişmiş bir kavramdır. Eski Türklerde “bod” sözü, bağımsız, illi ve kağanlı bir Türk toplumu anlamına geliyordu. “Türk Sir Budun”, birleşik Türk milleti demektir. (Keskin, 1999: 1-2)

Gökalp'e göre; Millet, ne ırkı, ne kavmi, ne coğrafi, ne siyasi ne de iradi bir zümre değildir. Millet dilce, dince, ahlakça ve güzellik duygusu bakımından müşterek olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir topluluktur. Türk onu “dili dilime uyan, dini dinime uyan” diyerek tarif eder. (Türkdoğan, 1996: 29)

Milleti meydana getiren etkenler, ırk birliği gibi tabii veya objektif etkenler ile dil, edebiyat, sanat, terbiye, milli tarih, ideal birliği manevi veya subjektif etkenler ile siyasi ve iktisadi etkenlerdir. Millet her şeyden evvel bir sosyal realite olduğu göz önünde tutulmalıdır. Gerçekten milletler saf olmasa da bir ırkı birlik tohumu veya çekirdeği etrafında teşekkül edip, kökleri ortak duygu, ortak şuur ve ortak gelişme merhalelerinden geçerek manevi bir varlığa yükselmektedir. Millet tabiiikten sosyalliğe ve sosyallikten maneviliğe doğru bir dönüşümle medeniyet basamağından yükselişi nispetinde manevileştiren bir sosyal müessese, tabiat ile hürriyetin, madde ile ruhun kaynaştığı sosyal bir sentezdir.

3.2.2.Milleti Meydana Getiren Unsurlar

İnsan sosyal bir varlıktır; sosyalleşme ise insanın iç güdüsünün sonucudur. Sosyal ve siyasi bir varlık olan insan; varlığını koruma ve devam ettirme içgüdüsünün etkisi altındadır. Tabiat insanları hem cinsleri ile bir arada yaşamaya mecbur kılmıştır. Topluluk hali insanlar için tabii bir hal olmuştur. Yaradılışı itibarıyla sosyal bir varlık olan insanın, kendini savunma, varlığını devam ettirme, ihtiyaçlarını karşılama zorunluluğu, insanları ortak bir noktaya götürmüştür. Topluluk hayatı insanları birbirine yaklaştırmış, ferdi hayat yerine topluluk hayatı insanları birbirine yaklaştırmış, ferdi hayat yerine topluluk hayatı kurulmuştur. Bu hayat tarzı gelişme göstererek aileden kabileye, imparatorluklara ve en sonunda millet dediğimiz topluluğa yöneltmiştir. Millet oluşumunda soy birliği, din birliği

ve dil birliği gibi objektif faktörlerin yanında kültür ve ideal birliği gibi sübjektif faktörlerde rol oynamaktadır.

3.2.2.1. Objektif Faktörler

3.2.2.1.1.Soy Birliği

Bir millet her şeyden önce kan ve soy birliğidir. Damarlarında geçmiş zamanların karanlıklarına gömülmüş ortak ataların kanı dolaşan ve aynı soy kökünden gelen insanlar, nerede doğarsa doğsun, nerede yaşarsa yaşasın aynı milleti teşkil ederler. Bugün aynı soydan olan bütün insanlar aynı millet camiası içinde yaşamamaktadır. Türk soyuna mensup olan insanlar bugün Çin Seddi'nden Balkanlara kadar geniş bir coğrafya üzerine yayılmış bulunmamaktadır. (Keskin, 1999: 3-4) Bugün Balkanlardan Çin Seddi'ne kadar bütün Türk dünyasının aynı soydan geldikleri tarihi kaynaklarla ispatlanmıştır. Aynı soydan gelme bilinci dayanışmayı ve bütünleşmeyi artırıcı etkenlerdendir.

3.2.2.1.2.Ortak Dil

Objektif unsurlar arasında yer alan dilin, farklı ve ayrı bir özelliği vardır. Aynı dili konuşan çeşitli topluluklara rastlanmakla beraber, dil birliği içinde birbirinden farklı lehçelerle konuşan zümreler vardır. Anadolu Türkleri, Azerbaycan Türkleri, Garbi Türkistan Türkleri (Özbekler, Kırgızlar, Türkmenler, Kazaklar), Şarki Türkistan Türkleri (Kırgızlar, Uygurlar), Kırım Türkleri, Kazan Türkleri vs. Bunların hepsi etnolojik manada Türk ırkındandır. Etnolojik bakımdan, aynı ırka sahip olan milletler birbirinden uzaklaşmış lehçelerde konuşabilirler. Slav ırkına mensup olan milletler, bugün kelimelerin kökü Slavca olduğu halde birbirlerinden tamamıyla ayrılmış ve uzaklaşmış dilleri konuşmaktadırlar. Ancak Türk ırkı bu hususta bir istisna teşkil etmektedir. Türk beşeri zümresine sahip kavimler asırlardan beri, tarih ve coğrafya bakımından birbirlerinden ayrılmış oldukları halde bugüne kadar ana dili olarak Türkçe konuşmaktadırlar. Çünkü lehçeler ayrı birer dil teşkil edecek kadar birbirinden uzaklaşmış değildir. Bugün Balkanlardan Çin Seddi'ne kadar giden bir Türkün tercümana ihtiyaç duymaksızın Türkçe konuşarak seyahat edebilir. Çünkü bütün bu sahalarda yaşayan kavimler Türk dilinin muhtelif

lehçelerini konuşan boylardır. Bu bakımdan Türkler bahis konusu olduğu zaman ırk ve millet mefhumları hemen hemen birleşmektedir. (Arsal, 1972: 36-37)

3.2.2.1.3.Aynı Dine İnanma

Milletlerin teşekkülünde müşterek dini inançların rolü çok büyüktür. Beşeriyet tarihinde dinsiz bir millet görülmemiştir (Arsal 1972: 72). Aynı dine bağlılığın insanları birbirleriyle anlaştıracı ve birleştirici rolü çok önemlidir. Musevilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet gibi büyük Semavi dinler, mahiyetleri itibariyle cihanşümül olmakla beraber, mensuplarını birer merkez etrafında toplayan kuvvetlerdir. Yeryüzünde Türklüğümüzün korunmasında ve bugünkü Türk Dünyası coğrafyasındaki varlığımızda İslamiyet'in büyük bir etkisi vardır. (Keskin 1999:5) Atalarımız İslami bir iman ve gayretle elde ettikleri topraklarını yine bu iman ve gayretlerle Türkleştirmişlerdir.

3.2.2.1.4.Örf ve Adetler Birliği

Millet ve milliyeti teşkil eden unsurlardan biri de örf ve adetlerin birliğidir. Örf ve adet birliği uzun zaman aynı saha, aynı devlet içinde yaşama neticesinde, vuku bulan çeşitli temaslardan doğar. Millet ve yapılan umumi bayramların, mühim milli hadiseler münasebetiyle yapılan törenlerin milletlerin hayatında çok kuvvetli birleştirici rolü vardır. (Arsal, 1971: 72) Örneğin baharın başlangıcı olarak bütün Türk dünyasında kutlanan Nevruz Bayramı bunun en güzel örneğidir.

Objektif etkenlerin bir milleti var etmedi ki rollerine gelince, objektif etkenler birer birer veya birkaçı hatta hepsi birlikte ele alındığı takdirde; hiç biri milleti meydana getirmek için yeterli değildir.

3.2.2.2.Sübjektif Faktörler

Millet her şeyden önce bir gönül birliği bir ruh anlaşmasıdır. Ruhları birbirleriyle anlaşılan ve göntülleri birbirlerini çeken insanlar sürekli bir hayat ve mukadderat ortaklığı halinde bir millet vücuda getirir. Bir millet manevi ve ruhi bir birlikteliktir. Birbirini arayan, seven, birbirlerine gönül bağı ile bağlanan insanların

yarattığı şuurulu bir topluluktur. Objektif etkenlerin bir milleti oluşturmada yeterli olmadığını açık misali imparatorluk devri Türkiye'mizdir.

3.2.2.2.1.Milli His Duygusunun Doğuşu

Bir milletin şekillenmesinin sübjektif faktörlerinden biri fertlerde millete bağlılık hissini, milliyet duygusunun kuvvetlenmesi, derinleşmesi ve bütün millet içinde yayılmasıdır. Bir millete mensup fertlerin o milletin mazisine, istikbaline, lisanına, kültürüne ve kendi milletinin yaşadığı toprağa karşı besledikleri derin, ırsileşmiş bağlılıktan ibaret bir ruhi halettir. Bu ruhi halet millet içindeki bütün normal fertlere şamil olduğundan, ferdi olduğu kadar da kolektif bir duygudur. Milliyet duygusu çeşitli şekillerde tecelli eder.

- Milliyet duygusu bir millete mensup fertlerin, milli tarihlerine, milletlerinin mazideki başarı veya felaketlerine kutsi nazarı ile bakma şeklinde kendini gösterir. Milliyet duygusu kişiye tarihte milletinin başarılarını hatırlattığı zaman gurur verir, felaketlerini ve ızdıraplarını hatırlattığı zaman mahzunluk hissi verir. (Arsal, 1972: 80) Milletlerin mazilerine bağlılığı, kültürlerine, dillerine, dinlerine, ananelerine, atalarına ve kahramanlarına hürmet ve bağlılık şeklinde belirir.

- Milliyet duygusu sadece milletin geçmişine bağlılıktan ibaret değildir. Milliyet duygusunun tecelli ettiği diğer bir saha istikbale yönelmiş milli emel, gaye ve düşüncelerdir. Milliyet duygusunun istikbale yönelen başlıca şekli siyasi bakımdan müstakil olan milletlerde, edebiyen müstakil olarak yaşama arzudur. (Arsal, 1972: 82) İstiklalini kaybetmiş milletlerde ise istikbali tekrar kazanmak emelinden ibarettir.

3.2.2.2.2.Milli Seciye

Milli seciye, bütün millet efradına şamil,umumi ve müşterek belirli temayüllerdir. Milli seciye, muayyen durumlarda aynı şekilde hareket etme, muayyen hadiseler karşısında aynı şekilde hissetme, muayyen şeylere aynı şekilde kıymet biçme temayüllerinden tecelli eder. (Arsal, 1972: 84) Mesela bugünkü Türk milletine mensup fertlerin hepsinin elbette, birbirinden çok farklı ferdi vasıf ve

hususiyetleri ve ruhi temayülleri vardır. Fakat bir Türk'ün davranışı, tutumu, reaksiyonları ile bir Rus'tan farklıdır. İşte Türklerde mevcut olan özellikler Türk milli seciyesidir. Ruslarda görülen özellikler ise Rusların milli seciyesidir.

Milli seciyenin meydana gelmesinde tabii ve iktisadi şartların, millet içinde hakim inançların, komşu ülkelerle olan dostluk ve düşmanlık ilişkilerinin, büyük şahsiyetler ile tarihi vakaların bıraktığı milli ve tarihi izlerin milletlerin seciyesinde etkisi büyüktür. Teşekkül etmiş ırsileşmiş milli seciye, millet siyasi felaketler yüzünden istiklalini kaybederek ve parçalanarak birbirinden uzak sahalarda yaşamaya mecbur olsa dahi varlığını muhafaza eder. (Arsal, 1972: 86) Örneğin 1990'lı yıllara kadar 70 yıl komünizm altında bürün baskılara maruz kalan soydaşlarımız, 90'lı yılların başından görüldü ki milli seciyelerini kaybetmemişlerdir.

Eröz, Türk milleti ve milliyetinin kaynağı, kökeni hakkındaki görüşlerini şöyle açıklamaktadır:

Zaman ve mekanı bölmeden bütüncü bir metotla meseleyi ele aldığımız takdirde, Türk milletini milat öncesi tarihinde de görmek mümkündür. Bugün Türk kültürünü paylaşan, Türk topluluk ve uluslarını Türk milliyetinin ana kaynağı olarak kabul etmeliyiz. Hunlar'dan günümüze kadar yaşamış olan bütün Türk boylarını, Türk devletlerini Türk milletinin ana unsurları olarak kabul etmeliyiz. (Eröz, 1987: 60-61)

Türk dünyasında birlik ve beraberliğin korunması, millet hayatının devam etmesi için Ziya Gökalp kabile, boy şuurlarının kaldırılıp yerine Türk milliyeti duygusunun getirilmesi gerekliliğini şöyle anlatır.

“Türk dünyasında bulunan muhtelif Türk şubelerinin; ayrı asabiyetler (kabile şuru demek istiyor) teşkil etmesine katiyen meydan vermemeli.” (Eröz, 1973: 60)

S. Maksudi Arsal'a göre millet; antropolojik manada ırk birliği ile birbirine bağlanmış fertlerin toplamı olmaktan ziyade, müşterek tarih, müşterek ruh,

milli seciye, lisan, örf ve adet birliğiyle birbirlerine bağlanmış insanlar kitlesinden ibaret etnolojik ve psikolojik bir varlıktır. (Eröz, 1987:64)

Türk milleti, kültürel olarak, Türk akraba topluluklarını da içine alan Türk milletinin mensuplarını, Türk kültürü Yaşayan insanları kapsamaktadır. Türk kimliği sadece bir kavmin veya ırkın adı değil Orta Doğudan, Çin seddine, Balkanlara kadar belirli bir kültür birliğinin adı ve mührüdür. Kültürel kimliğin belirlenmesinde göz şekillerinin ve kemiklerin yeri yoktur. (Erkal, 1991: 131)

Türk milleti tarihinde, zaman zaman yanlış sosyal değişmelere yabancılaşmalarına maruz kalmıştır. Ruslar özellikle 1870'lerden sonra Nikolay İlimski'nin önderliğinde Türk lehçelerinden farklı alfabeler oluşturmak ve bunun sonucunda aynı soydan gelen Türk milletini farklı etnik yapılanmalara bölerek ortak duygu ve düşüncelerini yok etmeye çalışmışlardır. Bunda başarılı olunmuştur. Özbek, Tatar, Kırgız, Kazak, Başkurd... gibi boylara ve etnik yapılanmaların oluşmasını sağlamışlardır. (Roy, 2000: 101-110) Ancak Türk milleti sağlam bir kültüre sahip olduğu için bu bölünmeler ve ayrılıklar özellikle 1990 sonrası yeniden üst kimlik olan "Türk kimliği" anlayışında birleşmiştir. Türk dünyası son senelerde dünyada meydana gelen olaylar ve olup bitenler neticesinde kendi kimliğine dönmek ihtiyacı duymuştur. Türk kimliği, Türk dünyasında var olan kabile ve boy isimlerinin üstünde bir anlam ifade etmektedir. Türk kimliği bütün Türk dünyasını kuşatan bir çatı görevini görmektedir. Türklük bilinci Türk dünyasında yaklaşmanın ve birlikteliğin temel faktörlerinden biridir. Bu bilinç, Azerisinden, Özbeğine-Türkmeninden Kazağına- Tatarından, Altayına-Kırımından, Kırgızına, Anadolu Türkünden, Çuvaş Türküne ve Balkan Türkünden, Türkistan Türküne kadar bütün Türk dünyasının bir millet olduğunun şuurudur. Bu şuur kültürel bütünleşmede önemli bir fonksiyon ihtiva etmektedir. Çünkü ortak tarih, ortak ruh, ortak karakter, ortak dil, örf ve adete sahip olan Türk milletinin bütünleşmesinde önemli bir üst kimlik görevini yerine getirmektedir. Bunu şöyle bir örnekle açıklayabiliriz:

Bir aile düşünelim bu aileyi oluşturan üyelerin isimleri Azeri, Türkmen, Kırgız, Kazak, Özbek, Tacik, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Tatar, Başkurd, Çuvaş, Altay, Tuva, Hakas, Kırım, Gagavuz, Türkistan vs. olsun. Bu ailenin üyeleri farklı coğrafyalarda yaşamaktadırlar. Ancak bunlar nereye giderse gitsinler onların isimlerinin üstünde farklı bir kimlikle anılacaklardır. İşte bütün Türk dünyası ailesini kuşatan çatı Türk kimliğidir. Türk kimliği bütün Türk dünyasında böyle algılanırsa Türk dünyasının birbirine yaklaşmasını ve bütünlüğünü kolaylaştırır. Bu bütünlük siyasi ve coğrafi değil mana bütünleşmesidir.

3.2.2.2.3.Ortak Tarih Şuuru

Tarih şuurunu tarihin akışı içinde belli görüşe sahip olmaktır. İnsan, toplum olaylarını anlamlı bir bütün içindeki parçalar halinde gördüğü anda tarih şuurunu kazanmış olur. Bir millet kendi tarihini kendisi öğrenip ortaya koymazsa, başka milletlerden tarihini öğrenmek zorunda gidecektir. Tarih bilgisi ve tarih şuru olmaksızın ortak şuura ulaşmak mümkün değildir. Tarih şuru, bir milletin bireylerine yön vereceği gibi, bu şurdan yoksun olan toplumlarda birlik, beraberlik ve bütünlüğün olmayacağı görülmüştür. Tarih şuurunun oluşumu için milletle özdeşleşmeye ve aynileşmeye gerek vardır. Tarih şuru: “Tarih sahnesinde oynadığımız rolü bilmenin, hissetmenin adıdır” Soy ve oymaktan millet haline gelinceye kadar yaşadığımız serüveni yaşamaktır. Buna milletin hafızası adını verebiliriz ki, milletlerin kendi mazilerini düşünce anlamına gelir. (Eröz, 1987: 64)

Tarih; geçmişte olup biten yaşanmış olayların neden sonuç ilişkisiyle birlikte araştırılıp, incelenip zaman sırasına göre anlatılmasıdır. Tarihin bilinmesi geleceğe ümitle bakılmasını sağlamaktadır. Milletten karşılaşılabileceği sıkıntıları telaşa kapılmadan ele almak ve çözümünü bulabilmek için geçmişi bilmek

gerekmektedir. Geçmişte de benzeri durumlarla karşılaşıldığının ve bu durumların aşıldığının, üstesinden gelindiğinin bilinmesi millet için büyük moral güçtür. Türk milleti en sıkıntılı zamanlarında bile kendisine yol gösterecek liderlere sahip olmuştur. Bu tarih şuuru sayesinde arkada sonsuz bir geçmişin bulunduğu, önde ise sonsuz bir geleceğin bulunabileceği düşüncesi birlik, beraberlik ve bütünleşmeyi sağlama açısından büyük önem taşımaktadır.

Tarih, dil ve edebiyat gibi bir milletin bütün fertlerinin bilmesi, benimsenmesi, korunması ve geliştirilmesi gereken kültür hazinelerinden biridir. Tarih, bir milletin bütün varlığına eşittir. Tarih, milletin geçmişteki varlığı, onun mirası, bugüne kalan hatırasıdır. Bugün Türkler dünyanın dört bir tarafında yaşamaktadırlar. Mısır'dan Sibiryaya Macaristan'dan Çin'e kadar, bu topraklar üzerinde yaşayan Türklerin sayısı bazı yerlerde yüz binleri hatta milyonları bulmaktadır. Bugün tarihi vesika olmadığı için Romanya'da yaşayan Hıristiyan Gagavuzlar ve Polonya'da yaşayan Musevi Karayimler hakkında fazla bir bilgi edinemiyoruz. Milletler yaşadıkları tarihe göre değişir, gelişir ve bozulur veya yıkılır. Bir millet kendi tarihini bilmezse içinde bulunduğu durumu da anlayamaz. Milletler ancak tarihlerini bilmek suretiyle tarih şuuruna kavuşurlar. Bir millete mensup olmak onu bilmek değildir. Şuur, bilmek farkına varmak manasına gelir. Milletinin tarihini bilmeyen tarih şuuruna da sahip olamaz. (Kaplan, 2001: 27-30)

Milli tarih şuurunu, soy ve oymaktan millet haline gelinceye kadar yaşadığımız serüveni yaşamaktadır. Buna milli hafıza adını verebiliriz, bu milletlerin kendi görüşlerini düşünmeleri anlamına gelir. Böyle bir bilgi ve şuur sağlam tarih bilgisi ile mümkündür. Sahte ve uydurma tarih tezleri, milli tarih şuurunu öldürür veya sarsar. Sovyetler Birliğinde Türk topluluklarına yönelik Türk topluluklarına yönelik tarih ve arkeoloji tezinin adı Etnogenezdir. Bu uydurma tez Türklerin milli tarih şuurunu ve Türklük fikri etrafında birleşmelerini önlemeyi gaye edinmiştir. Türk topluluklarının her birini ayrı tarihi ve etnik köklere bağlayarak, millet seviyesinden uzaklaştırıp, birer boy veya ulus seviyesine indirme amacına yöneliktir. (Eröz, 1987: 64)

Bugün objektif tarih ve arkeoloji ilimleri ötesinde, yanlış tarih tezleri ileriye sürülmektedir. Bunlar Türk tarih şuurunu körelttiği gibi ileride zararlar da

getirecektir. Yanlış tarih tezleri Türkçülüğün tarihi köklerini, Orta Asya'da Türkistan'da aramak yerine, Anadolu'nun eski topluluklarından, Liberyalılar da, Frikyalılar da, Hititler de, Romalılar da bulmaya çalışmaktadır. (Eröz, 1987: 65)

Tarihi eskilere gitmeyen, dolayısıyla kültürü de az gelişmiş ve genellikle heterojen olan milletlerde tarihi araştırmak yerine bir tarih yaratma gayretleri daha çok görülür. (Güngör, 1980: 81) Türk milletinin köklü tarihi ise tarih yaratılmasını değil, sadece tarihimizi iyi anlayıp anlatmamamızı gerekli kılmaktadır.

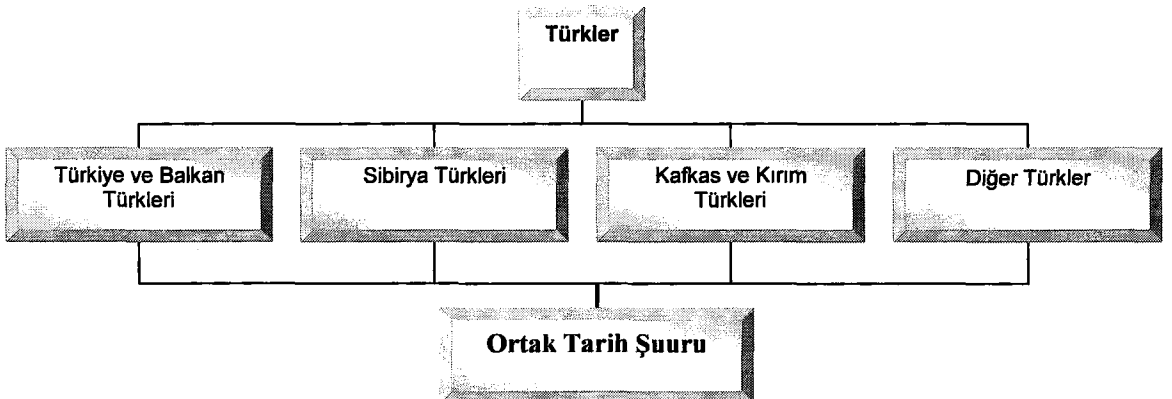
Atatürk, "Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır." Atatürk'ün Türk Tarih Kurumunu kurmasında ki amacı, Türk tarihinin Türkler tarafından araştırılması ve Türklerin bir kökten geldiklerini ortaya koymaktı. Böylece bu araştırmalar sonrasında sadece Türkiye'de değil bütün Türk dünyasında yaşayan Türklerin aynı kökten türedikleri bilinci tüm Türk dünyasına duyurmaktı. (Gürün, 1997: 261)

Türk dünyasında ortak tarih şuurunun oluşturulması için;

1- Türk milletini etnik yönden parçalamak isteyenlere karşı, Türk milletinin aynı kökten geldiğini ispatlayan tarih tezleri ortaya koymak,

2- Türk tarihinin bütün Türk dünyasında eğitim yoluyla genç nesillere öğretilmesi gerekir. Böylece ortak tarih şuru genç Türk nesillerinde oluşturulur. Tarih şuru Türk çocuğuna ecdadını tanıtacak ve bununda Türk çocuğunun kimlik bunalımından kurtulmasını sağlayacaktır.

Türk dünyasında ortak tarih şuurunun köklerini şöyle bir örnekle gösterebiliriz:

Şekle baktığımızda aynı kökten oluşan Türklerin tarihinin de ortak nokta dış çemberle isimlendirilen tarih şuurudur. Böyle bir anlayış Türk milletini ortak şuur neticesinde yakınlaştıracak ve bütünleşmemizi sağlayacaktır.

Tarih şuur, Türk milleti üzerinde oynanan Etnogenez düşünceyi yok ederek ortak bir maziye sahip olduğumuz fikrine milletimize vererek bölünmeleri ve farklılıkları ortadan kaldırır ve bir ülkü etrafında bütünleşmemizi sağlar. Ortak tarih şuur, bütün Türklerin bir ırkın evlatları ve aynı cevherin damarları olduğu hissini kazandırır.

Türk milletinin bugün Anadolu'da, Balkanlar'da, Orta Asya'da Kafkasya'da benimsenen, ulu kişilerine bakın, Hoca Ahmet Yesevi Çin Seddin'den Adriyatik'e kadar giden Türk dünyasının gönlündedir. Bir manas Destanı, Ergenekon Destanı Özbeklerinde Türkmenlerinde, Kırgızların, Azerbaycalıların, Kazakların, Anadolu'daki Türklerin de, hepsinin destanıdır.

Dede Korkut hepimizin dedesidir. Dede Korkut'u Türk dünyasının her yerinde bulursunuz. Köroğlunu'da Türk dünyasının her yerinde bulursunuz. Bir Ali Şir Nevai hepimizin malıdır. Fuzuli bütün Türklerin bizim dediği kişidir. İmam Buhari, İbni Sina, Orhun Kitabeleri hepimizin ilk yazılı metinleridir. (Türkiye Dışındaki Türklerin Milli ve Manevi Değerleri, 1994: 30-31)

Görülüyor ki bu değerler ortak bir tarihi geçmişin değerleridir. Türkler niçin uzun yıllar Rus istilasına maruz kalıp ayrı düşmüşlerdir. Bunun en güzel örneği Orhun Abidelerinde şöyle anlatılır:

“Bölüktünüz birleştirdim, açtınız doyurdum, çıplaktınız giydirdim.”
(Ergin, 2002, 7)

Çünkü bizim topluluklarımız, yani Türk toplulukları kolayca parçalanabilmiş tarihte, bölünmüş aç kalmış, bölünmüş çıplak kalmıştır. Ne zaman birleştiyse tok ve giyimli olmuştur. (Ergin, 1992).

3.3. Türk Dünyasında Bütünleştirici Bir Unsur Olarak Din

Değişik bakış açılarına göre dinin pek çok tanımı yapılmıştır. İlahiyatçılar, filozoflar ve sosyal bilimciler tarafından yapılan tanımlar üzerinde bir görüş birliğine varılamamıştır. Antropolog Geertz, dinin sosyal ve subjektif kutuplarını göz önünde bulundurarak dini şöyle tanımlar. “Din, varoluş konusunda genel mahiyetle kavramlar dile getiren ve insanlarda güçlü, derin ve kalıcı motivasyonlar ve ruhi eğilimler uyandıracak tarzda etkide bulunan bir semboller sistemidir.” (Hökeli, 1998: 69)

Tarihçi Plutark’ın belirttiğine göre; “Dünyayı dolaşınız duvarsız, edebiyatsız, kanunsuz, servetsiz yerler bulacaksınız. Fakat ibadet hanesiz ve mabutsuz bir yer bulamayacaksınız.” Tarihin en eski çağından bu güne gelinceye kadar, her toplumun bir dine veya inanca sahip olduğu görülmüştür. Din yalnız inançların toplamı değil, aynı zamanda cemiyeti ayakta tutan en önemli değerlerden biridir. Bu hususta Emile Boutroux şunları söylemektedir; “Tarih bize birtakım kurulmuş olan sosyal topluluklardan bahseder. Bu sosyal toplulukları kim meydana getirdi. İlim mi? Felsefe mi? Tetkik ve müşahede bize gösteriyor ki, bunları vücuda getiren şey dindir.” İnsanları idare eden yalnız maddi hisler ve arzular değildir. (Boyunağa, 1977: 54) İnsanları tam manasıyla birbirine bağlayabilmek için manevi ve kutsi bir bağa ihtiyaç vardır. İşte bu da ezelden beri mevcut olan dindir.

Eröz dini, sosyal kontrol aracı olarak görmüş ve bütünleşmeyi sağlamaındaki önemine dikkat çekmiştir. Totemizmden, vahiye dayanan semavi dinlere kadar bütün dinler, toplum hayatında vazgeçilmez bir gerçek olmaları bakımından sosyal hadiselerdir. Ona göre din ilkel düşünceden modern düşünceye kadar, bütün ferdi ve kollektif şuurların sıkı sıkıya bağlandığı bir realitedir. (Eröz, 1983: 75)

E. Durkheim, dinin toplumda dört temel işlevinin olduğunu belirtir. Din insanın belirli kurallara uymasıyla kendini disiplin etmesine ve denetlemesine, bireyler arasında birleşmeye ve dayanışmaya, gelenek ve göreneklerin devamlılığını sağlamaına, ayin ve törenler aracılığıyla insanlar huzur ve güven ortamının yaratılmasına neden olmaktadır. (Özkalp, 1988: 105)

Din denilince genellikle aklımıza tek tanrılı dinler gelir. Oysa yeryüzünde bir hayvana ya da bir bitkiye tapınma şeklinde dinler olduğu gibi, çok tanrılı dinlerde vardır. Genel olarak din, kutsallığına ve yüceliğine inanılan bir güç karşısında boyun eğmektir. (Erdem, 1988: 167) Bu boyun eğiş, çoğunlukla ibadet etme biçiminde ortaya çıkar.

3.3.1.Dinin İşlevleri

Dinin çeşitli işlevleri bulunmaktadır. Dinin temel işlevleri ise genel olarak güven ve dirliği sağlamak, toplumsal kontrolü sağlamak ve toplumsal dayanışma ve bütünleşmeyi sağlamak olarak söylenebilir.

3.3.1.1.Güven ve Dirlik Sağlama

Dinin işlevlerinden biri insana güç ve güven vermek, iç rahatlığı sağlamaktır. Günümüzde bilim ve teknolojinin olağanüstü başarılarına rağmen insanı manevi açıdan doyuramadığı bir gerçektir. Bu durumda insan, kontrol edemediği doğa olayları karşısındaki güçsüzlüğünü ve günlük yaşamdaki yalnızlığını Tanrıya sığınarak giderebilmektedir. (Kaplan, 1996: 5)

3.3.1.2.Toplumsal Kontrolü Sağlama

Dinin toplum açısından önde gelen işlevi, bir toplumsal kontrol aracı olarak toplumun bütünleşmesine katkıda bulunmaktır. Kutsal bir şeye inanmak ilkel veya gelişmiş her dinde görülen bir özelliktir. Din, bir yandan kutsal olduğu varsayımı üzerine kurulu bir inanç, tutum ve kurallar düzenidir; öte yandan bu düzenin yönettiği etkinliklerden kurulu bir yapıdır. (Güngör, 1993: 480) Bundan dolayı her dinde, o dinin inanç, tutum ve kurallarını benimseyenler bir bütünlük oluştururlar.

3.3.1.3.Toplumsal Dayanışmayı Kuvvetlendirme

Din, toplumun ortak değerlerinden olduğu için toplumun dayanışmasına katkıda bulunur. Örneğin aynı inancı benimseyenlerin kardeş olduğunu belirterek toplumsal dayanışmaya yardım eder. Dinsel tören ve ibadetler de topluma özgü ortak

duyguların kuvvetlenmesine yol açarak toplumsal birliği pekiştirir. (Erdem, 1988: 170).

3.3.2.Din Ve Toplum İlişkisi

Din, psikolojik bir vakıa olması dolayısıyla ferdi alakadar ettiği gibi, aynı zamanda sosyal bir olay olması dolayısıyla da toplumu ilgilendirmektir. Pinard de la Boullaye, sübjektif din ve objektif din arasındaki ayrımın analitik ve sun'i bir ayrım olduğunu belirtmektedir. Objektif olarak din, "objektif bir realite veya insanın bağlı bulunduğu kabul ettiği bir inanç ve uygulamalar bütününden ibarettir." Sübjektif anlamda ise, "inançlara ve davranışlara tekabül eden düşünüş, duyuş ve davranış tarzı, kısacası zihniyet şeklinde anlaşılmalıdır." (Sezen, 1993: 35) Demek ki sübjektif ve objektif tarafla din, "fert ile sosyal grup arasında bütünleşmenin temeli ve ortak manaları sağlayan önemli bir bağı teşkil eder.

Gerçekte her din bir toplum içerisinde ortaya çıkıp hayatiyet bulduğu gibi, üyeleri birbirine bağlayan temel bağlardan biridir.

Din hem fert hem de toplumun bir gerçeğidir. İnsanın ve toplumun manevi hayatını zenginleştiren, derinleştiren bir inanç sistemidir. (Peker, 1991:15) Dinin tarihi süreç içerisinde ferdi ve sosyal olmak üzere iki rolü vardır. Bir yandan birey olarak insana nüfuz ederek onun temel problemlerine çözüm önerileri getirirken, diğer yandan sosyal hayatı da etkilemektedir. (Mardin, 1991: 67-68)

Din, toplumsal ilişkile, amaçlar ve değerlerle kültürel bir olgudur. Buna göre din, bütünleşme ve örgütleşme biçimleriyle davranış türlerinde yansıdığı gibi, kendisi de bunların bir yansımasını oluşturur. Bazı sosyologlar, dinin temel işlevinin toplumsal dayanışmayı güçlendirmek olduğunu söylerler. Din bir inanç sistemi olarak insanların nasıl düşüneceklerini; ritüel ve yaptırıma dayalı bir davranış sistemi olarak da nasıl davranacaklarını belirler. İnançlar, ibadet ve törenler sayesinde sürekli olarak diri ve güçlü tutulur. (Tan, 1981: 30) Din koruyucu bir güç olarak sürekliliği, kolektif bir güç olarak insanların ortak bir amaç, değerler ve tutumlar sistemi çerçevesinde birleşmesini sağlar.

Din bağlularına belirli bir zihniyet yapısı, dünya görüşü, bir değerler ve semboller kazandırdıktan sonra onları bir cemaat şeklinde örgütlemekle bir sosyal organizasyonu gerçekleştirmektedir. Bu anlamda fertleri bir ortak ideal ve düşünce etrafında birleştirmesi nedeniyle dinin “birleştirici” işlevi ön plana çıkmaktadır. (Freyer, 1964: 32)

Din ve toplum arasındaki etkileşim temelde olumlu ve olumsuz olarak iki yönlü olarak değerlendirilebilir. Bir çokluk tarafından icra edilen dini davranış ve biçimler için söz konusu edildiğinde bu etkileşim olumludur. Belli dini merasimler ve toplu halde yapılan ibadetler bunu doğrular. Çünkü bunlar geçerli olabilmek için çoğunluğun katılımını şart koşarlar. İkinci bir yön olarak gizlilik, dünyadan kaçış gibi müfrit durumlarda olduğu gibi sosyal biçimlerinin değiştirilmesi ve müdahalelerle çözülebildiği ölçüde bu etkileşim olumsuzdur. (Wach, 1987: 11)

Hemen her toplumda yer alan inanç ayrılıkları ayrı ayrı dinlere yada bir dinin çeşitli mezheplerine bağlı olan kişilerin bir arada bulunmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle belli bir hakim grubun yada mezhepten olduğu toplumlarda ayrı ayrı din ve mezhebe bağlılık çoğu kez azınlık statüsü dolayısıyla hakim gruba göre düşük statüde olma sonucunu doğurmaktadır. (Tan, 1991: 70) Bu tür ayrılıklar çatışmaya varan ayrılıkların ortaya çıkmasını doğurmaktadır.

Kolektif yapıya sahip bir din içerisinde, sosyal ilişkilerden kaçınan mezhep veya tarikatların olduğunu görürüz. Bu tip dini gruplar genelde dışa kapalı birlikler oluştururlar. Bunların birlik düşüncesi, içinde yaşanan mevcut birlikten öteye uzanmadığı görülür. (Wach, 1987: 11)

Dinin önemli bir özelliği, toplumda güçlü bir grup bilinciyle ifade edilmeleridir. Cemaat denilen dinsel grup, önemli ölçüde çeşitli ayinlerin ve ibadetlerin temsi edilmesi biçimine bürünür. Bu durumda “cemaat” dinsel kutsallıkla bütünleşerek kutsallaşır. (Campbell, 1995: 103) Din toplumların kendilerini tanıma ve tanıma aracıdır. Din, toplumun kendini farklı bir biçimde anlatma tarzıdır. Bu nedenle her dinsel simge, ritüel ve düşünce aynı zamanda toplumun ifadesi anlamına gelir. (Virijkof, 1998: 278)

Din insanların toplu halde yaşamalarıyla doğan toplumsal bir coşkudur. Beraberlik ruhunun kolektif tezahürüdür. İlahilik bilincini doğuranda toplum kolektivitesidir. (Yıldırım, 1999: 114) Her toplum kendi sosyolojik gerçeklerine uygun bir din benimser. Toplumların yapılanması çeşitli dinlerinde yapılanmasına neden olmuştur. Toplumsal örgütlenme, dini, biçimlenmeyi beraberinde üretmiştir. İlkel toplumların klan örgütlenmesi klan dini, göçebe toplumların aşiret yapısı aşiret dinleri, millet toplumlarının milli dinleri ve alemşumul toplumlarda da insanlığa hitap eden evrensel dinler gelir. (İzzet, 1933: 222)

3.3.3.Dinin Bütünleştirici İşlevi

Bir toplumu dar, katı ve değişmez bir takım kurallarla yönetmek, o toplum için sonsuza değin bütünleştirici olamaz. Katı ve totaliter bir yönelime tabi olan toplumlar, "statükocu bir yapı arz ederler. Mevcut olan durumlarını kurumak için. toplumsal ve kültürel yeniliklere, değişikliklere izin vermezler. Dolayısıyla çok sesliliğe karşıdırlar. Toplumsal kurumlar üzerinde gerekli değişiklikleri yapamaz, gelişmelere ayak uyduramazlar. Bu yüzden dünya şartlarındaki değişimin büyüklüğü nispetinde, bu toplumların çözülmesi hızlanır. (Bilgin, 1997: 183)

Din çoğunlukla bu tür toplumlarda, koruyucu ve bütünleştirici yanıyla statükonun korunması yönünde İşlev görür. Örneğin Hinduizm'in kast sistemi, statükocu bir yapının din tarafından tesir edilmesinin en aşırı tezahürüdür. Hindu toplumda sosyal sınıflar arasındaki uçurum ve adaletsizlik "Karma" adı verilen ebedi kainat kanununa bağlanarak sosyal denge korunmaya çalışılır. Karma ahlâkı bir kainat nizamıdır. Bu hayatta işlenen ameller karma kanununa göre canlının kaderine tesir eder ve onun tekrar dünyaya gelişinde hangi konumda olacağını belirler. (Sarıkcıoğlu, 1983: 139) Böylelikle kişinin içinde bulunduğu sosyal konuma razı olması sağlanarak, sınıflar arası çatışmalar önlenmiş olur. Benzer bir durum Ortaçağ Hristiyan dünyasında yaşanmıştır. Bu çağlarda Kilise, sosyal sınıflar arasındaki ayrımın Tanrı tarafından takdir edilmiş bir durum olduğunu söylüyordu. (Akbulut, 1992: 283) Yine benzer bir durum Emevi hükümdarlarının, yaptıkları haksız uygulamaları meşrulaştırmak için cebriyeci görüşleri savunmaları ve yaymaya çalışmalarında görürüz.

Görüleceği üzere gerek Hinduizm'de olduğu gibi dinin kendisi, gerekse Hıristiyanlık ve İslam örneklerinde olduğu gibi İnsanların dini algılayış şekilleri toplumun statikleşmesine yol açabilmektedir. Statik bir toplumun, bütünleşmiş bir toplum olduğunu söylemek ise her zaman için mümkün değildir. Geçmişte, statik bir toplum bütünleşmiş bir toplum olarak düşünülüyordu ve bu yüzden İçten içe yaşanan çözülmenin sebebi bir türlü bulunamıyordu. Örneğin Osmanlı Devleti'ni ele alacak olursak, siyaset, ekonomi, eğitim vb. kurumlarıyla sosyal yapının statik bir görünüm kazandığı görülür. (Dursun, 1989: 220) Siyasi iktidar yapmış olduğu uygulamaların meşruluğunu kanıtlamak için istediği zaman ulemadan fetva almasını bilmiştir.

Lord Northbourne, modernizm ile beraber dinin bir çöküş ve sapma sürecine girdiğini; yeni bir din anlayışının, hatta “sahte dinler”in ikame edilmeye çalışıldığını söyler. Northbourne'e göre dinin yerine ikame ettikleri şey, dinin kötü bir taklidinden başka bir şey olmadığı için neticede yaptıkları iş, aslında materyalizmin din karşısındaki başarısını nihai noktaya götürmektedir. (Northbourne, 1995: 77) Bu da dinin gerçek anlamıyla beşerin zihinden silinmesidir.

Din, sosyal gruplar üzerindeki fonksiyonunu kaybettiği Ölçüde, bireyin problemlerine cevap vermekten de uzaklaşmaktadır. Sosyal problemlerin çözülebilmesi için, dinin daha etkin bir fonksiyona sahip olması gerekmektedir. Bireysel din anlayışında dindar, toplumdan gelen tehditlere karşı savunmasızdır. Örneğin din, gayri meşru ilişkiyi yasaklar. Fakat toplumda erotizm, teşhirci eylemler vb. serbest olursa, bu durumda ferdin dinin emrine tam anlamıyla uyması güçleşir. Bireysel dindarlık, cinsel sapsmalara karşı kitleyi koruyamaz. Bunun önüne geçilebilmesi için bireysel olduğu kadar sosyal anlamda bir takım ilkeler ve prensiplerle sınırlamalar getirilmeli ve fert her an kendisini saran bu ve benzeri tehlikelerle baş başa bırakılmamalıdır. (Bilgin, 1997: 189-190)

3.3.4. Türk Dünyasında Dini Yapı Ve Bütünleşme

Türkler arasında tarih boyunca Totemizm, Animizm, Naturizm, Şamanizm, Zerdüş, Budizm, Mani inançları ile Hıristiyanlık, Musevilik ve İslamiyet yayılmıştır. Birden çok dini benimsemiş olmak Türkler için iyi olmamıştır. Türkün karakterine uygun olmayan inançlar, milli bünyeyi bozmuş ve diğer devletler ve

milletler arasında kaynayıp gitmelerine sebep olmuştur. Yalnız İslamiyet Türkelrin milli ruhuna uygun gelmiş ve Türkler arasında “birlik ruhu” yaratmıştır.

Sovyet tarihi boyunca yetkililer insanlara değil, doğrudan doğruya inançlara yönelik bir eylem taktiği kullanmışlardır. İnançlar eskimiş ve güncelliğini tümüyle yitirmiş bir geleneğin kalıntıları olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Böylece bu eylem ile dinin boşalttığı yerin ideoloji ile doldurulacağı sanılmıştır. Ama görünen şudur ki, komünist rejimin çok kurnaz tanrı tanımazlarını büyük bir hayal kırıklığına uğratarak 70 yıllık bir siyasal eylemden sonra dinsel inançların ortadan kalkmadığı görülmüştür.

Türk dünyasında din yaklaşımcı bir öge eşi bulunmaz bir çimento rolü oynamaktadır. Ezici çoğunluğun Müslüman olduğu Türk dünyasında Budist, Şamanist, Hristiyan ve Musevi Türklerinin olduğu da görülür. Ancak 250 milyonluk bir Türk dünyasında bunların oranı birkaç milyonu geçmemektedir. Komünist rejim altında onlarca yıl süren baskı uygulamaları sonucunda ibadetler ve dini inançlar yok edilmeye çalışılmıştır. Ne var ki din kökünden kazınmak istendikçe, soydaşlarımız dini duygularını içlerinde besleyip büyütmüşlerdir. 1990’lı yılların başından itibaren Sovyetler Birliğinin çökmesi ile birlikte soydaşlarımızın hemen eski dinlerine döndükleri görülmüştür.

Türk dünyasının büyük çoğunluğunu Müslüman Türkler oluşturmaktadır. Müslüman olmayan Türk toplulukları ve mensup oldukları dinler şunlardır:

3.3.4.1.Hiristiyan Türkler

a- Gagavuzlar: Büyük çoğunluğu Ortodoks mezhebine mensup olan Gagavuzlar arasında az sayıda da olsa Budist ve Adventist Protestanlar da mevcuttur. (Argunşah, 1993: 10)

b- Çuvaşlar: 17.yy.dan itibaren Hristiyanlaştırılan Çuvaşların çoğu Ortodoks Hristiyan olup, aralarında az sayıda da olsa Gök Tanrı’ya ve Animistik inançlara sahip olanlar da vardır.

c- Hakaslar: İnanç itibariyle Hristiyan olup, aralarında Şamanist geleneklere bağlı olanlarda vardır.

d- Altaylar: İnanç itibariyle Hıristiyanlaştırılıp olmakla birlikte, halen büyük bir kısmı Şamanist geleneklere bağlıdırlar.

e- Saka (Yakut)'lar: Resmi olarak Hıristiyan olan Sakalar arasında Şamanist gelenekler oldukça yaygındır.

3.3.4.2.Musevi Türkler

a- Karaimler: Kırım, Polonya ve Azerbaycan gibi ülkelerde yaşayan Karaimler, kutsal kitap olarak Tevrat'ı kabul edip, Talmut'u reddederler.

b- Kırımçaklar: Musevi olan Kırımçaklar Tevratla birlikte Talmut'u da kabul ederler.

3.3.4.3.Budist (Lamaist) Türkler

a- Tuvalar: Budizmin Lamaist mezhebindedirler.

b- Sarı Uygurlar: Doğu Türkistan'ın Kansu Eyaletinde yaşayan Sarı Uygurlar "Yugur" adıyla da anılırlar ve Budist'tirler. (Aşçe, 1993: 52)

3.3.4.4.Burkanizm (Ak-Yang)

1904 yılında Çet Çopan tarafından kurulmuş olan bu din, Budizm-Şamanizm olarak da adlandırılmaktadır. Altay Cumhuriyetinde yaşayan Altay kavimleri arasında Ak-Yang (Ak Din)a mensup insanlar bulunmaktadır. (Aslı Yüce, 1994: 334)

Yukarıda belirttiğimiz Türk toplulukları, Müslüman olan ana kitleye nispetle sayısal olarak çok az olsalar bile, her şeyden önce etnik açıdan Müslüman olan Türklerle aynı soydan olduklarını, bu soy birliğimizin ve uzak geçmişte yaşadığımız tarihi tecrübelerin onlarla aramızda bir çok kültürel müşterekliğimizin var olduğu bir gerçektir. Dini ne olursa olsun onlar bizim kardeşimizdir. İnanç farklılığından dolayı onları Türk saymama gibi bir hakkımız yoktur. Yapılacak şey onlarla aramızda diğer müşterek kültürel değerlerle dostluklarımızı geliştirmektir. İki yüz elli milyonluk bir Türk dünyasının birkaç milyonu hariç geriye kalan kısmının dini İslam'dır.

3.3.5. Dinin Sosyal Bütünleşmedeki Yeri

Dinin sosyal bütünleşme içindeki yeri ve rolü konusu bizi dinin sosyal fonksiyonu meselesine götürmektedir. Her ne kadar E. Durkheim ve onun etrafında toplanmış bulunan Fransız Sosyoloji Ekolü'nün sürüklendiği redüktivizme düşerek dini sırf içtimaî hayatın bir fonksiyonu olarak görmek hatalı ise de, toplumda, İslâm alimlerinin "korku ile karışık saygıyı uyandırdığını beyan ettikleri ve R. Otto tarafından "korkutucu ve büyüleyici sır" olarak nitelenen "kutsalın tecrübesi veya yaşanması şeklinde tanımlanan ve bu bakımdan da gerçek varlık sebebi ve spesifik karakteri itibariyle başka her türlü ferdî ya da sosyal kategoriye veya olaya ircası mümkün olmayan kutsalla kurulan manevi, yüce, transandantal ve ilahi bağla belirlenen dinin, bu kendi öz gayeliliğinin dışında, bir çok sosyal fonksiyonlara sahip bulunduğu da, çeşitli tarihi ve sosyolojik örnekleriyle açıkça anlaşılabilir bir husustur. Gerçi toplumu herhangi bir iç veya dış prensip etrafında birleşmiş bir organizma olarak gören ve bu bakımdan da orada mevcut bulunan her bir unsurun toplumun bütünü için lüzumlu ve ihtiyaç neticesi vücut bulduğunu öne sürerek, bütün inanç ve ameller mecmuu ile dini bu açıdan değerlendiren fonksiyonist din nazariyelerinin aşırılıklarına sürüklenmek suretiyle, dinde var olan her şeyin bir fonksiyona binaen mevcut olduğunu iddia etmekte hatalı olmaktadır. (Günay, 1988: 313-314) Zira toplum, birbiriyle bazen uyuşan, bazen paralel bir şekilde yan yana yer alan ve bazen de birbirini nakzederek kurumlar ve grupların karmaşık bir bütününden ibaret olup. toplum hayatı adeta birbiriyle çelişen kuvvetlerin bir dengesi içinde işlemektedir ve fiiliyatta dinin ihtiva ettiği unsurların yerine göre toplumda ahenkli bir fonksiyonundan söz etmek mümkün olduğu gibi, bu fonksiyonu yerine getirmemesine ve hatta fonksiyonsuzluğa da şahit olunmaktadır.

İnsanoğlunun veya insanlık aleminin en eski kültüründen olan, tarihi insanlık tarihine kadar gerilere giden din, görülen bir nesne değildir. Tapınakların, ibadet, ayin ve törenlerin, bir dinî sanatın, bir dinî musikinin, bir dinî edebiyatının vb. bulunduğu doğrudur. Bunlar görülebilir, işitilebilir. Din aslında bir inançlar, duygular, davranış ve alemler mozaigi olarak bir topluluğun (cemaat) birliğini sağlamakla beraber, düşünceye dayanan felsefenin parkuruna tecavüz etmez. İnsanın manevi bir dünyası vardır. Bu dünya onun manevi İç hayatı, ruhu ile alakalı ve onun semeresi olan olguları ihtiva eder. Bütün manevî tezahürler, kurumlar, oluşumlar,

tarihî ve içtimai bir realite olarak, bu iç tecrübenin verimidir ve toplumun onu bilmesi, yaşaması ve kurumlaştırılmasıyla objektifleşmiştir. Din, “fert ve gruplarda, onların menfaat ve kederlerinin nihaî kontrolü elinde tutan kudret veya kudrete karşı ciddi ve içtimai bir tavır” (J.P. Pratt), “insanlık kültü” (Auguste Comte), “en geniş anlamında inandığı ve kendini ona bağlı olarak hissettiği insan üstü kudret ile insan arasındaki rabıta” (H.J.Schoeps), “dini bir cemaatin meydana gelmesini sağlayan ayin ve inançlar sistemi” (E. Durkheim) olarak tarif edilmiştir. (Tümer, 1986: 219-220)

Dinlerin bir cemaate dayanması, dinin verdiği değerleri elde etmek üzere insanların işbirliği yaptıkları kurumların farlığını ifade eder. Zira dinler, onları kabul etmiş insan topluluğunun içtimai hayalına derinden derine girmiştir. Yani dinler, yalnız inançlar, amel ve ahlak sistemlerinden ibaret değildir; onların bir de teşkilatları, cemaatleri, içtimai önemleri vardır. Dinin bu içtimai yapısı, dini, ahlaki, manevi ideallerin tatbik edilmesi ve bunların içtimai şartlar ve tutumlar olarak kabul edilmesiyle gerçekleşir. E. S. Ames'in, J.P.Pratt ve E. Durkheim'in tarifleri misal olarak verilebilir.

İnsan, her zaman kendisinin insan üstü bağları bulunduğunu, ihtiyaçları için kendisini aşan bir kudrete yönelmesi gerektiğini düşünmüştür. Bir insan veya topluluğunun dinden kopması mümkün değildir. O, hem tarihin her yerinde, hem de hayatımızın her köşesinde kendini gösteren bir olgudur. Denilebilir ki din, insanın başlıca ayırt edici niteliğidir, Din insanlara dinamizm veren, toplumu ve insanları ayakta tutan yüce bir duygudur. İnsanın ruhi ve manevi hayatını dolduran, düzenleyen, onu fazilet ve iyiliğe yönelten; yalnızlığını, sıkıntılarını gideren, ona güven duygusu veren, sadece insanlara mahsus bir dost, bir arkadaştır.

İnsanın yüce bir kudrete gönülden bağlı olması onu kuvvetlendirir; dua, niyaz, iltica insanı ulvileştirir. Allah sevgisi ve korkusu iki yönü ile, insanı pişirir, hamlığını giderir, kuvvetli bir irade ve sağlam bir karakter kazandırır. Böyle kimselerin içinde yer aldığı toplumlarda fazilet yarışı başlar. (Tümer,1986: 246-247)

Din, fertleri mukaddes duygu ve alışkanlıklarda birleştiren, milli vicdanı meydana getiren bir amil olduğu gibi, toplumları yükselten, onların gelişmesini sağlayan bir kurumdur. Din insanlara yön veren en mükemmel kanunlar ve en sıkı

nizamlardan daha kuvvetli bir şekilde insanları manevi varlıklarından yakalayan, kucaklayan bir kurumdur. Anarşinin haksızlıkların, suçların, adaletsizliklerin, kötülüklerin en büyük düşmanı dindir. Toplum düzeninin en önemli koruyucusu dindir. İktisaden maddeten güçsüz toplumların yaşayabildikleri görülmüştür; fakat dini duyguları zayıflamış, manen çökmüş toplumlar varlıklarını devam ettirememişlerdir. Dinin zayıflaması, arkasından ahlakî ve hukukî suçları çağırır. Çünkü din olmayınca ahlâk için hiçbir yaptırım gücü kalmaz. Helal-haram duygusu kalkınca toplumun düzeni bozulur; insanları, insan gruplarını hiç bir şey tutamaz olur, anarşi ortaya çıkar ve bu beraberinde çeşitli sıkıntılar getirir. Halbuki her yerde kendini kontrol eden bir yaratana İnanıp dini bağlılıkları bulunan insanlar, daima örnek davranışlar sergilerler. (Tümer, 1986: 247) Din onları sürekli etki altında tutar, gizli-açık bütün fenalıklardan korur, doğru yola sevk eder. Anarşiye karşı en başta gelen tutamak dindir.

İnsan her ne kadar bir toplum içinde yaşasa da, onun bir iç dünyası vardır. Yalnızlık çaresizlik, korkular, kederler, hastalıklar, kayıplar, musibet ve felaketler karşısında ona ümit, teselli ve güven kaynağı olan yegane şey dindir. Allah'a itaat, beraberinde ana-babaya büyüklere, devlete, millete bağlılık ve saygı, küçüklere sevgi, yaratıklara ilgi getirir. İnsanın ölüm karşısındaki tutumunda en önemli rol dine düşmektedir. Ahiret inancı, sadece ceza-mükâfat olarak değil, aynı zamanda insanın İçindeki edep duygusuna cevap verme bakımından da önem taşımaktadır. (Tümer, 1986: 248) Dinsiz ne insan, insan olur; ne de toplum.

Her halükârda, H. Desroche'nun işaret ettiği üzere tecrübede dinin durum ve şartlara göre “sosyal bütünleşmeyi sağlayıcı” fonksiyonunun yanı sıra “ihtilâfa vesile olan” ve hatta toplumda protesto rolü oynayıcı” fonksiyonlarının bulunduğunu da belirtmemiz gerekir. Bununla birlikte, J. Wach'ın da kuvvetle İşaret ettiği gibi, dinin toplum içersindeki yapıcı ve birleştirici rolü, ihtilaf yaratıcı ve parçalayıcı fonksiyonunu kat kat aşmakta olup, her ne kadar toplumdaki birlik ve bütünleşmenin temini dinin ne niyeti ve ne de asıl gayesi olmakla birlikte din, neticede sosyal bütünleşmeyi gerçekleştirmeye yönelmektedir. (Günay, 1988: 314) Çünkü bir din, her hangi bir toplumda yayılıp yerleştiği ve kökleştiği andan itibaren, orada çeşitli inançlar, müesseseler, normlar, değerler, âdetler, tavır ve davranış modelleri aracılığı ile hayatiyet bulmakta ve bu şekilde o, toplumun sosyal varlığı ile

kaynaşarak, toplum fertlerini dini ve sosyo-kültürel bütünleştirici bir fonksiyon görmektedir. Gerçekten de bu hüküm, özellikle inancı ve sistemin temelini "Tevhid" akidesini yerleştirmiş bulunan İslâm dini ve bu dini kucaklamış bulunan Müslüman topluluklar için geçerli olan bir husustur. (Günay, 1988: 315)

Tarih İçerisinde din en yaygın ve etkin meşrulaştırma aracı olarak karşımıza çıkar. Din, beşeri açıdan tanımlanan realiteyi nihai, evrensel ve kutsal bir realiteye bağlayarak yasallaştırmaktadır. Böylelikle sosyal kurumlara nihai emniyet ve kalıcılık görünümü verilmiş olur. Farklı bir deyişle beşeri olarak kurulan nomoi'ye (düzen) kozmik bir statü verilir. (Berger, 1993: 69) Bu tür yasallaştırmanın en eski şekli, mikrokozmos ile makrokozmos arasında var olan ilişkinin toplum ile kainat arasında da varolduğu anlayışına dayanmaktadır. Burada "aşağıda olan" her şeyin "yukarıda" bir benzeri vardır. İnsanlar kurumsal düzene iştirak etmekle bilfiil ilâhi kozmosa da katılmış olurlar. Sözelimi akrabalık yapısı (tanrıların varlığı da dahil) tüm varlığın bir toplumda hazır verili olan akrabalık yapıları şeklinde kavranmasıyla beşeri alemin ötesine uzanır. Bu durumda akrabalığın sosyal kurumları, içerisinde tanrıların yüksek bir yer işgal ettiği, tüm varlığın yalnızca en büyük "ailesine" tekabül eder. İnsan cinselliği ise ilâhi yaratıcılığın kendisine özellikle eski Yunan dinine baktığımızda, orada akrabalık ilişkileri olan, fizikî ihtiyaçlara sahip, duygusal yönleri olan bir tanrılar dünyasının olduğunu görürüz. (Sarıkcıoğlu, 1983: 69)

Dinin sosyal bütünleşme açısından etkisinin iki yönlü olduğunu daha önce belirtmiştik. Bunlardan birincisi; bütünleştirici, koruyucu etkisi, ikincisi ise; yıkıcı, birliği bozucu etkisi. Her yeni din, eski anlayışlar ve eski kurumların, anlamlarını ve var oluş sebeplerini kaybettikleri yeni bir dünya ortaya koyma amacındadır. (Wach, 1995: 66-67)

Din bizzat kendi tarafından yaratılan kültür sayesinde toplumda yaşama imkanı bulurken, yine bu kültür vasıtasıyla bozulur. Dini kültür dinin özünden bestelenemez duruma geldiğinde, yaratılmış olan ikinci kültür din yerine geçer. Bütün dinlerin özünden sapması, başkalaşması böyle bir sürecin sonucudur. (Arslantürk, 2000: 327) Mesela, Hıristiyanlığın yarattığı ruhbanlık sınıfı ve kültür vasıtasıyla temsil edilmesi böyledir.

Modern Batı dünyasındaki bunalımın temelinde, Durkheim'e göre değer sistemlerinin ve sosyal normların, insanların istek ve davranışlarını yönlendirilicilik özelliğini ve bütünleşmeyi sağlayıcılık niteliğini yitirmesi yatar. (Tolan, 1991: 281-282)

E. Boutroux'a göre din, bir taraftan örf ve âdetler gibi dış müeyyidelere tesir ederken, diğer taraftan insanın en derin his kaynakları, fikirleri, arzuları, iradeleri üzerinde nüfuzunu gösterir. Hissi ve ruhi yönden insanı kaplayan din, şahsiyetin derinliklerine yerleştikten sonra sosyal alana geçer ve orada yayılır. Daha doğrusu din, ruhuyla insanları yakalarken, onlarla serbestçe temas geçebilmek için. Yaşayış ve toplum kuralları yolundan giriyor. Böylece din ve cemiyet içice bir vakıa oluyor. (Sezen, 1993: 73-74)

Her şeyden önce dinin en önemli özelliği, toplumsal hayatta meşruiyet kazandırıcı bir fonksiyon görmesidir. Dini meşrulaştırım (legitimation), toplum düzenini, nasıl her şeyi çepeçevre kuşatan ve kutsal olan bir evren düzenine dayalı olarak açıklarsa, toplumsal olarak kurulu her düzenin (nomoi) antitezi olan düzensizliği de, kutsalın en eski düşmanı olan kaosun derin uçurumuna bağlı olarak açıklar. Toplumun düzenine karşı bir harekete girişmek, daima anomi tehlikesine dalmak demektir. Dini bakımdan meşrulaştırılan bir toplum düzenine karşı gelmek ise, aynı şekilde kötü güçlerle işbirliği yapmak demektir. (Berger, 1993: 73) Bu bağlamda dinin en önemli fonksiyonlarından biri, içerisinde çeşitli nedenlerle ortaya çıkan sosyal farklılıklardan dolayı bölünüp parçalanmak tehlikesiyle karşı karşıya bulunan toplumu birleştirmek, bütünleştirmek ve insanlarda oluşturduğu zihinsel yapıyla toplumda çıkması muhtemel karışıklık ve düzensizlikleri önlemektir. (Okumuş, 1995: 34) Dolayısıyla din, hem fert ile toplum ilişkisini, hem fert ile kurum ilişkisini ve hem de kurumlar arası ilişkileri düzenleme işlevi görür.

Dini hayatın bütün topluma hakim olduğu durumlarda dinin meşrulaştırmayla, etkin olmadığı bir toplumda dinin meşrulaştırımı aynı şeyler değildir. Özellikle ikinci tür toplumlarda din, bazen meşrulaştırma işlevini görerek sosyal düzeni sağlar, sapına ve anomi durumlarına engel olursa da, bazen de böyle bir işlev görmek yerine mevcut toplumsal düzeni değiştirmeye yönelik bir hareket oluşturarak anomi ve sapmaya neden olabilir veya yeni çıkmış bir dini hareketi

meşrulaştırarak toplumda ayrışmaya, saflaşmaya, göçe ve hatta inkılaba yol açabilir. Dolayısıyla din. düzeni sağlayabildiği gibi düzensizliğe de neden olabilmektedir.

Dinin kendi koyduğu esaslara göre kurulan bir toplumda ise din. birleştirici ve bütünleştirici rolünün yanı sıra bir de parçalayıcı işlev görmektedir. Örneğin büyük bir toplum da veya ana dini bünyede ortaya çıkan mezhep ve tarikatlar gibi çeşitli dinî alt-grupların, belli ölçülerde dini birliği ve sosyal uyumu olumsuz yönde etkileyici fonksiyonları bulunmaktadır. (Günay, 1998: 169-246) Fakat bu alt-grupların olumsuz fonksiyonları, asıl merci olarak din etrafında birleşilerek ortadan kaldırılabilmektedir.

Sosyal düzeni sarsan, bireyler arası ilişkileri bozan bir olgu olarak “yabancılaşma” da dinin dönüştürücü, bütünleştirici ve kaynaştırıcı özelliğiyle ortadan kalkabilecek bir sosyal olumsuzluktur. Bazı dinlerin ya da din yorumlarının yabancılaştırılmaya neden olma ihtimali bir yana. dinin en önemli yanı birleştirici olmasıdır. Din, dağınıklığa, düzensizliğe, çaresizliğe ve ümitsizliğe karşıdır. (Sezen, 1993: 75-76) Hal böyle iken modern toplumlarda sanayileştikçe makineleşen ve yabancılaşan insanın daha çok dine ihtiyacı olması tabiidir. Bu bağlamda söyleyebiliriz ki, toplumsal farklılaşmanın, toplumsal sınıf ve katmanlarının neden olabileceği olumsuz şartlarda ve büyük toplumsal değişmelerin neden olabileceği büyük sosyal düzensizlik, sapma ve patlama şartlarında din, olumlu bir sosyal fonksiyon ifa ederek gelebilecek olumsuzlukları daha başından önleyebilecek güç ve özelliktedir. (Günay, 1998: 246-269)

Amerikalı sosyolog Charles Ellwood (1873-1946) Dinin İhyası (Reconstruction of Religion) adlı 1922'de yayınladığı eserinde dinin. İnsan ve toplumun en önemli sosyal kontrol aracı olduğunu öne sürmekte, dinin zayıflamasının ise insan davranışlarının medeni toplumlara aykırı şekillere doğru bir geriye gidişi, medeniyetin çöküşü ve putperestliğe dönüşün baş göstermesi olacağını belirtmektedir. Nitekim Ellwood, günümüzde insanlığın dinin zayıflaması sebebiyle böyle bir buhrana sürüklendiğini, pek çok ideolojiler ve cereyanların ortaya çıkışlarının bunun belirtisi olduğunu söylemektedir. Oysa ki toplum hayalının motor gücünün din olduğunu belirten Ellwood, dinî olmayan sosyal olaylar karşısında bile dinin tayin edici rol oynadığını göstermektedir. (Günay, 1998: 143)

J. Wach'a göre ise, "sosyal bütünleşme dinin temelinde ne niyeti, ne hedefidir. Din ancak niyet ve hedef olarak Allah'a ibadeti muhafaza ettiği sürece sağlam ve tabiatına uygundur. İnsanın Allah ile olan ilişkisini, icabında dünya ile ilişkisini gölgeleyebilir ve hatta kesebilir. Fakat topluluğun tamamını etkilediğinde, fertler dolaylı olarak birbirine bağlanmış olur. (Wash, 1987: 41) Böylece fertler arası ilişkilere istikrar gelir. Sıkı bir birliğe sahip olabilmek için din, temel bir etki yaparak, kenetlenmiş çekirdekler yaratmıştır.

Dinin sosyal rolünde üç tutum görülür: a-Olumlu tutum, b-Olumsuz tutum, c- Seçmeli bir gerçekçilik. Olumlu tutum, klan, kabile, millet gibi tabii teşkilatta dini teşkilatın çakıştığı grupları karakterime eden tabii bir şekildir. Olumsuz tutum özellikle radikal zabitlikle temsil edilen şekildir. Üçüncüsü de dini cemaati sınırlayan seçmeli gerçekçiliktir.^{1N7} Fakat seçmeli veya olumsuz tutum da cemiyeti bir başka yönden etkilediğinden, temelde dinin etkisi her yerde istisnasızdır. Farklılaşmayı teşvik eden dernek, klüp ve mesleki kuruluşlar da dinin yoğun etkisi altında bulunur. Ekonomik sebeplerle de kurulmuş olsalar-yani varlıklarını dine borçlu olmasalar bile genelde dinin yönlendirici etkisine maruzdurlar. (Wash, 1987: 19-20)

Din, fertleri mukaddes duygu ve alışkanlıklarla birleştiren, milli vicdanı meydana getiren bir amil olduğu gibi, insanlara yön veren, en mükemmel kanunlar en sıkı nizamlardan daha kuvvetli bir şekilde insanları manevi varlıklarından yakalayan, kucaklayan bir kurumdur. Anarşinin, haksızlıkların, suçların ve adaletsizliklerin en büyük düşmanı dindir. (Günay, 1986: 213)

Gökalp, İslam dinini, Türk milletinin temel unsuru saymıştır. Ona göre dinimiz ile milletimiz birbirinden ayrılamaz. (Eröz, 1983; 82) Dinin faili ve taşıyıcısı olarak temel birim fert olmakla beraber, dinin o kadar zengin bir fikir ve sosyal içeriği vardır ki, taşıdığı ruhu mensup olanların hepsi paylaşır. Onlar üzerinde başlayan etki, hayatlarına şuurlu veya şuur dışı olarak girer. Onları birbirine yaklaştırır. Dini olmayan meselelere karşı dahi onları belirli ve ortak tavırlara götürür. Din, belirli bir dünya görüşü de verir. (Sezen, 1988: 39-40) Dinin mensuplarına verdiği görüş, tavır onları birleştirir, kuvvetlerini şekillendirerek birliğin devamlılığını da sağlar.

Türk dünyasında hakim olan din İslam'dır. İslam'ın Orta Asya'ya girişi Hicretten yaklaşık yüzyıl sonra meydana gelmiştir ve yirminci yüzyıla gelinceye kadar Türk sosyo-kültürel hayatının her yönüne yerleşmiştir. Sovyet döneminde Türklerin inançları ciddi bir şekilde baskı altına alınmış ve dinin alt yapısı neredeyse tahrip edilmiştir. II. Dünya savaşı sırasında devlet kontrolü altındaki bir İslam hiyerarşisi tekrar tesis edilmiş ve dini uygulamaların bazı resmi uygulamalarının yeniden ortaya çıkmasına izin verilmiştir. Bununla birlikte, toplumun laikleştirilmesi ve dini inançların yerine "bilimsel ataizm" getirilmesine yönelik kampanyaya devam edilmiştir. Ortaya çıkan sonuç ise Sovyet idaresinin ardından İslam dini Türkler için manevi ve kültürel bağlılıktan ziyade etnik kimliğin bir belirteci haline gelmiştir. Bu dönemde İslami uygulamaların tezahür ettiği durumlar dinsel törenler olmuştur.

1980'lerin başlarında İslam yeniden önem kazanmaya başlamıştır. Bunun sebebi İslam'ın yeniden dirilişine yönelik bir halk hareketinin ortaya çıkmasıdır. Bu hareket Tacikistan ve Özbekistan'ın kırsal kesimlerinde yaşayan insanların hareketidir. Böylece Sovyet yönetimi din müessesesine karşı uzlaşmacı bir tutum benimsemeye başlamıştır. Sovyetlerin bu uzlaşmacı tavırlarının nedeni İran ve Afganistan'daki kökten dinci unsurların Orta Asya'ya girmesini önlemektir. Bu dönemde birkaç camii açılmış, az sayıda dini çalışma yayınlanmıştır.

1991 yılının sonunda Sovyetler Birliğinin yıkılmasıyla birlikte, Orta Asya Türk devletlerinde siyasetteki ve toplumdaki İslam faktörü canlı bir unsur haline gelmiştir. 1992 yılında Tacikistan'da çıkan iç savaşın nedeni bölgedeki radikal İslamcılardan kaynaklanmıştır. Tüm Orta Asya devletlerinin liderleri İslami devlet ideolojisine eş değer bir konuma yükseltmişlerdir. Buna sebep olan etkenin Marksizm-Leninizm'in itibarından sonra ortaya çıkan ideolojik boşluğun doldurulması ve anarşinin önüne geçebilmek için İslam'ın bütünleştirici işlevinden yararlanmaktır. Tüm Orta Asya devletlerinde, İslam'ın Türk kültürünün bölünmez bir unsuru olarak oynadığı rolü vurgulamak için çalışmalar başlatılmıştır. Hatta devlet başkanları bile Müslüman kimliklerini vurgulamaya özen göstermişlerdir. Kazakistan Cumhurbaşkanı 1999 yılında "Bizler Müslümanız ve bu yolu takip etmeliyiz" diyerek İslamın Türk dünyasında ki bütünleştirici ve birleştirici bağı vurgulamıştır. (Akıner, 2002: 44)

Günümüzde Orta Asya devletleri tarafından benimsenen İslam şekli, Hanefilik mezhebinin Sunni inançları esasına dayanan bir İslam'dır. Hükümetlerin temel hedefleri kendileri için sinsice bir tehdit oluşturan radikal İslamcı grupların faaliyetlerini ortadan kaldırmaktır. Şu anda Orta Asya'da faal olan İslami grupların amaçları pek belirgin değildir. Bu gruplar hükümet politikalarını yüksek sesle eleştirmekte ve resmi İslam hiyerarşisini yozlaşmış ve çökmüş olarak görmektedirler. (Roy, 2000: 205-210) Ayrıca halifelik düzenine benzer bir modelde bir İslam devleti kurmak yönündeki faaliyetleriyle suçlanmaktadır.

Orta Asya'da İslam bir çözüm yoludur. Çünkü din, prensiplerin ve akıdelerin benimsenmesiyle ortaya çıkan yaygın bir hayat görüşü halinde kültürel değerlerden birini meydana getirir. Çünkü din, cemiyeti, bütünleştirebilmesi emredilmiş bir realite olarak tanır. Bu prensip bir hayat felsefesi ve görüşü halinde Türk milletini teşkil eden bütün fertler tarafından benimsendiği o milletin bütünleşmesinin temel öğelerinden birini oluşturur.

Din toplumun birlik ve bütünlüğünü sağlar. Eröz, bu konuyu şöyle açıklar:

“Kültürümüzün (harsımızın) temel unsurlarından biride dindir. Din deyince elbette İslamiyeti anlıyoruz. Türk soyunun asırlarca kılıç ve kalemiyle hizmet ettiği İslamiyet, sanki Allah tarafından bu kavme emanet edilmiştir. Müslüman olan Türkler milliyetlerini muhafaza ederken, Müslüman olmayan Türklerin çoğu Türklüklerini kaybetmişlerdir. Demek ki milliyetimizi, din temelinden mahrum edersek, daha sonraki nesilleri erimeğe mahkum edeceğiz. Baş döndürücü teknik yenilikler, maddi kültür değişmeleri karşısında, milli ve manevi değerlerin çoğunu kaybeden dilediği Türk olan Türkün, milliyetinin kaybolmasına hizmet edecek olan kültürümüzün en büyük desteği, yine İslamiyet olacaktır. Milliyetimizle dinimiz bir çok noktada iç içe girmiştir. (Eröz, 1987: 119)

Türk dünyasında İslamiyet birleştirici bir çimento rolü oynarken dini dar bir kalıp içinde anlar ve bu görüşe saplanırsak, bölücü bir etkisi olabilir. Yani Sünniliğin dışındaki mezhep mensuplarını Türk dünyasından çıkarırsak birliğimize ağır bir darbe indirmiş oluruz. Diğer mezhepleri de içine alan geniş bir din anlayışı bütünleşmemizi kolaylaştıracaktır.

Komünist rejim altında onlarca yıl süren baskı uygulamaları sonunda ibadet hayli azalmış, dini inançlar gerilemiştir. Ne var ki soydaşlarımız arasında din kökünden kazınmak istendikçe, soydaşlarımız dini duygularını içlerinde besleyip büyütmişlerdir. Türki Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra hemen eski ibadetlerine döndükleri görülmüştür. Uzun yıllar dinden uzak yaşamak mecburiyetinde bulunan soydaşlarımızı ekilmemiş münbit bir araziye benzetmek mümkündür. Bu durum ise, hangi tohum ekilirse o tohumun ürününün bol miktarda alınacağı anlamına gelmektedir. Bu durum müsbet veya menfi neticeler elde etmeye oldukça müsaittir. Herhangi bir hurafe ve batıl inanç kolaylıkla dini olgu olarak değerlendirilebilir. Bu durum düzeltilmesi zor sonuçlar doğurabilir. (Yılmaz, 1997: 156-160)

Daha önce de belirttiğimiz gibi Türk dünyasının büyük bir kısmı Sünni ve Hanefi mezhebindedir. Az sayıda bulunan Şiiiler farklı iki gruba mensupturlar. Bunlardan biri “on iki imamcılar, diğeri İsmaililer”dir. Bu durum Türk dünyasında bütünleşmede dinin önemini etkilemektedir. Bu Şii gruplar İran tarafından sürekli desteklenerek farklılıklara hatta çatışmalara yol açılmaktadır. (Roy, 2000: 199) Görülüyor ki Türk dünyası dini açıdan çeşitli mezhep akımlarının etkisindedir. Bu tür akımlar dini açıdan olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu mezhep farklılıklarından doğan problemler Türk tarihinin geçmiş dönemlerinde de görülmüştür. Bu tür akımların etkinlik alanlarını kısıtlayan önlemler alınmalı ve uygulamaya konulmalıdır. Aksi takdirde dinin birleştiricilik vasfı kaybolabilir. Din, insana geçmişi değerlendirip, geleceğe ümitle bakmayı sağlayarak cemiyette birlik şuurunun doğmasına sebep olur. Tarihimize bakarsak mezhep farklılıklarından doğan bölünmelerin sebeplerini iyi değerlendirip bu yönde çözüm yolları bulmalıyız.

Amiran Kurtkan mana etrafındaki bütünleşmenin en ideal şekilde Tevhid gerçeği ile sağlanabileceğini söyler ve Tevhid’i şöyle özetler; Tevhid’in gerçek manada izahı ancak fark ve cem idraklerinin birlikte dikkate alınmasıyla mümkündür. Tevhid akidesi kişiyi ve toplumu ayrı ayrı gerçekler olarak değil, tek bir gerçek olarak kabul eder. Buna göre kendini toplumdan ayrı gören fert, kendi çıkarlarını toplum çıkarlarından üstün tutarak topluma zarar verirse bundan kendisinde toplumda olumsuz bir şekilde etkilenir. Tevhid düşüncesi toplumda ideal kültürün oluşmasını sağlar. Tevhid formülünün gösterdiği doğrultuda Türk sosyo-kültürel

yapısını şekillendirebilirsek Türk Dünyasındaki sosyo-kültürel bütünleşmenin aşamalarından birini gerçekleştirmiş oluruz. (Çevik,1996:54)

Kurtkan, dinin cemiyet üzerindeki bütünleşme fonksiyonunu şu şekilde formüle etmiştir. Bu formül ise şöyledir: Fark + Cem = Tevhid

Fark: İslam dini içindeki İslamı farklı yorumlayan tarikat, mezhep vs. gibi şeyler.

Cem: Farkı meydana getiren unsurların birlikteliği mesela Azerbaycan, Türkiye, Kırım, Kazakistan, Kırgızistan vs.

Tevhid: Fark ve Cem'in ulaşmak istediği mana'dır. Bu formül Türk dünyasına uygulandığında Fark + Cem Türk dünyasında ki dini akım ve değerleri göstermektedir. Bunlar Tevhid inancının içinden yani aynı kaynaktan çıktığı şuuru kazanılırsa "Tevhid" yani birlik oluşur. (Bilgiseven, 1990: 296) Tevhid madde mana ahengini sağlayarak Yükselme Devri Osmanlı toplumunda ideal kültürün oluşmasını sağlamıştır ve böylece Osmanlı sosyo-kültürel yapısında bir bütünleşme oluşmuştur.

Tabii ki din Türk dünyasında sosyo-kültürel bütünleşmenin sağlanmasında yeterli değildir. Bütünleşmenin sağlanabilmesi için dinin manevi değerlerle birlikte işlevini yerine getirmesi gerekir.

SONUÇ

Çağdaş sosyal ve beşeri bilimlerin konularından birini oluşturan kültür, gündelik dilde, görgü kurallarına uygun davranışların bilgisi olarak anlaşılırken, bilimsel dilde pratik ve teknolojiyi de kapsayacak şekilde kullanılmalıdır. İlk olarak antropolojide kavram olarak kullanılmış, ilerleyen süreçte tüm toplum bilimlerin temel kavram ve aşırma konularından biri olma özelliği kazanmıştır.

Kültür hakkında pek çok tarif yapılmış olmakla beraber (İfade farklılıklarına rağmen) bu tarifler hemen hemen aynı gerçeği dile getirmektedir. Bu tariflerin müşterek olarak ifade ettikleri gerçek dikkate alınırsa kültür hakkında en kapsamlı tanımlamayı E. B. Tylor yapmıştır. Ona göre kültür, bir toplumun üyesi olarak insan oğlunun öğrendiği, bilgi, ahlak, inanç, sanat, hukuk, gelenek-görenek, benzeri yetenek, beceri ve alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütündür.

Kültür ulusal boyutlar içerisinde düşünüldüğünde, ulus yada ülke adı kullanılarak yapılan kültür tanımlamalarda yer yüzündeki toplumların büyük bir çoğunluğu yönünden arada büyük bir fark söz konusu değildir. Örneğin bir İngiliz kültür/İngiltere kültürleri deyimleri arasında tam anlamıyla büyük ayrılıklar ve çelişkiler yoktur. Türk kültürü/Türkiye kültürü deyimleri kavram ve içerik yönünden birbirlerinden oldukça farklıdır. Bu ayrılık Türk tarihinin diğer milletlerin tarihine benzemeyen akışının doğal bir sonucudur. Şöyle ki İngiliz yada Fransız tarihi, İngiliz veya Fransız adını taşıyan toplulukları, ulusların kendi adını verdikleri toprak parçaları üzerinde başlayan ve süre gelen bir tarif demektir. Bu nedenle İngiliz kültürü denildiğinde İngiltere denen belli bir ülkede filizlenen ve gelişen bir kültür anlatılmış olur. Oysa Türk tarihi, belli bir coğrafya parçasıyla sınırlandırılmasına olanak bulunmayan bir nitelik taşımakta ve Türklerin göçüp yerleştikleri, devlet kurup egemen oldukları coğrafyanın tümünü kapsamaktadır. Türk kültürü denildiğinde, Türk kavminin tarih sahnesine çıkışından başlayarak günümüze dek süre gelen ve Türklerin yerleştikleri,

yaşadıkları ve bugün de yaşamakta oldukları yerlerde yarattıkları, bu günde etkinliğini sürdüren kültür anlaşılmalıdır.

Sorokin, kültür tiplerini üç grupta ele almaktadır. Bu temel kültür tipleri, maddeci, maneviyatçı ve ideal kültürdür. İdeal kültür maddeci ve maneviyatçı kültürlerin bir sentezle birleşmesinden oluşur. Sorokin'e göre ideal kültürün hakim olduğu toplumlarda ortak duygu, düşünce ve his oluşur ideal kültürün olduğu toplumlarda sosyo-kültürel bütünleşme gerçekleşmiş olur.

Kültürel yapı, genel olarak toplum hayatının nasıl olması gerektiğini ortaya koyar. Sosyal yapı ise toplumun nasıl olduğunu ortaya çıkarır. Kültürel yapı, ferdi benliğe ve kişiliğe ait değer ve davranışları mahalli olmaktan çıkarmayı başarmışlık sonucunda ortaya çıkan bir durumdur. Sosyo-kültürel yapı, tek tek insanların benliği, kimliği ve kişiliğinin varlıklarını kabul eden, milli benlik, milli kimlik, milli his, ortak değer belirtilerinin ortak payda ölçüsüne çıktığı bir sosyal gerçekliktir.

Türk Dünyasında Sosyo-kültürel bütünleşmenin sağlanabilmesi için bütünleşme tipleri ele alınarak gerçek bütünleşme durumun gösteren bütünleşme tiplerinden “mana etrafında” bütünleşmenin böyle bir bütünleşmenin gerçekleşmesini sağlayabileceği ortaya konulmuştur.

“Mana etrafında” bütünleşmeyi genel olarak manevi değerler veya manevi değerler müşterekliği olarak adlandırmakta mümkündür. Manalı bir kültür sisteminde kültürün unsurları özdeki değerler etrafında bütünleşir. Unsurlar arasındaki bağ derin ve manalı bir bağlıdır. Kültürel bütünleşme veya mana etrafında bütünleşme, milletlerin sahip olduğu manevi kültür unsurlarının (Dil, din, milliyet duygusu, ortak tarih şuuru, milli kimlik...) bir anlam ifade edecek şekilde gerçekleşen birlikteliğidir. H. Z. Ülken'in “sosyal hafıza” kavramıyla ifade ettiği bu durum, milletlerin kendi tarihleri içerisinde manevi kültür unsurlarının bütünleşmesidir. Manalı kültür sistemlerinde sisteme nüfuz eden

prensipler, değerler ve gayeler sistemin bütün kısımlarını ve bütün tali sistemleri birleştirir.

Türk Dünyası içerisinde, ülkelere, bölgelere göre adetler, lehçeler farklı olabilir. Buna rağmen bütün Türkler bir millet oluşturduklarının şuuruna sahip iseler, bütün farklılıklara rağmen bütünleşmiş bir kitle oluştururlar. Böyle bir bütünleşmeyi manevi kültür unsurları sağlar. Sosyo-kültürel bütünleşme, Türk Dünyasını oluşturan Türklerin geçmişi, bugünü ve yarını ortak görmeleri bütünleşmeyi sürekli kılar.

Manevi değerler, bir milletin kültürünü başka milletlerin kültürlerinden ayırt ettiren ve ona kendi özelliğini veren kıymet hükümleri, inançlar, müşterek ülküler, dil, tarih şuuruna, milli felsefe gibi kültürel unsurlardır. Bu unsurlar en büyük grup olarak vasıflandırabileceğimiz milletin dağılmasını önleyen pekiştirici ve kaynaştırıcı unsurlardır. O halde bu unsurlar bütünleşme duygusunu besleyen çok önemli manevi kültür unsurlarıdır.

Türk Dünyasında sosyo-kültürel bütünleşmeyi sağlayan manevi kültür değerlerinden dil, bir milleti millet yapan öğelerin başında gelir. Dil, bir milletin duygu ve düşünce tarzı, tarihi ve toplum hayatı ile birlikte yürüdüğünden millet varlığının bir damgası, o milletin ayrılmaz bir parçasıdır. Dil aynı zamanda o milletin sosyal yapısının ve ruhunun gerçek bir aynasıdır.

Türk dil birliği konusunda en şuurlu alışma İsmail Gaspıralı'ya aittir. Gaspıralı Türk Dünyasının "dilde, işte, fikirde birlik" şiarıyla bütünleşebileceğini savunmuş ve bu yolda özellikle ortak Türkçe'yi ön planda tutmuştur. Türk dili kendi iç tarihi bakımından pek fazla tabii çizgisinden sapmamıştır. Türk dilinin 13.yüzyıla kadar tek bir yazı dili halinde devam ettiğini ve 13. yüzyıldan sonra birkaç ana kola ayrıldığını görmekteyiz. 19-20. yüzyıla kadar üç yazı dili söz konusu iken Rusya'nın takip ettiği "bl, parçala, yönet" siyaseti ile bu sayının günümüzde yirmiye aştığını görmekteyiz. Temel felsefesi itibariyle millet ve

milliyetçilik kavramlarına karşı olan Rusya bu noktada mikro milliyetçiliği teşvik etmiş, Türk boylarından her birine ayrı bir millet şuuru vererek boyların lehçelerini yazı dili haline getirmiştir. Türk boylarının lehçeleri ayrı bir dil değil, Türkçe'nin değişik şivelerdir. Ayrıca Türk dünyasında dil birliği konusunda alfabe birliği de önem arz etmektedir. Kazakistan ve Kırgızistan hariç diğer bağımsız ve özerk cumhuriyetler Latin alfabesini kabul etmişlerdir. Alfabe birliğinin sağlanması halinde, Türk Dünyasının herhangi bir yerinde yaşayan bir Türk, yazılı veya işitsel iletişim araçlarını rahatlıkla anlayabilir. Aynı kökten çıkan lehçelerin ayrı ayrı bir dil haline getirilmeye çalışılması, her zorlamaya rağmen Türk dilinin temelindeki sağlamlık sebebi ile başarıya ulaşmamıştır. Lehçeler bugün bile aynı dil sayılabilecek kadar birbirine yakındır. Türk Dünyasında dil birliğinin sağlanması, Türk milletini bir birine yaklaştıracak ve ortak his ve düşünce oluşturacaktır. Bu durum sosyo-kültürel bütünleşmeyi kolaylaştıracaktır.

Millet her şeyden evvel ortak bağları olan bir topluluktur. Bir milleti meydana getiren unsurlar, dil din, tarih gibi kültürel değerlerdir. Millet bu kültürel değerlerin müşterekliğinden oluşur. Türk kültürünü paylaşan, Türk topluluk ve uluslarını Türk milletinin ana kaynağı olarak kabul etmeliyiz. Türk milleti kültürel olarak akraba toplulukları da içine alan Türk kültürünü yaşayan insanları kapsamaktadır. Türk kimliği sadece bir kavmin adı değil, Balkanlardan Çin seddine kadar ortak bir kültür birliğinin adı ve mührüdür.

Tarih bir milletin bütün varlığına işarettir. Bir milletin geçmişteki varlığı, onun mirası, bugüne kalan hatırasıdır. Bugün Türkler dünyanın dört bir tarafında yaşamaktadırlar. Bir millet kendi tarihini bilmez ise içinde bulunduğu durumu anlayamaz. Milletler ancak tarihlerini bilmek suretiyle tarih şuuruna ulaşırlar. Milletinin tarihini bilmeyen tarih şuuruna ulaşamaz. Ortak tarih şuurunun oluşturulması için Türk milletini etnik yönden bölmek isteyenlere karşı Türk milletini aynı kökten geldiğini ispatlayan tarih tezleri ortaya koymak

gereklidir. Tarih şuuru bir millet üzerinde oynan etnogenez düşünceyi yok ederek ortak bir maziye sahip olduğumuz fikrini milletimize vererek bölünmeleri ve farklılıkları ortadan kaldırır. Böylece ortak tarih şuuru Türk milletinin bir ülkü etrafında birleşmesini sağlar ve bütün Türklere aynı cevherin damarları olduğu hissini kazandırır.

Türkler tarih boyunca birçok dine inanmakla birlikte bugün Türk Dünyasının hemen hemen tamamının dini İslam'dır. Türk Dünyasında din yaklaşımcı bir öge, eşi bulunmaz bir çimentodur. Ancak Türk Dünyasında meshep farklılıklarından doğan çatışmalar mevcuttur. Bu çatışmalar özellikle dış güçler tarafından desteklenerek birlik ve bütünlüğümüz parçalanmak istenmektedir. Dini dar bir kalıp içerisinde anlar isek parçalayıcı bir etki gösterir. Türk Dünyasında Sünniliğin dışında meshep mensuplarının ve İslam'ın dışındaki diğer din mensuplarını Türk Dünyasından çıkarırsak bu durum dinin bütünleştirici işlevine ağır bir darbe indirmiş olur. Diğer meshepleri de içine alan geniş bir din anlayışı sosyo-kültürel yapımızın bütünleşmesini kolaylaştırır. Türk Dünyasında dini bütünleşmeyi Amiran Kurtkan Bilgiseven'in Fark + Cem = Tevhid formülü ile gerçekleştirebiliriz. Gerçekleşmiş olan dini bütünleşme Türk dünyasında sosyo-kültürel bütünleşmenin oluşmasını kolaylaştıracaktır.

Millet olmanın temel şartlarında biri kendini ifade edebilecek bir kimliğe sahip olmaktır. Uzun tarihi süreçlerden geçerek millet hayatında varlığını sürdüren kültürler başka milletler karşısında övünç kaynağıdır. Milletimizin manevi dünyasını zenginleştiren, bizi millet yapan, ortak bir ülkü etrafında bütünleşmemizi sağlayan kültürel değerlerimizdir. 21. yüzyılı Türk çağı olarak görmek isteyenler bu hedefe manevi dünyamızı kuran temel değerlere sahip çıkmakla ulaşılabileceğini unutmamalıdır.

Yetmiş beş yıllık Sovyet idaresinin Türk halkları üzerindeki en önemli yansıması, yarattığı suni ancak fiili kopukluktur. Türk halkları arasındaki yakın

bağlar Sovyet idaresinin tasavvurları ve küresel siyasetin dayatmaları neticesinde ciddi bir fasıla yapmış ve ne yazık ki hızla ilerleyen ve yenilenen bir dünyada zamanın gerisinde kalmıştır. 1990 sonrası gelişmeler Türk Dünyasına bu açıdan yeni fırsatlar ve görevler yüklemiştir. Birbirinden böylesine bir kopukluğun yıllarca sancılarını çekmiş Türk halkları bugün bağımsız ve özerk devletlerin vatandaşları olarak bir birlerini yeniden tanımaya çalışmaktadırlar. Üç çeyrek asır boyunca karşılıklı hissiyatlar asla zincirlenememiş ve aradaki pas tutmuş değerlerin tekrar işlevine kavuşması için bütün Türk Dünyasının aydınlarına büyük görevler düşmektedir. Türk Dünyası sadece uluslararası sisteme mensup devlet sayısını arttırmakla kalmamış; kendilerini birleştiren ortak değerler ve aidiyet etrafında bütünleşme inisiyatiflerini de üstlenmişlerdir. Nasıl bugün birleşik bir Avrupa'dan bahsedilebiliyorsa Türk Dünyasından da bahsedilebilir.

Bugün Türk milleti dünya coğrafyasının geniş bir kısmına yayılmış bulunmaktadır. Bu binlerce kilometrelik Türk coğrafyası hemen hemen birbirine bağlıdır. Bugün bizlerin uzun yıllardan beri farklı coğrafyalarda yaşıyor olmamız, başka kültürler içinde bulunmamız birbirinden ayrı düşmeye, kopmaya, bir birimizi unutmaya asla sebep değildir. Bu durum, aksine bize zengin kültür hazinesi kazandırmış, Türk milletine sosuz devamlılığın ve ebediyetin anahtarını varmıştır. Cengiz Aytmatov'un ifadesi ile "Türk Rönesans'ının tomurcuk açmaya başladığı bu çağda" Türk Dünyasında sosyo-kültürel bütünleşme manevi kültür unsurlarında aranmalıdır.

21.yüzyılda Dünya bir taraftan küreselleşirken diğer taraftan da kutuplaşmalara ayrılmaktadır. Bu bağlamda Türk Dünyasının küreselleşme ve kutuplaşmalar karşısında bir bütünlük arz etmesi gerekmektedir. Bu bütünlüğün temeli ise binlerce yıldır ortak paylaştığımız kültürel değerlerimizde aranmalıdır. Çünkü kültür kısa süreli değil uzun süreli bütünleşmenin çimentosudur.

Özgün kültürel varlık ve kimliği ile millet hayatını tarihin başlangıcından günümüze sürdüren yegane millet Türk milletidir. Türk hayat ve kültür coğrafyası bir bölge ve devletle sınırlandırılmayacak genişlikte ve merkezi bir yönetim birliğinin olmamasına rağmen Türk kültürünün manevi değerlerini oluşturan dil, din, soy birliği, kader birliği ve ortak tarih şuuru, Türk sosyo-kültürel yapısının devamını sağlamıştır. Türk Dünyasında da sosyo-kültürel bütünleşmenin oluşabilmesi için Türk kültürünün değerlerini bütün Türk Dünyasında daha iyi tanıtar hale getirmek ve böylece kültür ve tarih bilincine dayanan bir şuurda yeşertmektir. Bu durum Türk dünyasını birbirine yaklaştıracak ve bütünleşmenin yolunu açacaktır.

Milleti meydana getiren fertlerin ayrılmaz bir birlik oluşturmaları; bir bilerini tanımalarına ve anlamalarına bağlıdır. Tarihe baktığımızda bir milletin dili yaşıyorsa, o milletinde yaşadığını görürüz. Dil, milletlerin hafızasıdır. Bu sebeple millet bütünlüğünü sağlayan dildir. (Çevik,1997:72) İsmail Gaspıralı'da bu noktadan hareketle Türk Dünyasında sosyo-kültürel bütünleşmenin temel taşı olarak dili görmüştür. Kültür değerleri, bir milleti yapan birleştirici unsurlardır. Dil, kültürün nesilden nesile intikalini ve kültürün zenginleşmesini sağlar ve böylece dil fertlere biz şuurunu aşlar ve onları bir araya toplar. Dilin bozulması biz şuurunun ortadan kalkmasına, birliğin ve bütünlüğün bozulmasına yol açar. Aynı şey tarih şuurunun , değer hükümlerinin, inançların ve milliyet şuurunun bozulmasıyla da ortaya çıkar. Türk İslam kültürünün özünü teşkil eden bütünlük akidesi (Tevhid), cemiyeti, parçalanması dince men edilmiş ve bütünleşmesi emredilmiş bir realite olarak görür. Bu prensip bir hayat felsefesi ve görüşü halinde bütün Türkler tarafından benimsendiği takdirde Türk Dünyasında sosyo-kültürel bütünleşmeyi sağlayacak unsurlardan birini oluşturur. (Bilgiseven,1972:66-67)

Türk kimliği, Türk Dünyasında var olan boy ve kabile isimlerinin üzerinde bir anlam ifade etmektedir. Türk ismi bütün Türkleri kuşatan bir çatı

görevi görmektedir. Türklük bilinci, Türk Dünyasında yakınlaşmanın ve birlikteliğinin temel faktörlerinden birisidir. Bu bilinç Azerisinden-Özbeğine, Türkmeninden-Kazağına, Balkan Türklerinde-Türkistan Türklerine kadar bütün Türk boyların bir üst kimliği ve bir millet olmalarının şuurunu oluşturur. Bu şuur sosyo-kültürel bütünleşmede önemli bir fonksiyon ihtiva etmektedir. Çünkü ortak tarih, ortak ruh, ortak karakter, ortak dil, ortak örf ve adetlere sahip olan Türk milletinin bütünleşmesinde bir ortak kimlik görevini yerine getiren Türk kimliği sosyo-kültürel bütünleşmeyi sağlayıcı unsurlardan birini oluşturur.

Kazak demograf Makaş Takimov'un tanımladığı gibi; kuyruğu Kamçaka Yarımadasında olan, sağ kanadı Sibir Taygalarında Urallara, Kıırma uzanan, sol kanadı Turfandan, Afganistan'dan Abadan'a uzanan, başı Anadolu, burnu Bosna- Hersek'te bulunan, asıl gövdesi Türkistan, boynu Azerbaycan ve Kafkasya'da bulunan masal kuşu Anka'yı andıran bir coğrafya olan Türk Dünyasında sosyo-kültürel bütünleşme manevi kültür unsurlarının "manalı" bütünleşmesinde aranmalıdır.

KAYNAKÇA

- ABAZOV, Rafiz
(2002) : “Bağımsız Kırgızistan: Geçiş Politikaları” Çev.: Barış Öngel, Türkler 19.Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- AKINER, Şırın
(2002) : “Sovyet Sonrası Orta Asya Cumhuriyetlerinde Modernleşme, Siyaset ve İslam”, (Çev.: Barış Öngel), Türkler Ansiklopedisi, 19. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- ALKAYA, Ercan
(2002) : “Mişer Tatarları”, Türkler Ansiklopedisi, 20. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- ANDERSON, G. David
(2002) : “Hakaslar”, Çev: Ayça Ergun, Türkler Ansiklopedisi, 20. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- ARAT, R.R
(1988) : “Kazakistan”, İslam Ansiklopedisi, C.6, 5.Baskı, İstanbul.
- ARGUNŞAH, Mustafa
(2002) : “Gagavuzların Tarihi”, Türkler Ansiklopedisi, 20. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- ARIKOĞLU, Ekrem
(2002) : “Tuva’nın XX. Asır Siyasi Tarihi”, Türkler Ansiklopedisi, 20. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- ARON, Raymond
(1994) : Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, III. Baskı. Çev.: Korkmaz Alemdar, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- ARSAL, S. Maksudi
(1972) : Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları, İstanbul: Ötüken Yayınları.
(2000) : Sosyoloji, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- ARVAŞI, Seyit Ahmet
(1992) : Türk İslam Ülküsü, I. Cilt, 7. Baskı, İstanbul: Burak Yayınevi.
- ASLIYÜCE, Erdoğan
(1994) : “Altay Cumhuriyeti”, Yesevi Dergisi, Sayı: 6.
- AŞCI, Arif
(1993) : “Buda’ya Tapan Türkler”, Atlas Dergisi, Eylül, Sayı: 6.
(1994) : Yeni Bir Yüz Yılın Eşiğinde Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri, I.Baskı, Ankara: Vadi Yayınları.
- AYVAZOĞLU, Beşir
(1991) : Türkün Kültür Coğrafyasında Bir Gezinti, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- BAL, Hüseyin
(1996) : “Kırsal Toplumda Sosyal Kurumlar ve Sosyal Bütünleşme” S.D.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi.
(1997) : Sosyolojik Açından Alevi-Sünni Farklılaşması ve Bütünleşmesi, İstanbul:

- BALKANLI, Oğuzhan
(1997) : “Gagauz Yeri”, Yeni Türkiye Dergisi, Türk Dünyası Özel Sayısı, Yıl:3, Sayı:16, Ankara: Yeni Türkiye Medya Yayınları.
- BEHAR, Buşra Ersanlı
(1995) : Türk Cumhuriyetleri Kültür Profili Araştırması, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BEKİN, Rıza
(1997) : “Doğu Türkistan Geçeği”, Yeni Türkiye Dergisi, Türk Dünyası Özel Sayısı, Yıl:3, Sayı:16, Ankara: Yeni Türkiye Medya Yayınları.
- BEKTAŞ, Varol
(1996) : “Türkmenistan” Aksiyom Dergisi, Ocak, 20-26.
- BERGER, Peter L.
(1993) : Dinin Sosyal Gerçekliği, Çev.: A. Coşkun, İstanbul:İnsan Yayınları.
- BİLGİN, Vecdi
(1997) : Sosyal Çözülme ve Din, Samsun: Etüt Yayınları.
- BİLGİSEVEN, Amiran Kurtkan
(1994) : Sosyal İlimler Metodolojisi, IV. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.
(1977) : “Fert ve Topluluk İlişkileri Bakımından Şahsiyet ve Cemiyet Tipolojisi,” Fındıkoğlu Armağanından Ayrı Basım, İstanbul.
(1985) : Din Sosyolojisi, İstanbul: Filiz Kitabevi.
(1992) : Eğitim Sosyolojisi, İstanbul: Filiz Kitabevi.
(1995) : Genel Sosyoloji, 4. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.
(1976) : Sosyoloji, Ankara: M.E.B., Yayınları.
(1992) : Sosyolojik Açından İslamiyet ve İslami Kavramlar, İstanbul: Filiz Kitabevi.
(1984) : Türk Milletinin Manevi Değerleri, II. Baskı, İstanbul: Orkun Yayınları.
(1990) : Türkiye’de Sosyal Çözülme Tehlikeleri, İstanbul: Filiz Kitabevi.
(1987) : Yugoslavya’da Türk Kültürü, İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Yayınları.
- BOYUNAĞA, Yılmaz
(1977) : Türk İslam Sentezi, 3. Baskı, İstanbul: Yağmur Yayınları.
- BOZKURT, İsmail,
(2002) : “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti” Türkler, 19. Cilt; Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- BOZKURT, Ömer
(1972) : Ayrımsal Sosyoloji Toplumsal Yapı, Ankara: TODAİE Yayınları.
- BUDAK, Seyfullah
(1997) : “Kırgızistan’ın Dünü Bugünü Yarını” Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı, Yıl:3, Sayı 16, Ankara: Yeni Türkiye Medya Hizmetleri Yayınları.

- CAFEROĞLU, Ahmet
(1983) : Türk Kavimleri, Ankara: Yayınevi belirtilmemiş.
- CAMPELL, J.
(1995) : İlkel Metodoloji, Çev.: Kudret Emeroğlu, Ankara: İmge Kitapevi.
- ÇAPRAZ, Kemal
(1997) : “Stratejik Açından Kırım”, Yeni Türkiye Dergisi, Türk Dünyası Özel Sayısı, Temmuz-Ağustos, Yıl:3, Sayı:16, Ankara: Yeni Türkiye Medya Yayınları.
- ÇENGEL, H. Hülya
(2002) : “Kırgız Türkleri Ve Kırgız Türkçesi”, Türkler, 19, Cilt Ankara: Yeni Türk Yayınları.
- ÇEVİK, Dolunay Şenol
(1995) : “Sosyo-kültürel Yapımız Hakkında Bir Değerlendirme” Ümran, Sayı:27
(1996) : “Bütünleşme Sistemleri ve Tevhid” Onuncu Köy, Sayı:5, Ankara
(1997) : “Sosyal Bir Kurum Olarak Din” Onuncu Köy, Sayı:6, Ankara
(1999) : “P.A.Sorokin’in Sosyo-kültürel Değişime Yaklaşımı Çerçevesinden Duraklama ve Gerileme Devri Osmanlı İmparatorluğu” Bilim Yolu, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:2
- ÇINAR, G. Peker
(1997) : “Gagoğuzlar”, Yeni Türkiye Dergisi, Türk Dünyası Özel Sayısı, Temmuz-Ağustos, Yıl:3, Sayı:16, Ankara: Yeni Türkiye Medya Yayınları.
- ÇİĞDEM, Kağıtçıbaşı
(1998) : İnsan ve İnsanlar, 7. Baskı, İstanbul : Evrim Basım Yayın.
- Çorotekin, Tınçtıkbeğ
(2002) : “Kırgızistan Cumhuriyeti” Çev.: Nurgül Moldelieve, Türkler, 19. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- DEMİR, Abdullah
(1988) : Rus Yayılmacılığı ve Yeni Kurulan Cumhuriyetler, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- DEVLET, Nadir
(2002) : “Federe ve Muhtar Türk Cumhuriyetleri”, Türkler Ansiklopedisi, 20. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
(1992) : “Türk Dünyasının Demografik ve Ekonomik Yapısına Toplu Bakış”, Türk Dünyası El Kitabı, 1. Cilt, 2. Baskı, Ankara.
- DİKEÇLİGİL, Beylü
(1997) : “Bir Analiz Modeli Denemesi: Sosyal Yapı ve Toplumsal Yapı” Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı, Ankara: Yeni Türkiye Medya Hizmetleri Yayını. Yıl:3, Sayı:15.
- DİLEK, İbrahim
(2002) : “Altay Türkleri Edebiyatı Tarihi”, Türkler Ansiklopedisi, 20. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

- DODD, Clement
(2002) : “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nin Tarihi”(Çev.: Nasuh Uslu), Türkler 19. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- DÖNMEZER, Sulhi
(1990) : Sosyoloji, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- DURSUN, Davut
(1989) : Osmanlı Devletinde Siyaset ve Din, İstanbul: İşaret Yayınları.
- DUVERGER, Maurice
(1983) : Siyaset Sosyolojisi, (Çev: Şirin Tekeli), Varlık Yayınları. İstanbul
(1995) : Yeni ve Yakın Çağda Türk Dünyası Tarihi, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Basımı.
- EMET, Erkin.
(2002) : “Doğu Türkistan Özer Cumhuriyeti”, Türkler Ansiklopedisi, 20. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- EMRE, Kongar
(1985) : Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- ER, İzzet
(1988) : Sosyalleşme ve Sosyal Gelişme, Bursa.
- ERCİLASUN, A. Bican
(1997) : “Tarihten Geleceğe Türk Dili” , Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı, Sayı: 15, Yıl:3, Ankara: Yeni Türkiye Medya Yayınları.
(1993) : Türk Dünyası Üzerine İncelemeler, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERDEM, Selman
(1988) : Sosyoloji, İstanbul: Fil Yayınevi.
- ERGİN, Muharrem
(1992) : Orhun Abideleri, 28. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
(1972) : Türk Dil Bilgisi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- ERKAL, Mustafa
(1996) : “Sosyal Bütünleşmede Hoşgörünün Yeri” Erdem Dergisi, c.8.
(1994) : Etnik Tuzak, 4. Baskı, İstanbul: Turan Kültür Vakfı Yayınları.
(1994) : İktisadi Kalkınmanın Kültür Temelleri, IV. Baskı, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı Yayınları.
(1988) : Sosyoloji (Toplumbilim) II. Baskı, Der Yayınları. İstanbul
- EROĞLU, Hamza
(1992) : Atatürk Ve Milliyetçilik, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Araştırma Merkezi Yayını.
- EROL, Seyfettin
(2002) : “Kırgızistan Cumhuriyeti” Türkler, 19. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
(2002) : “Türkmenistan Cumhuriyeti” Türkler, 19.Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
(1999) : Hayalden Gerçeğe Türk Birleşik Devletleri, İstanbul: İrfan Yayınları.
(2001) : “Türkmenistan Cumhuriyeti Ülke Raporu”, Avrasya Dosyası, Türkmenistan Özel Sayısı, Cilt 7.

- ERÖZ, Mehmet
(1987) : Atatürk-Milliyetçilik-Doğu Anadolu, İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı.
- (1983) : Hıristiyanlaşan Türkler, Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayını.
- (1982) : İktisat Sosyolojisine Başlangıç, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- (1983) : Milli Kültürümüz ve Meselelerimiz, İstanbul: Doğu Yayınları.
- (1997) : Türk Kültürü Araştırmaları, İstanbul: Kutluğ Yayınları.
- FREYER, Hans
(1964) : Din Sosyolojisi, Çev: Turgut Kalpsüz, Ankara: A.Ü.İ.F. Yayınları.
- GABAİN, A.V.
(1962) : "Kazaklık", Çev.: M. Mansuroğlu, Nemeth Armağanı, Ankara
- GASIMOV, Musa
(2002) : "Azerbaycan Cumhuriyeti" (Çev: Sadık Sadıkov), Türkler 19, Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- GÖKALP, Ziya
(1987) : Türkçülüğün Esasları, İstanbul: Toker Yayınları.
- GÜLENSOY, Tuncer
(1995) : Türkçe El Kitabı, 2. Baskı, Kayseri.
- GÜMEÇ, Saadettin
(1996) : Türk Cumhuriyetleri Tarihi, Konya: Kömer Yayınları.
- GÜNAY, Ünver
(1998) : Din Sosyolojisi, İstanbul: İnsan Yayınları.
- GÜNGÖR, Erol
(1980) : Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, Ötüken Yayınları. İstanbul
(1993) : Sosyal Meseleler ve Aydınlar, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- GÜNGÖR, Harun
(1997) : "Gagavuz (Gökoğuz)", Yeni Türkiye Dergisi, Türk Dünyası Özel Sayısı, Yıl:3, Sayı:16, Ankara: Yeni Türkiye Medya Yayınları.
- GÜNGÖR, Nevin
(1995) : Kültür-Eğitim-Dil Üzerine Görüşleri İle Ziyaettin Fahri Fındıkoğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GÜRÜN, Kamuran
(1997) : "Türk Tarihi", Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı, Sayı: 15, Yıl:3, Ankara: Yeni Türkiye Medya Yayınları.
- GÜVENÇ, Bozkurt
(1993) : İnsan ve Kültür, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- GÜZEL, Abdurrahman
(1997) : "Türk Dünyası Üzerine Düşünceler", Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı, Sayı: 15, Yıl:3, Ankara:Yeni Türkiye Medya Yayınları.
- GÜZEL, Ülker
(2002) : "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti", Türkler, 19. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

- HÖKELİ, Hayati
(1998) : Din Psikolojisi, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- İŞİK, Avcı Nilifer
(2002) : “Özbekistan Cumhuriyeti” Türkler, 19-Cilt, Ankara: Yeni Türk Yayınları.
- İLHAN, Suat
(2001) : Türk Devrimi ve Türk Dünyası, Ankara: Divan Yayıncılık.
- İNAN, Abdulkadir
(1968) : “Yakut (Saha) Türkleri”, Makaleler ve İncelemeler, Türk Tarih Kurumu Yayını. Ankara
(1987) : “Tuba (Urenha) Türkleri”, Makaleler ve İncelemeler, 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- İNAN, Tülin
(1999) : Konya Kenti Örneğinde Göç ve Kültürel Bütünleşme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Konya.
- İNCELER, Halime
(1990) : İslamiyetteki Şekillenmenin Sosyal Bütünleşmeye Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- İNSAN, Ahmet
(1987) : “Kırgızlar” Makaleler ve İncelemeler, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İZZET, Mehmet
(1933) : İçtimaiyat, Yayın Yeri ve Yılı Belirtilmemiş
- JOSEP, Fichter
(1990) : Sosyoloji Nedir?, Çev. Nilgün Çelebi, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınevi. No:75.
- KAFESOĞLU, İbrahim
(1958) : “Türkmen Adı, Manası ve Mahiyeti” Jean Deny Armağanı, Türk Ankara: Tarih Kurumu Yayını.
- KANBOLAT, Hasan
(1997) : “Bağımsızlık Sürecinde Türkmenistan Cumhuriyeti”, Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı, Ankara: Yeni Türkiye Medya Hizmetleri Yayınları. Yıl:3, Sayı:16.
- KAPLAN, Mehmet
(1996) : Kültür ve Dil, 9. Baskı, İstanbul: Dergah Yayınları.
(2001) : Türk Milletinin Kültürel Değerleri, Ankara: MEB Yayınları.
- KARAMAN, İsmail
(1997) : “Türk Dünyasının Kültürel Bütünleşmesi ve Temel Değerlerimiz”, Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı, Sayı: 15, Yıl:3, Ankara: Yeni Türkiye Medya Yayınları.
- KESİCİ, Kayyum
(2002) : “Bolşevik İhtilalinden Önce Kazak Türklerinde Eğitim, Kültür ve Fikir Hayatı” Türkler, 19. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

- KESKİN, Mustafa
(1999) : Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- KINIKOĞLU, Suat
(2002) : "Kırım Tatarları ve Anavatana Atvetleri", Türkler Ansiklopedisi, 20. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- KIRAY, Mübeccel
(1984) : Ereğli, Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KIZILÇELİK, Sezgin
(1992) : Sosyoloji Teorileri, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- KIRIŞÇIOĞLU, Fatih
(2002) : "Sahalar (Yakutlar) ve Saha Türkçesi", Türkler Ansiklopedisi, 20. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- KOÇKUNOV, Aydarbek
(2002) : "Kırgız Halkı ve Geleneksel Kültürleri", (Çev.: Sadık Sadıkov), Türkler, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- KONGAR, Emre
(1995) : Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KÖPRÜLÜ, O. Fuad
(1989) : "Elden Giden Türkçemiz", Kubbealtı Akademi Mecmuası Nisan,, Yıl:15.
- KÖSEOĞLU, Nevzat
(1996) : Türk Kimliği ve Türk Dünyası, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- MALINOWSKI, Bronislaw
(1992) : Bilimsel Bir Kültür Teorisi, Çev.: Saadet Özkal, İstanbul: Kabalcı Yayın.
- MARDİN, Şerif
(1991) : "Din Sorunu Yeni Bir Düzeye Ulaşırken", Türkiye'de Din ve Siyaset, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MARGARET, M. Polama
(1993) : Çağdaş Sosyoloji Kuramları, (Çev. Hayriye Erbaş), Ankara: Gündoğan Yayınları.
- MEMİŞ, Ekrem; KÖSTÜKLÜ, Nuri
(2002) : Yeni ve Yakın Çağda Türk Dünyası Tarihi, Konya: Çizgi Kitabevi.
- NASKALİ, Emine Gürsoy
(2001) : Bağımsız Kırgızistan, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- NASKALİ, Emine; GÜRSOY, Erdal ŞAHİN
(2002) : Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri, Hollanda: Sota Yayınları.
- NERİMANOĞLU, Kamil Veli
(2002) : "Azerycan'ın Devlet Dili Siyaseti" Türkler, 19.Cilt Yeni Türkiye Yayınları. Ankara

- NEVİN, GÜNGÖR
(1991) : Kültür, Eğitim – Dil Üzerine Görüşleri İle Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, 1290 Kültür Eserleri Dizisi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- NİRÜN, NİHAT
(1969) : Sistematik Sosyoloji Yönünden Sosyal Dinamik Bünye Analizi, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları. Ankara
(1991) : Sosyal Dinamik ve Bünye Analizi, Sayı:56, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- NORTHBOURNE, Lord
(1995) : Modern Dünyada Din, Çev: Ş. Yalçın, İstanbul: İnsan Yayınları.
- OCAK, Kemal
(2001) : Dünyada Türk Cumhuriyetleri Türk Halkları, Ankara: İmaj Yayınları.
- OKUMUŞ, Ejder
(1995) : Kur'an'da Toplumsal Çöküş, İstanbul:İnsan Yayınları.
- ÖKSÜZ, Enis
(1980) : Sosyal Gelişme, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- ÖNER, Mustafa
(1997) : “Ortak Türk Alfabesi Hakkında Bazı Notlar”, Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı, Sayı: 15, Yıl:3, Ankara:Yeni Türkiye Medya Yayınları.
- ÖZAKPINAR, Yılmaz
(1997) : Kültür ve Medeniyet Anlayışları ve Bir Medeniyet Teorisi, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- ÖZER, Ozankaya
(1984) : Temel Toplum Bilim Terimleri Sözlüğü, Ankara: Savaş Yayınları.
- ÖZKALP, Enver
(1988) : Davranış Bilimlerine Giriş, Eskişehir: Açık Öğretim Fakültesi Yayını.
- ÖZKAN, Fatma
(1997) : “Sibirya Türkleri”, Yeni Türkiye Dergisi, Türk Dünyası Özel Sayısı, Yıl:3, Sayı:16, Yeni Ankara: Türkiye Medya Yayınları.
- ÖZKUL, Metin
(1995) : “Sosyal Gelişme Açısından Sanayileşme-Kültür ve İktisadi Zihniyet”, S.D.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi.
- ÖZÖNDER, M. Cihat
(1984) : Kültür Bütünleşmesi ve Alt Kültür Grupları Hakkında Düşünceler, Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları Yayını.
- PEKER, Hüseyin
(1998) : Din ve Ahlak Eğitiminin Psikolojik ve Metodik Esasları, 2. Baskı, Samsun: Aksi Seda Matbaası.

- POLOMA, Margoret
(1993) : Çağdaş Sosyoloji Kuramları, (Çev.: Hayriye Erbaş), Ankara: Gündoğan Yayınları.
- ROY, Oliver
(2000) : Yeni Orta Asya Yada Ulusların İmal Edilişi, Çev.: Mehmet Morali, İstanbul: Metis Yayınları.
- SADIK, Tural
(1992) : Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler, II. Baskı, Ankara: Ecdat Yayınları.
- SAMİ, Şemseddin
(1989) : Kamus-i Türki, İstanbul.
- SARAY, Mehmet
(1995) : Atatürk ve Türk Dünyası, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- SARAY, Mehmet
(1993) : Özbek Türkleri Tarihi, İstanbul: Nesil Matbaacılık ve Yayıncılık.
(1987) : Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey, Ankara: T.K.E.A. Yayınları.
(1996) : Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi, İstanbul: Türk Tarih Kavramları Yayınları.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem
(1983) : Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, İstanbul: Otağ Yayınları.
- SENCER, Muzaffer
(1979) : "Kültüre İlişkin Temel Kavramlar", Ulusal Kültür Dergisi, Sayı:5.
- SEZEN, Yümme
(1988) : Sosyolojik Açından Din, İstanbul: M.Ü.İ.F. Yayınları.
- SOMUNCUOĞLU, Anar
(2001) : Kazakistan ve Özbekistan Ekonomileri: Geçiş ve Büyüme Stratejileri, Ankara: Asam Yayınları.
(2002) : "Altay Cumhuriyeti", Türkler Ansiklopedisi, 20. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
(2002) : "Saha Cumhuriyeti", Türkler Ansiklopedisi, 20. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
(2002) : "Tuva Cumhuriyeti", Türkler Ansiklopedisi, 20. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- SOROKİN, P. A
(1972) : Bunalım Çağında Toplum Felsefeleri, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- SÖYLENMEZ, Orhan
(2002) : "Bağımsızlığın 10. Yılında Kırgızistan Cumhuriyeti", Türkler, Cilt19, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- SWINGEWOOD, Alan
(1988) : Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi, Çev.Osman Akınbay, Ankara.

- ŞİMŞİR, Bilal
(1991) : Azarbaycan'da Türk Alfabesi-Tarihçe, Ankara.
- TAN, E. Emine
(1991) : Toplum Bilime Giriş, Sevinç Matbaası, Ankara: A.Ü.E.F. Yayınları. No:97,
- TATLIOĞLU, Durmuş
(2002) : "Türkmenistan da Sosya Yapı" Türkler, 19. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- TEZCAN, Mahmut
(1995) : Sosyolojiye Giriş, 4. Baskı, Ankara.
- TİKA
(2000) : Kazakistan Ülke Raporu, İstanbul.
(2000) : Ülke Profilleri, Ankara.
- TINÇTIKBEK, Çorotekin.
(2002) : "Kırgızistan Cumhuriyeti", Çev.: Nurgül Moldelieva, Türkler 19.Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- TOGAN, Z. Velidi
(1969) : Hatıralar, İstanbul.
- TOLAN, Barlas
(1991) : Toplum Bilimlerine Giriş, 3. Baskı, Ankara: Adım Yayınları.
- TURAL, Sadık
(1992) : Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler, II. Baskı, Ankara: Ecdat Yayınları.
- TURAN, Şerafettin
(1994) : Türk Kültür Tarihi, III. Basım, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- TURHAN, Mümtaz
(1997) : Kültür Değişmeleri, No: 18, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- TÜMER, Günay
(1986) : "Çeşitli Yönleriyle Din", A.Ü.İ.F Dergisi, C: XXVIII, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- TÜRKDOĞAN, Orhan
(1996) : Değişme Kültür ve Sosyal Çözülme, 2. Baskı, İstanbul: Birleşik Yayıncılık.
- TÜRKİSTAN, Rana
(1997) : "Doğu Türkistan Sorunu", Yeni Türkiye Dergisi, Türk Dünyası Özel Sayısı, Yıl:3, Sayı:16, Ankara: Yeni Türkiye Medya Yayınları.
- Diyanet Vakfı Tarafından Düzenlenen Panel
(1994) : Türkiye Dışındaki Türk Topluluklarının Milli Manevi ve Siyasi Meseleleri, Diyanet Vakfı Tarafından Düzenlenen Panel, (1993), Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- ULUDAĞ, İlhan
(1992) : Sovyetler Birliği Sonrası Bağımsız Türk Cumhuriyetleri ve Türk Gruplarının Sosyo – Ekonomik Analizi ve Türkiye İle Olan İlişkileri, İstanbul: TOBB Yayınları.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya
(1943) : Sosyoloji, İstanbul: Remzi Kitabevi.

- VRİJKOF, P.H.
(1998) : "Din Sosyolojisi Nedir?", Din Sosyolojisi, Der: Y. Aktay, E. Köktaş, Ankara.
- WACH, Joachim
(1987) : Din Sosyolojisine Giriş, (Çev: Battal İnaldı), Ankara: A.Ü.İ.F. Yayınları.
(1991) : Din Sosyolojisi, Çev: Ünver Günay, İstanbul: M.Ü.İ.F. Yayınları.
- YAĞMUR, Kutlay
(2002) : "Başkurdistan'da Ana Dili Bilincinin Uyanması ve Ulusal Kimliğin Canlandırılması", Türkler Ansiklopedisi, 20. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- YAMAN, Ertuğrul
(1997) : "Türk Dünyasında Dil Birliği", Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı, Sayı: 15, Yıl:3, Yeni Türkiye Medya Yayınları. Ankara
(2002) : "Türk Dünyasının Güncel Konusu: Ortak Türkçe, Türkler", 19. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- YILDIRIM, Ergün
(1999) : Değişen Din Anlayışının Sosyolojisi, İstanbul: Bilge Yayınları.
- YILMAZ, Emine
(2002) : "Çuvaşlar ve Çuvaşça" Türkler Ansiklopedisi, 20. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- YILMAZ, Mehmet Nuri
(1997) : "Türk Dünyasında Dini Durum", Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı, Sayı: 15, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- YILMAZ, Metin
(1997) : "Çuvaşistan, Çuvaşlar ve Çuvaşça", Yeni Türkiye Dergisi, Türk Dünyası Özel Sayısı, Yıl:3, Sayı:16, Ankara: Yeni Türkiye Medya Yayınları.
- YİĞİT, Ali
(2002) : "Başkudistan", Türkler Ansiklopedisi, 20. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- YÜKSEL, İsmet
(1997) : "Kırımın Etnik Yapısı ve Kırım Tatarlarının Problemleri", Yeni Türkiye Dergisi, Türk Dünyası Özel Sayısı, Yıl:3, Sayı:16, Ankara: Yeni Türkiye Medya Yayınları.
- ZAIM, Sabahaddin
(1997) : Türk ve İslam Dünyasının Yeniden Yapılanması, İzmir: Nil Yayınları.